BROJ 21. 1909. GODINA XVII.

KNJIŽNICA DOMINIKANSKA ZAGREB SVETI DUH

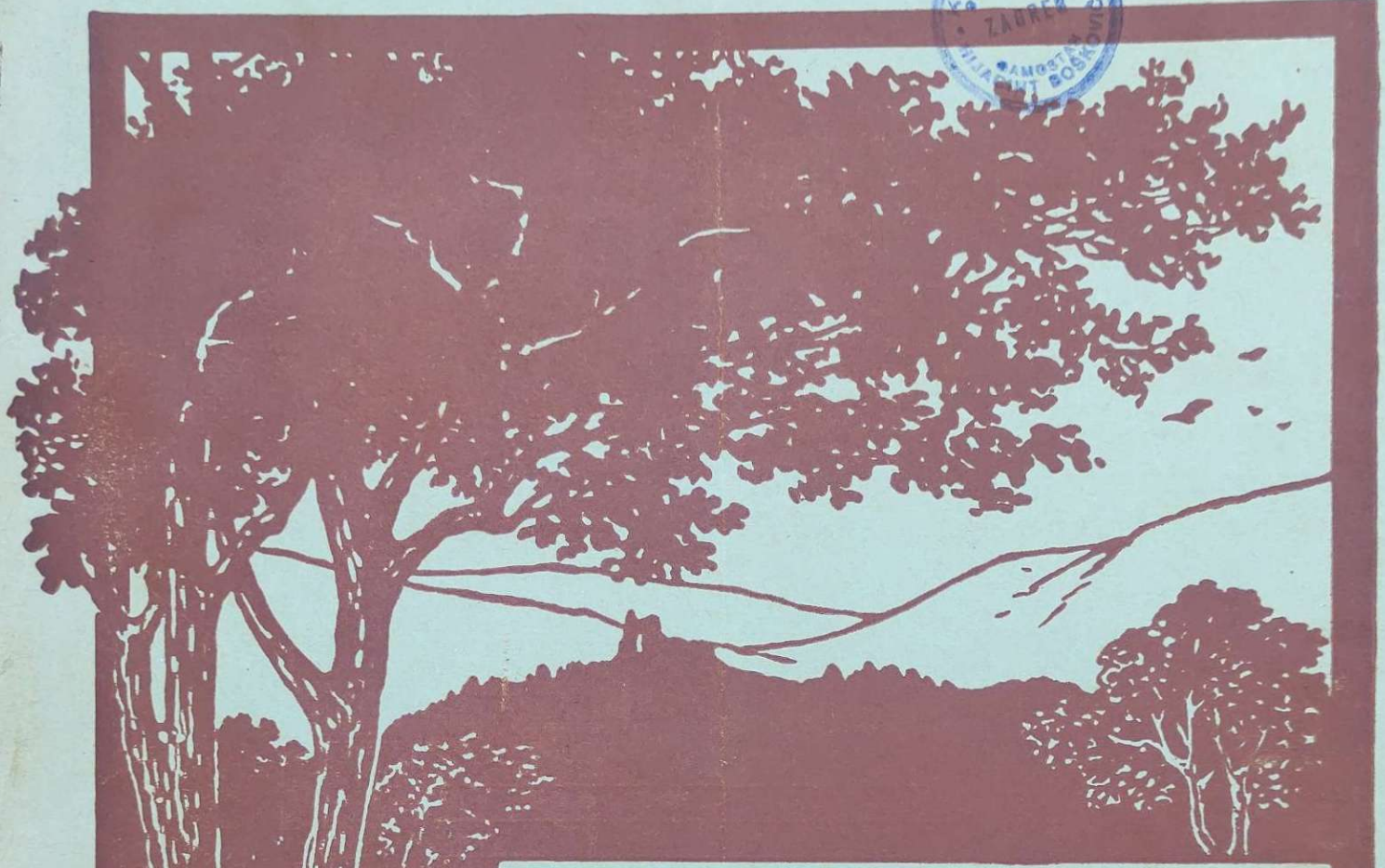

PROSVJETA

SADRŽAJ 21. BROJA:

DR. VELIMIR DEŽELIĆ: Dr. Ljudevit Gaj. (Nastavak.) — MIROSLAV DANIĆ: Najnovije odkriće o Shakespeareu. — SVETOZAR HURBAN VAJANSKI: Noćobdija. (Preveo Selim Rakošev.) — OGNJESLAV UTJEŠENOVIĆ-OSTROŽINSKI: U slavu Ljudevita Gaja. — THEODOR JESKE-CHOINSKI: Kad sunce zalazi. — JAR. VRCHLICKY: Izvor zaboravnosti. (Preveo Selim Rakošev.) — R. STROHAL: Život seljaka u karlovačkom kotaru. — V. GJURIN: Boli. — RUDOLF BARUN MALDINI VILDENHAINSKI: Skriet. — M. D.: Nešto o Indiji. — LISTAK.

SLIKE:

Dubovac godine 1848. — Grad Karlovac: Pogled sa Dubovca. — Ostanci karlovačke tvrdjave. — Seljačka narodna nošnja. — Dubovac sa sjeverozapadne strane. — Edmund Palume: Moć zvukova. — Artur C. Elsteg: Majčini divljani. — Kreta: Logorište medjunarodnih četa kod Herakleiona. — Parno dizalo. — Carske vojne vježbe u Moravskoj: Carski štop u Vel. Meziržiči. — Dr. Cooka pozdravljaju kod njegovog dolaska u Kopenhagen. — Polarni brod „Hans Egede“, u kojem je Dr. Cook preplovio veliki dio svog puta na sjeverni stožer. — Dva Eskimca; jedini pratioci Dr. Cooka na njegovom zadnjem putu na sjeverni stožer. — Zrakoplovac Paulhan sa svojim strojem. — Zrakoplov Waltera Wellmana, kojim kani prodrijeti do sjevernog pola. — Francuski zrakoplov „Rèpublique“ prije katastrofe. (2 slike.) — Natjecanje letećih strojeva u Berlinu. (5 slika.) — Narodna nošnja u župi žakanjskoj. — Artur Hoffmann: Sv. Juraj sa zmajem. (Umjetnički prilog.)

„Prosvjeta“ izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. • Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. • Za inozemstvo 20 kruna. • Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete“, Zagreb, Gajeva ulica br. 7. • Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje Emilij Laszowski. Naklada tiskare Antuna Scholza.

Na znanje!

Prvim srpnjem, t. j. sa brojem 13. prešla je „Prosvjeta“ opet u **nakladu tiskare Antuna Scholza u Zagrebu**, koja prima, kao i prije, sve dopise tičuće se uprave i uredničtva, novu predplatu za list kao i svu zaostalu predplatu.

Nova nakladnica učinit će sve, da bude list opet točno izlazio i da zadovolji štivom i opremom svakoj želji p. n. predplatnika.

Naklada „Prosvjete“
Tiskara Antuna Scholza, Zagreb, Gajeva ul. br. 7.

PROSVJETA

BROJ 21. o o o o o
1. STUDENOGA 1909.

Ljudevit Gaj.

Dr. Velimir Deželić.

Od g. 1832. stanovao je Gaj u raznim kućama, dok se nije nastanio u kući u Gospodskoj ulici (sada br. 4) i br. 1 u Bubnjarskoj ulici. Bila je to palača baruna Inkeya. Gospodskoj ulici ostalo je starinsko ime, a bubnjarska zvala se je od davna „Pomarančengasse".

Gaj je pripovijedao o toj kući mome ocu.[1]) Kad sam ja kuću dostao, prvo mi je bilo očistiti kloake, onda se je odonud izvezlo preko tri stotine vozova nečisti. Kuća je odmah preuredjena, dobila drugo ime i vid. Ta je moja kuća sa štamparnom za kratko vrijeme postala prvim domom estetike u Zagrebu, središtem svih, koji su bili vrsni svoje misli i težnju shvaćati i odušev ljavati se za svetu radnju oko uskrsnuća i preporoda hrvatskoga; osobito valja spomenuti graničare sa svih strana, koji su u mene tražili savjeta i pouke. Bio sam doista sretan u izboru domorodaca radnika, kao da sam podigao biser iz obična kamenja. Cilj nam je bio voziti narodna kola. Rekoh: os im budi vjera, ufanje i ljubav: rudo sloboda, zapreženici ustav i prosvjeta; a uzde neka drži krjepost. Složni da smo i da složimo nesložni narod, nikad tudjega lokomotiva (kolomota) vagoni nego svoj samostalni gospodar. Nu vam onako sub rosa mogu reći, da parovoz niti od pare, niti od kotla, ni od kola, na kojima se vozi, ne dobiva ime, nego od onoga, koji ga je pronašao."

Gaj je u istinu bio po ćudi svojoj vrlo tašt i vrlo ponosan. U ponosnim ga je mislima odgajala već majka njegova, a i svi oni, koji su ga poznavali, znali su u tom pripovijedati. Njegovi uspjesi učinili ga nešto odviš taštim. Tu svoju manu u koliko je htio nije mogao nad vladati, pak mu je baš možda ona dovela najviše neprijatelja.

On je pričao i hvalio se; ma i s pravom:

„Kod nas je bila do mene ne tabula rasa, na kojoj bi se dalo pisati, što si htio, nego je bila ploča sva zamrljana, pa je trebalo tekar brisati i mnogo brisati pa onda pisati. U tom mi je bilo kao Napoleonu. Kad sam bio u 4. školi, reče jednom jedna daleko na glasu šljivarka u gospodskom društvu: A kamo nas vodi taj vaš mali Napoleon? Tim je dakako uvrijedila moje prijatelje, osobito oca, koji su znali, da se u mojoj glavi vrstaju velike ideje. Predamnom je već onda bilo cijelo Slavjanstvo otvorena knjiga: samnom je rasla moja duševna snaga. I pol bi Evrope dobilo drugo lice, da je išlo sve po mojoj mašti i volji. Kad sam poslije javno zaigrao rolu, nagazio sam na podu starih, hrastovih planka u crvotočine, dalje sam pred sobom postrance vidio okovane dereške klupe i još dalje udario sam glavom o tvrdi zid t. j. u kojekakve presude, koje sam morao uništiti kako ono učitelj Palčić mokrom krpom sa ploče otare koje kakve dječje črčkarije. Ipak sam uspio u velike živim slovom, kao slavjanskim evangjeljem. Čuli su sve i naši doma i oni u Beogradu i Kragujevcu, poznavali me u Pragu i u Krakovu, a tako su me znali Petrograd, Moskva, Kijev i Arhangjelsko. God. 1838. dana mi je slika „od jeho ctitelu".

Tko imade samo malo pojma o silnim troškovima, što stoje jedne političke novine i beletristički časopis, tko ima samo malo pojma o tom, što stoje sredstva za agitaciju, on će se čuditi odkud Gaju novci?

U istinu bila je silna požrtvovnost i njegova i njegovih Ilira, kad su mogli uzdržati te silne troškove.

Gaj je svoju ideju platio svojom bijedom. On je padao u dugove, on je ne samo svoj imetak već i sve svoje sile uložio u narodnu stvar, a da nije za to dobio ništa.

Danas je jasno, da njegov ilirizam nije bio zamišljen, kako su ga klevetali, austrijskim dvorom, a i ruskih rubalja nije bilo. Srbi i njihov dvor nijesu uopće marili za ilirski pokret? Dakle? Kopitar je posve trijezno sudio, kad je rekao, da će izdavanje „Novina" i „Danice" radi nestašice novaca prestati prije, no što se može i nadati. Pa ipak to zloguko proročtvo nije se ispunilo. U istinu treba se diviti požrtvovnosti Gaja i njegovih Ilira. Al novaca bivalo sve manje, a dugova sve više. Već na početku svega počinje tragedija oca hrv. preporoda.

A ipak je trebalo probuditi, što veći dio naroda, trebalo je da i pravoslavne oduševi za jedinstvo naroda. To se je pako dalo samo tako, ako bude svoje ideje širio pismom, koje je onaj narod jedino čitao — cirilicom. Odkud još i za to sredstava. Bilo mu je lako naći odgovor na to pitanje. Zar pravoslavni Hrvati i Srbi nijesu imali moćnog zaštitnika u Rusiji? I tako je Gaj već dosta rano pomišljao da nadje pomoć u Rusiji. Ta se je misao to lagljе rodila u njegovoj glavi, kad su i njegovi češki prijatelji bili u tijesnim svezama s ruskim učenjacima. Njegov prijatelj Šafarik dopisivao je već od g. 1835. s Pogodinom, pak je u toj prepisci bilo i o Gaju govora.

Sam Gaj imao je zgode, kad je bio u Berlinu god. 1838. upoznati se sa oficijelnim krugovima ruskim. U Berlinu se je predstavio grofu Bekendorfu, generalnom adjutantu cara Nikole Pavlovića. Njemu je predan jedan važni državni spis, kako sam veli u molbi svojoj. U toj molbi moli od varšavskog carskog namjesnika, grofa Paskijevića, putnicu za Petrograd i sve obične pogodnosti, jer njegovo putovanje „trebujet vsevozmožnoj pospješnosti" radi važnoga poručenija. Gaj moli, da bi mu se dala potpora, e bi mogao svoje novine i Danicu štampati i cirilicom, da se tako i Srbi približe sjedinjenju s ostalim Ilirima, od kojih su najviše pismom odijeljeni. Da uzmogne ruskim tipovima svoje ideje širiti treba mu novaca, kojih on ne ima, zato se nada od Rusije pomoći. Ta pomoć mu je nuždna, jer bez nje će morati izgubiti i ono, što je dosele polučio, a time će ne samo južno Slavenstvo, već i Rusija štetovati, ako sve dodje u neprijateljske ruke."

[1]) Deželić Gjuro: Gaj o sebi. Bilješke iz g. 1861. Dragoljub 1908. Str. 10.

Gaju su izručili tom zgodom tek 200 dukata, mnogo premalo i upravo smiješno malo za ono, što je Gaj tražio.

Godine 1838. uredila se je, jer Iliri nijesu mogli čekati na potvrdu „učenog društva" najvećma Gajevim nastojanjem u Zagrebu prva ilirska čitaonica, koja je bila središtem narodnoga života i rasadištem ilirstva. Prvim joj predsjednikom postade grof Janko Drašković, kojega je Gaj uzvisio sam do narodnog vodje u političkim stvarima, to više, jer sam bez ugarskog plemstva nije mogao pred stališima i redovima biti vodjem. U čitaonici bili su izloženi razni časopisi iz sviju slavenskih krajeva, ovdje se obdržavali i stranački sastanci prvih Ilira. Gaj je ovdje izlagao svoje ideje, pak je brzo znao upotrijebiti i druga sredstva za širenje ilirstva osim knjige. Sve većma učestali su sastanci, koncerti, plesovi, zabave, koji su svojim ilirskim duhom predobivali narod.

I novinama i privatnim putem širio je Gaj svoje ideje

G. 1838. zaljubi se. Pozvao ga božićevat k sebi starac opat i župnik bistrički Ivan Krizmanić, prevadjač „Izgubljenoga raja" i književnik hrvatski, koji, premda već star počasti Gaja svojim pobratimstvom, jer je u njem gledao velikoga muža. S Krizmanićem je Gaj često govorio o svojoj ilirskoj povjesti, te je mnogu stranicu te povjesti napisao u Bistrici. I sada na sam badnji dan dovezao se je Gaj sa svojim pisarom Petrom Zoričićem u Mariju Bistricu. Kad stupi u sobu gostoljubivoga župnika izgrli se i izljubi š njim, a već mu padoše oči na čudo do onda nevidjeno — krasno i umiljato djevojče. Tko li je ta krasnica — bila mu je prva misao, al još prije nego li je mogao otvoriti usta, da joj se predstavi, reče starac pobratim: „To je moja Paula, koja tvoju česku silku ima već kroz godine nad svojim krevetom i kao sliku svečevu ju štuje". Da je djevojka na te riječi porumenila preko ušiju ne treba spominjati, da je mladome Gaju srce skaktalo od radosti u grudima i to si je lako pomišljati.

Još istoga dana zaprosi je mladi Gaj za ruku u njezina štitnika Krizmanića, još isti dan na večer bio je „dan velike radosti" slavile se zaruke.

Pisao je Gaj sam vrlo malo i svi se njegovi prijatelji tuže, da ništa ne piše, on se je ispričavao, da je on blagovjesnik i osnivač, a niti Budha, niti Krist niti Sokrat nijesu pisali ni slovca. Ipak znao je i on odstupiti od načela: nepiši! Pa kad je trebalo pisao je i on. Tako je pisao dalmatinskom rodoljubu Petranoviću veliko pismo, u kojem mu razlaže svoje misli. „Vi možete i mogli ste vidjeti, piše Gaj, da mi nečinimo nikake razlike — u ljubavi — izmedju Venda, Srba i Hrvata, već da sve uskup u jedno kolo ilirsko zovemo". Prva tri imena su species, ilirsko je genus, a slavjansko je genus generum. Jednostranim imenima cijepa se sloga. Srb ne će nikad biti Hrvatom, niti Kranjcem (Vendom), a ova dvojica nikad Srbom. A na što inadjanje, kad smo jedno, nesamo po krvi i jeziku u opće, jer u tom smo smislu jedno tijelo i s Rusi i Česi i Poljaci, veće baš upravo u užjem smislu po narječju, po pjesmah, po običajih, po domaćih uspomenah, jednom riječju po više hiljadugodišnjoj specijalnosti ilirskoj". Gaj misli, da su se Hrvati i Srbi, koji su došli u Ilirik, jer ih je bio malen broj, izgubili za neko desetak godina sa svojim sjevernim narječjem. „I kako ne, ako je ilirska narodnost dosta mozga imala iz Bugara (Tartara) Ilire načiniti i kako je italijanska narodnost iz Langobarda (Nijemaca) za malo vremena načinila Talijane, te još kakove neprijatelje Njemačke krvi, koji mrzeći Nijemce ipak svoje njemačko ime Longobard brane. Predsude moraju prije ili poslije iščeznuti". Naši da su vragovi — veli Gaj — već dulje uvidjeli, da bi se mi samo pod ilirskim imenom proslaviti mogli, za to su učenjake poslali, da nas uvjere e nijesmo pravi potomci Ilira Gaj je čvrsto uvjeren, da ti učenjaci ne imaju pravo, dokaz je savremena uporaba tog imena, dok protivnici ilirštine ne imaju dokaza. U ostalom nije namjera Gajeva, da se specijalna imena sasvijem zataru, nije mu namjera posebne šibe lomiti, već u jednu rpu svezati. „Ako hoćemo, da imamo jedan književni jezik, jedno književstvo, treba da za književstvo primimo naše na slavjanskom jugu najstarije i sasvim shodno ime. Neglededeć na vjeroispovijedanje, svaki bo je dužan svoj zakon štovati, držani smo jedan drugoga ljubiti, jer nas je jedan istočne i zapadne crkve utemeljitelj Isus Krist u svom božanstvenom duhu sve jednako ljubio... Srpsko je carstvo na Kosovu palo, al tako mi zdrava mozga ilirsko ne bi bilo palo..." Gaj veli u istom pismu, da je svoje ime drugom nametati egoizam; abeceda i azbuka jednako treba, da nam budu mile. Ovo svoje „ilirsko narodno ispovijedanje kazuje kao Ilir Hrvat, Iliru Srbu. „Svakomu izmedju nas neka bude prezime Slavjan, a ime Ilir, ter istom tako svakomu izmedju braće naše sveopće prezime „Slavjan" a ime „Rus" — „Čeh" i „Poljak" sveta u svako doba. Ostala imena neka ljubi svaki kod kuće, al neka š njimi ne pojde pred prag sijat sjeme od nenavisti, iz kojega nesloga, kao paprat niče i raste". Još se Gaj ljuti na Dobrovskoga, jer nije bio patriota „Drugo je brate moj! knjige pisati i mudre teftere slagati, a drugo je rod svoj ljubiti i za rod svoj raditi." ....

Ove svoje misli, kako ih je Petranoviću pisao, izložio je Gaj poslije i štampao u Danici. O tim mislima govorio je i u „Čitaonici".

Čitaoničke sjednice bile su vrlo važne po razvoj narodni, jer na njima se je vijećalo o najvitalnijim potrebama naroda i domovine.

God. 1839. 4. aprila sastao se je odbor Čitaonice u sjednicu, u kojoj se zaključuje: „da prošnju na kralja za „Maticu ilirsku" ili „društvo jezika i pismenstva ilirskoga podpišu znameniti rodoljubi, te da se povjere prošnja i pravila „pouzdanom mužu, koji će ih u ime domorodaca Nj. Veličanstva najpokornije izručiti."

Taj muž bio je Ljudevit Gaj.

Prošlo je punih šest godina i još nije bila ta molba riješena. Zato se je sumnjalo na Gaja, e je nije ni predao. Ipak se uvjeriše Gajevi protivnici, da mu krivo čine, jer je ta molba još g. 1839. otputovala iz Beča u Budim. [1])

Uz druge svoje poslove osobito se je Gaj brinuo oko toga, da za se predobije mladež, tu uzdanicu naroda. Za to ga nejednom vidimo, kako potpomaže novcima, riječima i činom juratoše i filozofe, kako posjećuje često „crnu školu" i mlade rodoljubne „crnoškolce" bogoslovce, da ih oduševi i u ekstazu digne za narodnu stvar.

Tako je mjeseca travnja 1839. pohodio Ljudevit Gaj zagrebačko sjemenište. I pohod njegov nije bio bez uspjeha. Pored literarnog društva, koje je već postojalo (Kolo mladih rodoljuba) nekoliko mjeseci nakon dolaska Gajeva stvori se glazbeno-pjevačko društvo „Skladnoglasje". Ovo je priredjivalo koncerte, koje su pohadjali redovito prvaci preporoda Drašković, Gaj i skladatelji Lisinski.

Sam Gaj reče toj mladeži jednom zgodom iza jednog koncerta: „Braćo ne trebamo se bojati za našu stvar, ako svi danas poginemo, ovi će ju uzdržati!"

U to se već vrijeme mnogo denunciralo Gaja, al s druge strane radili i Gajevi prijatelji na dvoru za njega. Da se nekako i vanjskim načinom pokaže, da je uz Gaja i sam dvor, ishodiše mu prijatelji nenadano od-

[1]) Spomen-knjiga „M. H." str. 14.

likovanje. U to vrijeme dobi on najme od samoga kralja priznanje za svoj rad — prekrasni prsten. Pismo koje dobi ban Vlašić uz prsten, da ga preda Gaju, kaže, da mu je prsten podijeljen u znak priznanja „njegova književnoga rada" „kao znak previsoke milosti i dopadnosti".[1])

Ova kraljevska milost sveza ga bliže k dvoru. Od ovoga časa dakle od god. 1839. traži Gaj, ne rad osobne koristi, već radi politike, sve više saveza s Austrijom. Gaj je bio r e a l n i političar i on je znao, da se sam hrvatski narod nemože odrvati onoj silovitoj za onda najezdi prekodravske braće. Bilo je posve prirodno, da je tražio saveznike. Ove je pako logički morao naći u Austriji A u l a e s t p r o n o b i s, bila je često rečenica naših ljudi, a i samoga Gaja, kad je htio osokoliti klonule, kad je htio dignuti pale.

Treba dobro uvažiti njegovu i njegova naroda situaciju. Gaj ne bi bio mogao polučiti nit novine nit tiskare nit drugih ispunjaja svojih ideja bez više pomoći. Posve je dakle razumivo, da je odsele stojao u raportu s organima carske vlade, te da je „o najvažnijim susjednim i domaćim prilikama relacijonirao". Njegovi neprijatelji upotrijebili su poslije taj odnos, kao da je Gaj bio prosti plaćenik i uhoda Austrijski.

To nijesu mogli ničim potvrditi, a i sam Gaj i u samim molbenicama, koje je posljednjih godina života upravio kralju naročito ističe, da za sav svoj rad, na mijenjen u korist domovine i slavi dinastije, nije dobio nikakove novčane pripomoći.

Bilo kako mu drago ne imamo dokaza, sve do g. 1862. da je Gaj bio „subvencijoniran od vlade za svoj rad". Ali kad bi se sve i našlo prije ili kasnije dokumenata, koji bi mogli dokazati, e je Gaj dobivao kakovu subvenciju, to bi se tek i opet moralo pitati u koju svrhu i nije li ta subvencija recimo dvora, baš u horu došla da Hrvate oslobodi od propasti.

Objektivna povjest bez sentimentalnosti sudi drukčije. Gajeva politika i politika dvora jednako su bile uperene protiv madžarskog separatizma, te protiv ojačanja madžarizma, koji bi se za cijelo zbio, da se je Hrvatska utopila u madžarskom moru. Zar je dakle čudo, da je Gaj paralelnu politiku dvora gledao upotrijebiti u korist svojeg naroda?

U ovo vrijeme zače i opet intenzivniji politički rad iza 21. svibnja 1839. kad se sastao hrvatski sabor u Zagrebu, kako smo vidjeli, te vijećao u učenom društvu. Isti sabor tražio je po prijedlogu varaždinske županije, i pripojenje Dalmacije Hrvatskoj, da se tim digne ugled hrvatskog bana. Kako se je 2. lipnja sastao zajednički požunski sabor, dobiše hrvatski nunciji Andrija Marković, Aleksandar Dominić i Herman Bužan prema tomu instrukciju. I ovaj put imali su hrvatski zastupnici u Požunu teške brige. Ipak im je pošlo za rukom da obrane zak. čl. 59 od g. 1790., po kojem se za Hrvatsku raspisuje porez napose. Žestoka je bilo borba i za Slavoniju, koju su smatrali Madžari svojim županijama. Hrvatski prosvjedi slabo su koristili. Koncem rujna 1839. dodje i opet pitanje o madžarskom jeziku na red. Madžari su i opet zahtijevali, da hrvatski uredi ureduju madžarski, da vojska ima madžarsku komandu, u školama da bude madžarski jezik nastavni, dapače da se i u crkvama madžarski propovijeda. Naši nunciji stajali su gotovo nemoćni. Madžarski prijedlozi dobiše većinu u gornjoj i donjoj kući.

Bilo je skranje vrijeme, da im hrvatske županije sa svojim reprezentacijama priskoče u pomoć. Tuj je Gaj imao pune ruke posla, da oduševi svoje ljude na rad. Mnogo je upravo njegova zasluga, te su križevačka, varaždinska, požeška i zagrebačka županija sastavile oštre reprezentacije kralju.

Sjajna manifestacija bila je skupština zagrebačke županije 12. prosinca 1839. Uz reprezentaciju zaključi deputaciju kralju, a grof Janko Drašković predloži dapače, neka se Hrvatska odcijepi od Ugarske. Na obranu Hrvatske ustade i sam bolesni ban Vlašić.

Otpisom od 5. svibnja 1840. odbije kralj Ferdinand u istinu one zakone o madžarskom jeziku, koji bi se imali protegnuti na Hrvatsku.
Bila je dakle ovaj put „aula pro nobis".

Par dana iza skupštine zagrebačke županije, baš kad je Gaj bio u najvećem radu zadesi ga teška nesreća, nesreća od koje se je tek teško mogao oporaviti. 18. prosinca 1859. umrla mu majka Julijana (il kako su ju Iliri od milošte zvali Ljubosava), koju je svim srcem ljubio.

Sprovod je bio dostojan majke onoga, koga je ljubio i štovao cio narod.

Sin joj dade načiniti spomenik od tamnosivog mramora u visini od kakova dva i po metra. Na podnožju od opeke, na masivnoj ploči uzdizala se je na okruglom stupu žara, a na žari bio je urezan napis: Ljubosavi — udovi Ivana Gaja — preminuvšoj — 18. prosinca 1839. — u 73. godini života. Pod žarom na stupu pisalo je: „Uzoru rodoljublja — svake krjeposti — sladkoj majci svojoj djetca".

Hrvatski narod odužio se je uspomeni ove uzorne Hrvatice, kad su troškom slob. i kr. grada Zagreba, dne 22. kolovoza 1909. preneseni njezini smrtni ostanci u novi grob na Mirogoju. Tom zgodom progovorio je u ime grada, u nazočnosti gradskog poglavarstva, zastupstva, Gajevih rodjaka i mnogih odličnika podnačelnik Mondekar krasno slovo, a na to sam ja rekao ovo, što slijedi, a što priopćujem zato ovdje, jer sam istakao vrline Gajeve majke.

Časni zbore! Što li se to danas dogadja na tihim, zelenim uzvisima našega Mirogoja? Kakva li je to slava? Zar predajemo hladnoj zemlji velikog junaka, koji je gvozdenom šakom i svijetlim mačem na krvavom bojištu stekao lovor besmrtne slave? Zar dajemo poposljednju počast mićeniku vila, koji je drhtajima zlatne lire svoje prodičio rod i dom? Ne! Mi stojimo samo nad otvorenim grobom jedne čedne — žene. Al ta žena bila je majka, a ta majka rodila je narodu svome onoga, koji prvi upalio zublju preporoda, onoga, koji u crnoj noći narodne nemoći prvi uskliknuo: Još Hrvatska nij propala! — Ako je lijepo i pošteno, da Rimljanin slavi svoju Korneliju majku Gracca, ako Nijemac štuje majku svoga Goethea, ako kršćanstvo diči Moniku majku velikog Augustina, ako se Francuzi dive Leticiji Napoleonovoj, onda je u redu da i Hrvat slavi majku svojega preporoditelja Gaja.

Dično zastupstvo glavnoga našega grada izvršilo

[1]) Pismo glasi u originalu: Nro 1273.

Hochwohlgeborner Freiherr! Seine Majestät der Kaiser haben mir mit Allerhöchsten Kabinetsschreiben vom 27. v. M. den Allerhöchsten Auftrag zu ertheilen geruht, dem Herausgeber der Kroatisch-ilirischen Zeitung in Agram Dr. Ludwig Gaj zum Zeichen der Anerkennung seiner literarischen Bemühungen den hier mitfolgenden Brillantring zukommen zu lassen. Der Brillantring folgt auf der k. k. Fahrspost. In dem ich Eure Excellenz bitte dem genannten Dr. Gaj diesen Ring, als ein Merkmal des Allerhöchsten Wohlgefallens auf eine angemessene Art zu übergeben, oder nach Befund übergeben zu lassen, und mir von dem gütigst Verfügten Nachricht zu geben, benütze ich diesen Anlass, die Versicherung auszusprechen, womit ich die Ehre habe zu seyn Euerer Excellenz gehorsamster Diener Czernin m. p. Wien 5. September 1839.

[1]) Horvat Rudolf: Najnovije doba hrv. povjesti. Zagreb 1906. 8°. str. 58.

je samo krasni čin plemenitog pijeteta, kad je jedne duše zaključilo, da se kosti plemenite Julije prenesu s Jurjevskog groblja u ovaj grob. Slava sina rodila je eto slavu majke. Al punim se pravom može reći, da je i majka rodila slavu svoga sina. Sam sin njezin s ponosom spominje, da mu je usadila u srce klice ljubavi spram svemu, što je lijepo, dobro, plemenito prama Bogu i domu, pram puku i narodu, i pram čitavom čovječanstvu. U ono burno doba Napoleonovih ratova, kad je dična ta žena drhtala nad pupoljkom života svojega Ljudevita bila je pravom majkom sirota. Bijeda i glad uvukoše se u Zagorje, a ona srca milostiva blaži bol i jad sirotinje. Dvadeset do trideset siromaka svak dan hrani svojom rukom i opominje djecu da ljube siromake. A poslije za proljetnih noći, kad joj već sin poodrastao, sjeda s njim pred kuću i kazuje mu blagim glasom obasjane mjesečinom stare gradine Čeha, Leha i Meha grada i te priče upijaju se u mladu dušu Gajevu, a onda plače ona sa sinom svojim nad bijedom naroda sjeti i u duhu pada na koljena pred njom, da svojim neuslužnim usnama takne — kako veli — svete njezine ruke. Svakom djelu svojega sina ona daje dušu svoju.

Koliko li se veselila „Danici“ i prvoj zori preporoda, prvom osvitu slave svoga sina. I sama je okušala napisati nešto crtica. U jednoj takovoj već u prvom godištu „Danica“ kliče nam: „Oh djeco smilujte se za Boga starcima od kojih imate domovinu i krv i slavu. Smilujte se djeco, da vam ne propadne domovina, da vam neusahne krv, da vam nedokonča slava!“ Bila je zlatna majka, uzor Hrvatica, bila je ideal žene. Zato ju Štoos nazivlje majkom svih Ilira. I kad je jednom zaklopila trudne oči natječu se pjesnici, ponajbolji pjesnici naroda i polažu joj na lijes, Ivan Mažuranić i Pavao Štoos i mnogi drugi, svoje pjesme.

Radujte se i veselite kćeri hrvatske. I vi, što kitite kosu rosnim, šarnim cvijećem sa poljana savskih i vi, što slušate burne talase hrvatskoga, jadranskoga, mora i vi što stupate laganim koracima po hridima timornih

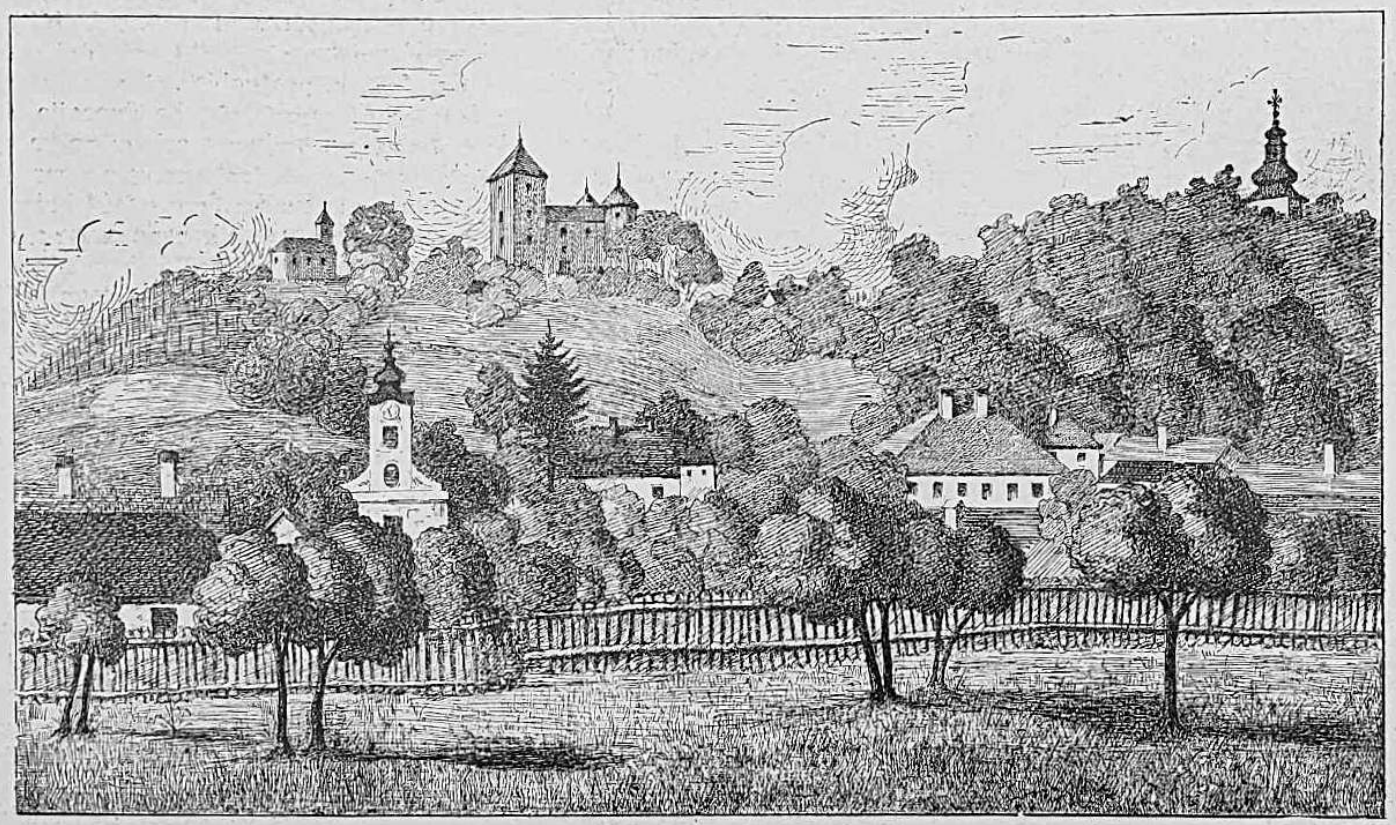

Dubovac godine 1840.

govoreći o tom, kako bi se narodu dalo pomoći, sbori svomu sinu znamenite, svete riječi: K n j i g a, k n j i g a n a r o d u t r e b a n a n a r o d n o m j e z i k u. A te riječi ne izilaze više iz duše Gajeve, one ga prate na trnovitu stazu života, one ga prate na velikom putu budućnosti. Knjige, knjige nam treba u narodnom jeziku. Zlatne riječi. One su prve bile, koje su učinile Gaja Gajem. I on ih zahvaljuje majci. Lijepo obrazovana gospodja obrazuje sina. Uči ga poznavati pjesnike, i književnike, bodri ga na književni rad, veseli se, da će u stare dane uzanj sretno sprovoditi i sretno umrijeti, znajući, da je podala čovječanstvu korisnoga člana. Sva njezina pisma, koja nam se sačuvaše govore nam o tom, kako želi od svoga sina ponosna djela. Svi koji su ju poznavali puni su je hvale. Stanko Vraz, dični pjesnik ilirski ne zna, kako da ju ljepše proslavi. Zove ju zlatnom majkom i kliče Gaju: Sretan, koji je takove grudi sisao! Sretan, kojeg su takove ruke rodile i u varavi svijet ispratile. Vraz se novom snagom jača, kad se na nju bosanskih planina. Radujte se i veselite se kćeri hrvatske, gdje god vas ima. Jer danas je vaš dan, danas je vaše slavlje. Današnji dan dokazuje da hrvatski narod znade biti zahvalan i ženama i majkama. Kćeri hrvatske, kad stupite k ovom grobu ne rosite oči suzam žalosnicama, već dignite čelo gore k nebu visokom i ponosno se zakunite, da ćete slijedit primjere o v e, što leži u grobu. A onda se vratite kućama svojim i odgajajte narodu nove junake, nove borce, nove preporoditelje.

Ti pako svijetla majko, koja si prebijelim mlijekom othranila rodu sivoga sokola, koja si medom riječi opajala velikog muža, ti što si izgarala svetim plamom ljubavi, žrtvujući život svoj za sina, čuj našu hvalu. I vijekovi će proći i srušit će se stare kule, i mnogi stoljetni grb pasti će u prah, al tvoje ime spominjat će se uvijek, dok bude Hrvata, uz ime sina tvoga. Tri put blagoslovjeno ime tvoje dična ženo. Slava ti slava!“...

Godina, koja je sada slijedila bila je za Gaja zna-

menita. Obilježuje ju pokus njegov izmirbe s Magjarima i put u Rusiju.

1840. nije prošla za Hrvate mirno. I ove godine bio je i hrvatski i ugarski sabor. 16. svibnja umro je ban Vlašić, a namjesnikom mu je biskup Haulik. Sabor hrvatski učinio je važne zaključke o kazalištu, učenom društvu, sastavio je pretstavku o tom, da Slavonija ostane Hrvatskoj, a Dalmacija da se pripoji.

Zahvalivši se kralju za to, što je odbio nepravedne zaključke madžarskoga sabora, stvaraju zastupnici glasoviti članak 24; da se stolice narodnog jezika podignu i uvedu u kr. akademij zagrebačkoj i u svima gimnazijama".[1])

Bili su to junački i odrješiti čini hrvatskih rodoljuba. Nije čudo, da je to uplašilo još i većma Madžare, koji se nijesu nadali takovu otporu od Hrvata. U bjesnilo ih staviše ti zaključci, a još većma ih uspaljivahu vijesti koje su pošiljali iz Hrvatske razni njihovi emisari. Oni su u Hrvatskoj vidili „panslavizam" „same rublje" s jedne strane, a s druge strane same plaćenike crno-žute Austrije. Zato su svim silama počeli pravi boj protiv Ilira, a tražili su i u Hrvatskoj saveznika.

To im nije bilo tako teško naći. Mnogi velikaši i plemići preplašili se demokratizma ilirskoga, preplašili se za svoje grbove i pravice, preplašili se i za stari ustav ugarski, koji su tako teško obranili u nedavno doba protiv cara Josipa. Oni, koji su stenjali u svoje doba pod Francezima, bilo je i samo ime Ilir mrsko. Naročito je bilo omraženo plemićima turopoljskim, koji su za Napoleona morali ići na tlaku, izgubivši „stare pravice". Mnogi se bojali, da će ilirsko ime istisnuti sasvim hrvatsko.

Ti i još mnogi drugi razlozi omogućili su Madžarima, da dignu u Hrvatskoj — protuilirsku stranku, koja je sama sebe nazivala „horvatsko-madjarskom", a koju su Iliri zvali „Madžaronima".

Iliri su još ipak kušali s mirom i za to podje Gaj u Požun.

S dolaskom Gajevim godine 1840. u Požun, na ugarski sabor, upravo u času, kad su bile najjače uzvitlane strasti, i kad je najjače bjesnila bura protiv njega i ilirske ideje, nastaje novi i važni prekret u hrvatskoj povjesti.

Kako je neustrašivo, što no se kaže, potražio lavlje duplje, zapanjio je svojim dolazkom madžarske velikaše i političare. Mnogi vodje madžarski spoznali se s njim i dapače sprijateljili. Veliki prvak tadanje madžarske opozicije, genijalni Franjo Deak pružio mu dapače javno u kući stališa i redova ruku i izrazio mu otvoreno pred svima svoje poštovanje. Deak je dobro znao, da je to čovjek, koji u svom narodu uživa najveći ugled i koji na čelu naroda ravna ladjom domovine.

Poradi toga pozvao ga je Deak na sastanak najodličnijih članova opozicije. U tom sastanku kučašalo se predobobiti Gaja, da se mane svoje ilirske politike, neka se brine samo za svoju užu domovinu i za hrvatska prava. Ipak po riječima, koje su pale, opazio je Gaj, da s Madžarima ne može doći do sloge, što više, došlo je i do svadje.

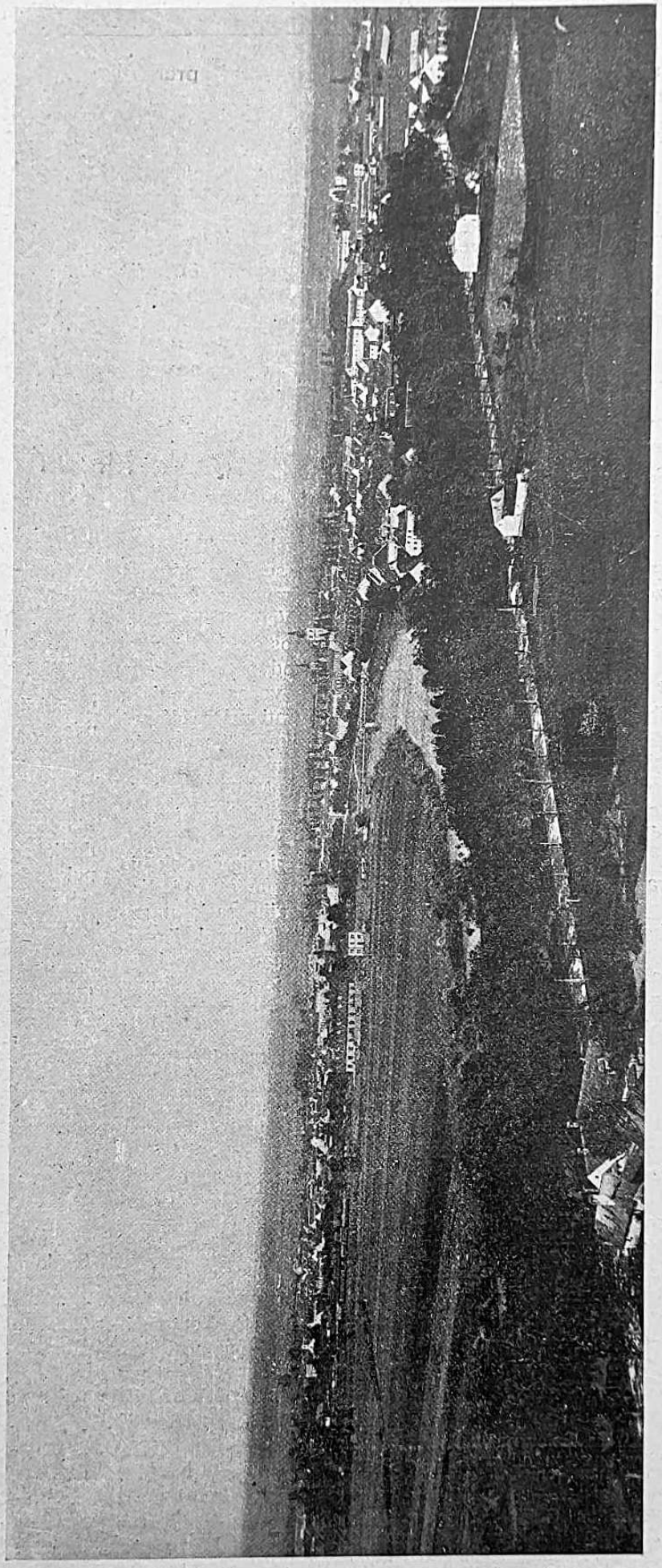

Grad Karlovac: Pogled sa Dubovca.

[1]) Ibid. str. 62.

Gaj, koji je dosada tražio sveze s madžarskom opozicijom, doviknu napokon Madžarima, one toli znamenite i toliko citirane riječi: „Madžari su samo otok, koji pliva u velikom slavenskom oceanu; ja nijesam taj ocean i njegove valove učinio; al Madžari treba da paze, d sa svojim prevelikim gibanjem taj ocean neuzbune, da im njegovi valovi preko glava ne predju i da napokon i taj otok ne potone".

Odmah iza toga dade se Gaj na put po sjevernoj Njemačkoj, Poljskoj i Ruskoj. Na tom putu uspjelo mu j pribaviti mnogo dragocijenih knjiga i rukopisa za svoju knjižnicu, stupiti u sveze sa odličnim slavenskim učenjacima. U Rusiji je naročito ovaj put glavom htio naći pomoći za svoj kulturni rad u Hrvatskoj, koji je stojao goleme žrtve.

VI.

Sredinom travnja 1840 uputio se Gaj u Beč. [1]) 29. travnja odvezao se je željeznicom iz Beča u Brno, a od onud na brzovozu kroz tvrdju Kraljev gradac do Praga, kamo je došao 1. svibnja u 7 sati u jutro. Ovdje je imao već više prijatelja od prije. Još isti dan pohodio je Presla, poznatoga fiziokratu Amerlinga, te slavnoga Pavla Šafarika. Ovaj potonji dao mu je preporučna pisma za Rusiju i to za Pavlišćeva i Macijejovskoga. Tri dana boravio je Gaj ovaj put u Pragu, a onda se odveze brzovozom 4. svibnja u 6 sati na večer iz Praga kroz tvrdju Teresienstadt i Toplice u Draždjanima. Već slijedeći dan po podne bio je u Draždjanima, gdje je ostao do tri sata po podne drugoga dana, a onda se odvezao vlakom u Leipzig na sajam, kamo je stigao na večer. Čitavi 7. svibnja ostade u Leipzigu, a onda se vrati u Draždjane.

9. svibnja bio je u dvorskoga tajnika Müllera, te je s njim otišao k dvorskom tajniku Grohmanu. Ovaj mu ishodi te je pozvan k tajnom savjetniku Minkvitzu koji je onda bio najuglednija osoba na dvoru. Taj mu ishodi audijenciju u saskoga kralja. Fridrika Augusta za dan 10. svibnja u dvanaest sati. Kralj saski bio je čovjek bistra pogleda i veliki ljubitelj znanosti i umjetnosti. Zanimao se osobito za botaniku i mineralogiju, pa je sa samim slavnim pjesnikom Goetheom izdao jednu knjigu o botanici. Uz to je vrlo rado putovao, a naročito se je g. 1836. u Hrvatskoj pisalo i govorilo o njegovom putu u našu Dalmaciju, Istru i Crnu goru. Da je Gaj takoga kralja htio da vidi, posve je razumljivo.

Točno u dvanaest sati pošao je on krasnim dvoranama saskoga dvora u audijenciju. Kralj ga je osobito milostivo primio, te ga je zadržao kod sebe čitava pol sata.

Mnogo se je zanimao za Gajeve ideje, te su naročito govorili o narodnosti, a onda mu pokloni dragocjenu prsnu iglu.[2])

Pun nade pohrli Gaj u Varšavu. Tuj odmah posjeti slavnog poljskog učenjaka Macijejowskoga, te književnika Dubrovskoga, Pavliščeva, Urusova, Meščerskoga, Pisareva i Horošenka, a nije zaboravio ni svojega davnoga znanca iz Hrvatske Kucharskoga. U Varšavi je bio vrlo lijepo dočekan i razgledavao je gradske znamenitosti i krasote. Macijejowski ga je svuda vodio.

Njegov se je boravak u Varšavi zategnuo, jer mu namjesnik Paskijević nije hotio dati putnice, dok ga nije izvjestila varšavska policija o Gaju i njegovu ponašanju, te da nije sumnjiv. Kako se je put preko Gajeve volje zategnuo ponestalo mu i putnoga troška. Taj mu je ishodio Macijejowski i izručio mu sto dukata dopuštenjem namjesnika Paskijevića. Sad je tek Gaj mogao putovati dalje. U Varšavi se je upoznao i sa sestrom slavnoga ruskoga pjesnika Puškina, koja je htjela s njim putovati. Iz Varšave ode on 2. srpnja u dva sata po podne i to dilježansom u Jablon. S njim je putovao Guicciardi, sin lombardskoga pretsjednika. Vozili se kroz Pultusk, Ostrolenku, gdje ga zanimale tvornice jantara, Vajvar i Kovno.

Tuj je prošao granicu medju Poljskom i Litvom. Divio se rijeci Nemenu. Tamo je obavljena pregledba njegove prtljage. Iz Kovna posebnom poštom vozio se u Molin Sčenstlivi, Smilgi, Šadov, Radsvelski u Savle, Meškuće, Janiški iz Litve u Kurlandiju, gdje je odsjeo 7. srpnja u Mitavi, glavnom gradu Kurlandije. U njegove je vrijeme taj grad brojio dvanaest tisuća stanovnika. Tuj je vidio svečanosti u slavu imendana ruskoga cara i svečanu pretstavu u kazalištu. Osobito ga ganu veličajno pjevanje carske ruske himne u njemačkom prijevodu. Prikazivala se drama: „Der Lügenkram" (prema Bulweru) neka družba iz Rige. Iz Mitave se dilježansom odvezoše u Rigu. Pred Rigom su ga zanimali veliki most na Dvini i silne ladje. U 7 sati na večer reče svom suputniku Guicciardinu, da je ura njegova poroda. U taj čas stade ura budilica Guicciardinijeva sama od sebe igrati, a na svim protestantskim crkvama zazvoniše zvona, to ga vrlo uzbudi. 9. odoše posebnim kolima pošte iz Rige u Petrograd. Isti dan su noćili u Valku, gdje je vidio crvenokose Čuhonce. 10. jula bili u Dorpatu i Tormu. 11. u Baltik i Naron, prvi ruski grad. Starigrad i tvrdja, mjesto o kom je u djetinjstvu snivao njemu ne bijaše novo.

Napokon je 12. srpnja po podne u 6 sati došao u Petrograd. Ulaz nije bio osobito lijep. Priroda tužna i bijedna. Isprva kuće slabe, al onda sve krasnije. Kad dodjoše u grad na zli tarac polomi im se pero od kočije i pukne kolo.Zaista zao omen za Gaja. On uze drošku i odveze se kroz srijedu grada, preko Neve na Vasiljski otok u 2 linije 1 prospektu br. 13.

U Peterburgu se je i opet Gaj nastojao približiti službenim i vladinim krugovima. Zato se pokloni Benkendorfu „izjavljujući svoju odanost i odanost ilirskih Slavena prema ruskom prijestolju, koju je odanost obećao podržavati književnim izdanjima".

Nego Gaj doživi u Petrogradu kruto razočaranje. Sve njegove nade, da stekne sklonost dvora ruskoga padoše u vodu. Benkendorf nije htio da dodje s njim bud u ikoji odnošaj i on naprosto odbi sve njegove predloge.

Od ruske dakle države nije Gaj dobio, kao ni od austrijske za svoje ciljeve baš ništa.

Metjuto, da ga baš posve ne pusti očajna, preporuči Benkendorf Gaja ministru prosvjete grofu Uvarovu. Uvarov je uveo Gaja u jednu sjednicu Ruske akademije, koja je Gaju na prijedlog pretsjednika Tiškova doznačila 1000 rubalja pripomoći.

Tajnik Jazykov preporučio je Gaja toplo to više, što je akademija pomogla već i češkim i srpskim učenjacima.

Ali tih tisuću rubalja slabo je moglo pomoći ciljevima ilirskim. Zato se Gaj uputi dalje u Moskvu, gdje je stanovao Pogodin, profesor povjesti u moskovskom sveučilištu.

Već sam prije spomenuo, da je ovome velikanu ruskom nosio preporučeno pismo od Šafařika. U Moskvi se baš u ono doba vrlo raširila nimbusom poezije iski-

[1]) Za Gajev put u Rusiju upotrijebio sam vlastite bilješke Gajeve u otesu od g. 1840. te ono što je napisao Francev u Gradji od g. 1907. Andrić u Kolu 1908. te Popov.

[2]) U izvorniku čuva se kod Lj. Gaja pismo od 11. maja 1840. Kojim Gotlib Heinrich v. Minkwitz svjedoči, da je Gaj predao kralju saskom dne 10. maja 1840. opis kraljeva puta po Dalmaciji, pisan „Ilirskim jezikom" a kao dokaz zadovoljstva kraljeva primio na dar briljantnu prsnu iglu.

ćena ideja slavjanofilska. Tuj je bio oduševljeni krug pjesnika i književnika, što su snatrili o velikoj Slaviji. Ljudi kao Homjakov, Konstantinn Aksakov, Juraj Samarin, Pogodin i Ševirev, kako da drugačije primu Gaja već lijepo.

U Moskvu se je takodjer vozio diližansom, ovaj put sa zubarom Ederbergom iz Moskve. Cesta, kojom se vozio bila je široka i lijepa, al turobno je na nj' djelovala „žalosna ravnina". 14. kolovoza stigao oko 7 sati na večer u Moskvu. Čudio se tolikim zvonicima Kremla.

Njemu se je činilo, kao da je sve slike i prilike gradova, koje je nekoć u djetinjstvu namišljavao, ovdje u istinu prvi put vidio". 15. augusta u jutro odvezo se iz svratišta, iz tverske ulice na Devčije polje „k bratu slavjanskom Mihalju Pogodinu". Pogodin ga srdačno pozdravi. Isti dan odveze se s njim na Vorobje gore preko rijekeMoskve na čunu, a po podne k profesoru Ševirevu. U nedjelju dana 16. bio je u zeta od Pogodina na objedu; na večeri je bio Homjakova sa Ševirevom. Svoj imendan 25. augusta sproveo je u društvu s Pogodinom, bio je u T. V. P. Filareta. I poslije je bio pozivan u gostvoe k Ševirevu. U kazalištu su čak njemu u čast i rad njega igrali ruski, madžarski i poljski tanac.

U Moskvi je Gaj izvijestio o pokretu ilirskom i o književnicima jugoslavenskim. Tako je govorio o gradačkom profesoru Muharu i njegovoj raspravi „O starom keltskom Noriku" pozivajući se na nj' kao istorika stare Ilirije. Gaj je tamo govorio i o slavjanskom korjenu različitih topografskih naziva u Dalmaciji. Spomenuo je Oroslava Cafa, od kojeg se je Gaj mnogome nadao. Naročito je istaknuo svoj rad oko ilirsko-njemačkog i njemačko-ilirskog riječnika, što su ga njegovom pobudom izradili Užarević i Mažuranić. Gaj je žalio da ga ne može izdati, na korist Slavenstva i cirilicom.

Objasnivši preporod ilirski spomenuo je, da treba snažne potpore, Gaj je položio sve svoje nade u Pogodina. [1]

Taj se i u istinu zauzeo za Gaja.

U tu svrhu sastavljena su dva kratka spisa: jedan njemačkim jezikom — valjda samim Gajem, pod naslovom: „Secreta arcana". o značaju i cilju svega njegova prijašnjega rada; drugi ruskim jezikom o odnosu Gaja k Rusiji. Taj drugi spis napisa Pogodin.

U prvom spisu razvija se potanko misao i važnost opće nezavisne crkve u južnih Slavjana i podaje se prednost pravoslavnoj crkvi. Zatim se ističe važnost cirilic (slavjano-ruske azbuke) za ilirsku književnost. Čitava djelatnost Gajeva, da se osniva na tom, da uzajamni jal pretvori u uzajamnu ljubav. Sav njegov rad bio je zbližiavanje rastrgane braće k novom životu. Ali takov rad morao bi imati mnogo više sretstava, no što ih se je moglo sabrati u prvo vrijeme. Zato se obraća k slavenoruskim patriotama, tražeći od njih pomoći. „kako je potrebni brat pravom traži od blagoslovenog obiljem brata".

M. P. Pogodin, koji Gaja nije prije lično poznavao, poznavao je njegov rad već od prije, od prijašnjih svojih putova. Tako je već u svom putnom dnevniku od godine 1839. govorio o Gaju i Ilirima i simpatično pozdravio Ilirizam. Za to je sada gdjemu se je nadala prigoda, da pomogne Gaja, sastavio spis na ruskom jeziku. U njem govori o odnosu Gaja prema Rusima, o njegovoj nedaći u Petrogradu. Gaj da će pisati u ruskom duhu, da će izdavati i novine cirilicom, al sve će to past u vodu, ako se Gaj povrati u domovinu bez pomoći. Za to veli Pogodin zaključiše prijatelji Sllavjanofili sabrat za Gaja 15.000 rubalja.

Pogodin i Ševirev izradili su plan u korist Gajevu.

Iz prepiske Ševirevljeve i Pogodinove vidi se, da je odbor Gajev molio sudioništvo kneza D. V. Golicina a sabirao je odbor i sam. Golicin je sam dao 500 rubalja, darovali su za Gaja medju ostalim osim Pogodina i Ševireva, Homjakov, Pavlov, V. Olsufijev, Perfiljev, Davidov, Androsov.

Dok su se novci sabirali, štovatelji Gajevi upoznavali su Gaja sa znamenitostima moskovskima, te kazalištem. Vodio je Gaja po Moskvi najvećma Aksakov. On je bio š njim u kazalištu.

Gaj nije mogao više dugo ostati u Moskvi i odvezao se 1. septembra u jutro opet u Petrograd s novcima, što su mu ih sabrali do konca augusta. Dali mu i preporučna pisma nekim Petrogradjanima, tako grofu Protazovu, i Žukovskomu.

Ali i po odlasku Gajevu iz Moskve sabirali su za nj' njegovi prijatelji. Na zimu napokon sabraše čitavu svotu, koju je Pogodin spomenuo.

Gaj na žalost nije ni ovaj put u Petrogradu ništa postigao, dapače manje, nego prvi put. Od osoba, kojima je bio preporučen, našao je jedinog Protazova, koji ga je vrlo ljubezno primio. Druge je dva i tri put pohodio, al ih nije našao kod kuće. Osobito je žalio, što nije našao Žukovskoga. 5. septembra otputovao je napokon iz Petrograda, te se je parobrodom odvezao kroz Kronštadt, Nikol, Soltikov. Kroz Travemünde u društvu s knezom Soltikovom putovao je u Lübeck i Hamburg. 12. septembra bio je u Hamburgu, otkud je otišao u Berlin. 19. je otputovao iz Berlina u Poznanj i onda dalje u domovinu. Gaj je pisao sa svog puta Pogodinu, te mu govorio i o ilirskom muzeju, za koji bi mogao nabaviti starina na svom putu, da ima sretstava.

Još 18. novembra 1843. pisao je Gaj Pogodinu, al onda je prepiska Gajeva s Rusima prestala.

Gaju su mnogo zamjerali taj put u Rusiju i klevetali ga na sve moguće načine. To je posve ne opravdano. Rusi su u ono doba potpomagali kulturne težnje Slavena. Šafařik i Havka dobili su svaki 5000 rubalja, da dovrše neke svoje radnje, a Vuk Karadžić uživao je godišnju penziju od 100 rubalja već od godine 1825.

Gaj je dakle posve pravo mislio, kad se je nadao u Rusiji pomoći za svoju stvar. Zašto zamjeriti Gaju ono, što se Šafařiku ne zamjera? Na žalost ta pripomoć je bila prekukavna za ciljeve, koje je Gaj htio ostvariti. Ipak mu je dobro došla za riječnik i za neke stvari, koje je u Rusiji obećao izvršiti. Koncem godine 1840. i 1841. godine mnogo su opet Iliri koraknuli naprijed.

Godine 1840. sabiralo se s najljepšim uspjehom za k a z a l i š t e, godine 1841. osnovao je g o s p o d a r s k o d r u š t v o, koje prima pod svoje okrilje n a r o d n i m u z e j, al potvrde za Maticu ne ima te ne ima. Saznalo se, da se molba ne uslišuje za to, jer da molitelji nijesu iskazali, da imadu dosta novaca u tu svrhu.

To je tek uzbunilo Ilire i potaknulo ih na smionu misao: „da se u našem glavnom gradu podigne palača, koja će u sebe primiti sve zavode, koji uzdržaju i unapredjuju naš slaveno-ilirski narod".

Al kako da se dodje do toga. Tko da tuj pomogne? Tko drugi nego — Gaj!

Njemu dadoše vjerovni list, u kojem stoji uz ove riječi, da prodje „kao čovjek z n a m e n i t i p o z n a t i u stranom svijetu" da kupi u ovu slavnu svrhu. Izvornik u Sv. Gaja od 7. X. 1841. potpisan Draškovićem i dr.

Gaj se je u istinu odlučio na to.

[1]) Попов Н. А.: Людевит Гај въ Россіи въ 1840. год. Древная и новая Россія. Петербургъ 1879. Str. 281—286.

Ali ako je medju Ilirima bilo rada, bilo je rada i medju njihovim protivnicima.

G. 1841. urediše protivnici Ilira „Kasino“ i to u kući grofa Amadea. Prvi članovi bili su: grof Aleksandar Drašković, grof Ivan Nep. Erdedi, barun Levin Rauch, turopoljski komeš Josipović i knjižar Franjo Supan. U prvom je početku brojio taj kasino 120 članova. Svrha tom kasinu nije bila jedino zabava, nego i politika, osobito i njegovanje madžarskog jezika. Poglavita svrha bila je, da nabavi što više madžarskih časopisa, novina, knjiga, te da se jedna il viiše osoba namjesti, koje bi učile madžarski jezik. Iz toga kasina rodila se nova stranka, s kojom su Iliri morali ozbiljno računati. Intenzivniji rad neprijatelja, još uspali većma Ilirce, te su godine 1841. i jače nagnuli na političnо polje. Sad već idu u surkama, crvenkapama na skupštine. Gaj je bio svagdje, gdje ga je trebalo. Kad je bila restauracija križevačke županije, 1. rujna 1841. doprinesao je on mnogo ilirskoj pobjedi. Križevčani priredіše onda serenadu Gaju Bila je to jedna od prvih političkih ilirskih pobjeda

Sad su već Iliri bili „na konju“ i usudili se i na ulicu. Lijepo nam to svjedoči veliki slavenski vodja sam Jan Kollar, koji je proputovavši cijelu Italiju došao i u Zagreb, da pohodi svoga staroga znanca Gaja. Kako li se začudio, kad je opazio sve, što je Gaj učinio. Ali eto njegovih riječi: „Gaj je os, oko koje se vrti duševni i narodni život Zagreba, dapače sve Hrvatske. Ima po prilici 12 godina, što se nismo vidjeli, što smo u Pešti zajedno izlazili na šetnju, čitali čitanku, da se nauči českom jeziku, razgovarali o pravopisu, o novinama i inim narodnim poslovima, te gradili velike osnove za budućnost; od okretna, učna, nade puna mladića postade Gaj već ozbiljan, ugledan mnogo zaslužan muž, koji ispunja sve odluke mladosti. Koliko me je veselilo, da se sastanem s takovim prijateljem, rodoljubom, sunarodnjakom! On je kao magnet pritegao k sebi najsposobnije mladiće ilirske iz sviju krajeva i narječja, siromašne je spisatelje podupro potporama, predobio plemstvo za narodnu književnost, ujedinio razasute sile i tako zadaću, koju su cu sretno svršio. Nešto čudotvorno čini mu namijenili Bog i vrijeme, kao pojedinse, da imade Gaj u sebi i oko sebe. Ili možda preporod naroda ne zaslužuje ime čuda? Novinarna i tiskarna Gajeva veliki je pothvat, koji gotovo nadilazi sile jednoga posebnika. Tu su tri preše, svaka od njih stoji 500 for. srebra; hidraulični stroj, osim toga stajao je sam 1000 for. srebra, da šutim o slovima, o slagarima, o tiskarima i drugim pripravama i potrebama. Ne samo sebe dušom i tijelom, nego svu očevu imovinu žrtvovao je taj besprimjerni rodoljub narodu i domovini.[1]) Opisujući za tijem Kollar svoje doživljaje i dojmove dolazi opet do Gaja i, spominjući one, koji mu koješta zamjeraju veli o Gaju: „Kad bismo mi Slaveni imali narodni Pantheon, kao Rimljani i Francuzi, ili valhalu kao Nijemci, ja bih Gajev lik onamo postavio i ovjenčao mu glavu lipovim vijencem“.

Zaista sjajniju svjedodžbu za svoj rad nije Gaj mogao dobiti od nikoga. An on nije počivao na lovorima

Ostanci karlovačke tvrdjave.

ni sada. U Rusiji je obećao izdati riječnik. Sada je išao, da i to djelo izvrši.

Da ta zamisao ne ostane bez uspjeha, pozove on Ivana Mažuranića i liječnika dr. Užarevića, ljude gotovo svim europskim jezicima vješte, neka to „golemo djelo“ izrade. Mjeseca travnja 1841. izdaje već Gaj ovaj poziv k pretplati na prvi ilirski rječnik s organičkim pravopisom (u Danici 1841. br. 15.) Nebrojena već — veli on — tomu minuše stoljeća, što narod naš pjeva omerskom prostotom milinu svojih cvijećem i svim blagostim urešenih potočića, livada i dolina i veličanstvo svojih domorodnih rijeka, gora i vječnim snijegom ovjenčanih planina i žaleć plačni rasap očinskih Troja pobožan tužnim glasom slavi divnu hrabrost izginuvših pod njima junaka. A četri sto godina je već prošlo, što su stali pisati neumrli Dubrovčani.

[1]) Kolár Jan: Cestopis obsahujici cestu do horni Italie, a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841. konanona sepsanou... S. Srepél M. Slika zagr. života. Vijenac 1891. str. 536.

Najnovije odkriće o Shakespeareu.

Miloslav Danić

Rasprava o autorstvu Shakespeareovih djela starog je datuma. O tom pitanju postoji u povijesti svjetske književnost, napose u Engleskoj, ogromna literatura. Prvi poticaj za tu temu dao je englezki konzul u Santa-Cruze Hart, koji je u jednoj raspravi godine 1848 izrazio sumnju, da Shakespeare nije pisac onih besmrtnih drama, koje su pod njegovim imenom poznate svemu književnom svijetu Od onda je nastala gotovo prava manija za tu literarnu prepirku, u kojoj je sudjelovala nepregledna legija najboljih Shakespeareovih vjekopisaca i tumačilaca, medju kojima bijase, osim nebrojenih engleskih literarnih historičara, i znatan broj svetskih veleuma poput Goethea i Viktora Hugona.

Prema najnovijoj statistici ima u „Britanskom muzeju“ u Londonu čitava zbirka od 4700 djela, koja se sva bave Shakespeareovim umotvorima, a po prilici tri stotine ovih djela smatra autorom kraljevskog kancelara Francisa Bacona, komu je njegov znameniti politički položaj branio, da se u javnosti prizna piscem Shakespeareovih drama, oda i soneta.

U najnovije doba pobudilo je pravu seuzaciju odkriće belgijskog bilježnika Celestina Damblona, koji tvrdi, da je autor svih Shakespeareovih drama grof Rutland. Ova novota nije još nesumnjivo utvrdjena, već se može smatrati tek novim pokusom u nepreglednom nizu dosadašnjih onjektura.k

Radi lasnijega razumijevanja Demblonova odkrića, spomenut ćemo prije u kratko dojakošnji historijat ovog književno-povijestnog pitanja.

Shakespeareova djela bijahu sve do konca osam-

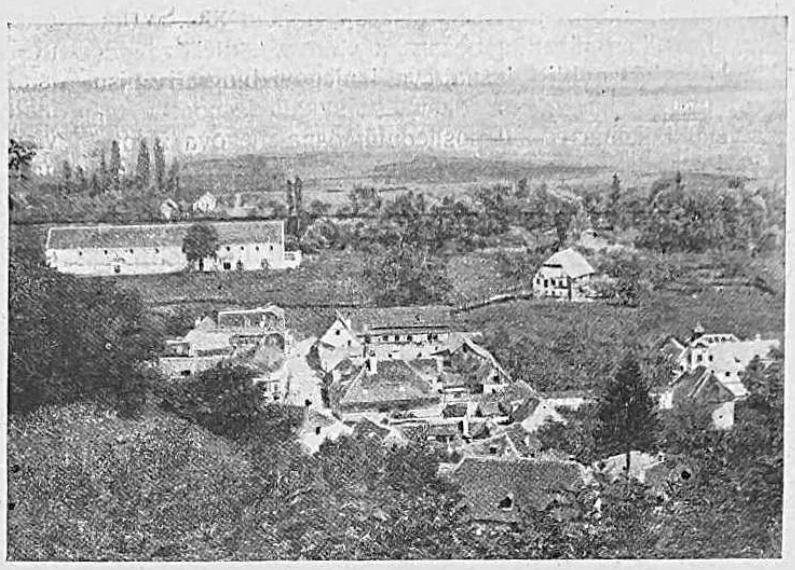

Dubovac sa sjeverozapadne strane.

najstoga stoljeća u književnom svijetu dosta slabo poznata. Tek kada je nenadani osvit romanticizma zadao smrtni udarac klasičnoj književnosti, stadoše se književni krugovi više zanimati za Shakespeareova djela. Ona se smatrahu novom objavom u pjesništvu te im doskora dosudiše prvo mjesto u povjesti svjetske književnosti. Najčuveniji pisci estetičari zadubiše se u proučavanje besmrtnih djela najslavnijeg dramatskog pjesnika, a tim povodom porodi se i prva sumnja, da Shakespeare nije mogao biti njihovim autorom.

Svestranim ispitivanjem njegovih porodičnih prilika ustanovljeno je, da Shakespeare potječe od proste i siromašne obitelji i da u svojoj mladosti nije uživao nikakva višeg i naučnog odgoja. Sva mu je naobrazba sastojala tek od nekoliko razreda pučke škole (Grammar School). Zbog nekog prestupka morade ostaviti svoj rodni grad Stratford of Avon i poći u London, da potraži ondje sreću. Prvo vrijeme nije se o njemu znalo, tek oko godine 1585. pojavi se kao glumac u pozorišnoj družini grofa Rutlanda. Prema kombinaciji Celestina Dembloma jedan od potomaka ovoga grofa, komu je onda moglo biti devet godina, imao bi, da bude autorom svih Shakespeareovih drama, oda i soneta.

Dok je Shakespeare bio glumcem u Rutlandovoj družini, izdavao se piscem drama, koje bijahu po njoj prikazivane. To glumačko društvo raznosilo je slavu njegova imena na sve strane i tako dodje kao glumac i na kraljevsko kazalište u Londonu. Nu slava mu nije donosila samo lovorika, već i materijalnog blaga. Poznato je, da je Shakespeare već u to doba bio vlasnikom od nekoliko kuća i veće površine zemljišta. Sedam godina prije svoje smrti odijeli se on nenadano od kazališta, komu bijaše dosele posvetio sav svoj život, te podje na svoje imanje, da ostatak života provede u krugu svoje porodice. Tu nije više pisao nikakvih djela jer je posljednju dramu napisao g. 1613. Stekavši priličnu imovinu, porodi se u njemu neodoljiva želja, da svoj imetak u kratko vrijeme što više umnoži. I tako genijalni pisac bezsmrtnih djela, najveći dramski pjesnik, što ga je svijet poznavao, postade prostim lihvarom, koji je Har-

Seljačka narodna nošnja.

pagonovom požudom sabirao žutake te nesmiljeno progonio svoje dužnike. Umro je u Stratfordu, u skromnom zatišju privatnog života, daleko od pozorničke buke i književne slave, zaboravljen od svojih prijatelja, znanaca i štovalaca. Umro je kao najobičniji smrtnik. ožigosan pogrdnim žigom lihvara, kao da mu u duši nisu nikad nicali uzvišeni osjećaji i kao da mu u srcu nije nikad plamtila božanska vatra pjesničkoga genija. Ni najglasovitiji i najrevniji njegovi biografi nisu mogli uza sve nastojanje, da unesu svjetlo jasnoće u tajinstvenu i tamnu epohu posljednjih dana njegova života.

Prva perijoda Shakespeareove djelatnosti počinje oko godine 1588., kada je napisao svoju prvu dramu „Tito Andronik". U tu perijodu spadaju i drame: „Rikard II.", „Rikard III.", Henrik IV.", „Romeo i Julija" i druge. U to doba imao je Shakespeare dvadeset i četiri godine, dok je grofu Rutlandu onda bilo tek dvanaest godina. Prema razdiobi njegovih komentatora počinje godinom 1600. druga perijoda njegova stvaranja, u koju se ubrajaju drame: „Henrik IV.", „Henrik V.", „Mletački trgovac" i neke druge. Treća perijoda znači vrhunac njegova rada i njegove slave. Drame: „Hamlet", „Makbeth", „Otelo" i „Kralj Lear" nisu samo alem-kami u engleskoj dramskoj književnosti, već su i najdragocijenije blago čitave ljudske prosvjete.

Godinom 1613. svršava četvrta i posljednja perijoda, u kojoj je napisao dramu „Henrik VIII." ili, kako nekoji komentatori hoće, dramu „Bura". To je bilo dvije godine iza smrti grofa Rutlanda. Sve Shakespeareove drame ne bijahu iznesene na pozornicu za njegova života. Samo šesnajst od sviju trideset i šest drama iznio je on sam na svjetlo, a sve ostale ostadoše sve do njegove smrti u rukopisu. Godine 1626. bjehu izdane u velikom i sjajno opremljenom svesku, a u tom tekstu doživješe tokom pjekova najsilnije pozorišne uspjehe, kakovima se nije mogao podičiti ni jedan drugi od svih svjetskih dramskih velikana.

Ove u kratko iznešene činjenice bijahu rezultat dojakošnjeg istraživanja o Shakespeareovom životu i njegovim djelima.

U pariškim novinama „Le Peuple" iznio je Celestin Demblon seriju članaka, a u poznatoj smotri „La Granda Revue" oveću raspravu, te u njima razlaže svoje misli i zaključuje o Shakespearskom pitanju. Medju ostalim veli Demblon:

„Kad sam pred jednu godinu i pol prelistavao engleski časopis „The Nineteenth Century", svratih pažnju na jednu malu bilješku (o Shakespeareu), koja je po svojem skoro mikroskopičnom sadržaju mogla da zanima samo onoga, koji je svestrano upućen u to pitanje. Ta bilješka sadržava pet točaka, od kojih četvrta, datirana godine 1613., ovako glasi: „Francis Manners de Rutland platio je glumcu Williamu Shakespeareu četrdeset i četiri zlatna šilinga za poluprofesijonalnu uslugu i isto toliko Bordageu za jedan portret."

Ova bilješka, koja je po svojoj sadržini sasvim neznatna i gotovo bez ikakva znamenovanja, dovela je Celestina Demblona na misao, da je netko od porodice grofa Rutlanda pravi pisac Shakespeareovih drama te da je Roger Manners de Rutland bio pjesnik i pokrovitelj umjetnosti u Shakespeareovo doba. Došavši na tu misao, stao se je Demblon baviti proučavanjem života grofa Rutlanda, te je pojedine podatke i doživljaje isporedjivao sa vremenom, kad su objelodanjene pojedine Shakespeareove drame. Ovo ispitivanje urodilo je po njegovom mnijenju neočekivanim rezultatom. Demblon nalazi, da izmedju toka Rutlandova života i kronologičnog reda, kojim su izašle pojedine Shakespearove drame, imade toliko dodirnih točaka, toliko srodnosti i toliko uzročne i posljedične sveze, da bi čovjek i nehotice morao pristati uz njegovu kombinaciju, kad ne bi bilo još nekih nerazjašnjivih nesuglasica. Autor drama morao je poznavati prema Demblonovoj tvrdnji osim englezkoga još četiri druga jezika: francezki, talijanski, španjolski i danski. Osim toga mora da je isti autor poznavao opću svjetsku povijest, a napose političku povijest englezkoga naroda. Sudeći po samim dramama, morao je poznavati pravo i imati u opće prilično enciklopedijsko znanje. Osim toga treba još i to istaknuti, da iz mnogih njegovih drama izbija takav dah materijalizma, kakav je u prosvijetljenom svijetu bio zavladao tek poslije dva vijeka i pol. U njega je dakle bilo na neki način proročkoga dara, kakovim se odlikuju samo genijalni pjesnici.

Kad se ispituju zgode iz Shakespearova života i prosudjuje stepen i opseg njegove naobrazbe, poimence okvir nauka i pozitivnog znanja, što ga je mogao steći prema svomu odgoju i zanimanju, mora se doći do zaključka, da u njega nije moglo biti onih dragocjenih intelektualnih vlastitosti, koje su morale biti svojinom autora onako klasičnih i savršenih djela. Na osnovu ustanovljenih podataka o njegovu životu iznose njegovi biografi kao neosporivu činjenicu, da Shakespeare osim englezkoga nije poznavao nikakav drugi jezik, da nije bio pravnikom, niti da se je ikad bavio pravnim naukama. Nadalje tvrde, da osim pučke osnovne škole nije polazio nikakvo drugo učilište, ne kojem bi mogao crpsti kakvu višu naobrazbu. Isto tako nerazjašnjivo je poznavanje prosvjete, uljudbe i običaja drugih naroda, jer Shakespeare nije izvan Englezke nikamo drugamo putovao. Ovo su zaključci, što se izvode iz ustanovljenih fakata njegova života, a ako oni ne odgovaraju istini, ne može se drugo predmnijevati, van da su njegove biografije nepouzdane i dvojbene.

Naprotiv u životu njegova autorskog takmaca grofa Rutlanda nalazi se dovoljno uporišta za vjerojatan, dapače nesumnjiv zaključak, da je u njega bilo izobilja svih onih stvarnih i duševnih vlastitosti, koje se pripisuju pjesniku onako velebnih djela. Pojedine činjenice i prilike njegova života sasvim se podudaraju sa materijalnom i historijskom sadržinom njegovih pojedinih drama. Demblon dapače nalazi, da se ovo suglasje dade upravo matematičkom točnošću ustanoviti.

Za ilustraciju ove tvrdnje osvrnut ćemo se samo na nekoje poznatije drame. Borba izmedju Tudorovaca i Stuartovaca obradjena je u dramama „Rikard II." i „Julije Cezar". Poznato je iz englezke povijesti, da je grof Rutland, koji bi imao biti piscem drama, imao znamenita udjela u toj krvavoj i dugotrajnoj političkoj borbi kojoj je stajao na čelu kao kolovodja Stuartovaca. Buna protiv kraljice Jelisave podlogom je tragediji „Hamlet", a u tom pokretu borio se je grof Roger de Rutland u prvim redovima uz glavnog buntovnika grofa Roberta Essexa. Usljed ove bune dospješe na stratište najodličniji dvoranici na tadašnjem englezkom dvoru. Toj sudbini izmakao je srećno grof Rutland, komu je onda bilo tek dvadeset i pet godina, a svoj spas imao je zahvaliti gorljivomu zagovoru svojih mnogobrojnih uplivnih prijatelja, koji izmoliše od kraljice, da mu je smrtna kazan bila pretvorena u obični zatvor. Za odštetu platio je kraljevskoj blagajni ogromnu globu od 750.000 franaka. Prijatelj mu grof Essex bijaše zbog veleizdaje osudjen na doživotnu tamnicu, no kad su za 2 godine došli Stuartovci na prijestolje, pomilovao ga je odmah njihov prvi kralj Jakob I. Radi osobitih zasluga za svoju dinastiju povrati ovaj iza Jelisavine smrti grofu Rutlandu sva izgubljena politička prava i zaplijenjenu mu imovinu te ga imenuje svojim posebnim poslanikom na danskom dvoru. Ove činjenice nalaze izraz u dramama „Kralj Lear" i „Makbet". Nu ne samo, da ovi dogodjaji obiju drama odgovaraju povjesničkoj istini, već se iz prikazanih dvorskih spletaka mora zaključiti, da ih je mogla

pisati samo ličnost, koja je živjela na samom dvoru te ih poznavala iz neposredna opažanja. I tako se može redom ustanoviti očit sklad izmedju pojedinih drama, dapače oda i soneta Shakespearovih sa svakim važnijim dogodjajem u životu grofa Rutlanda. Ovaj se sklad ne odrazuje samo u pojedinim važnijim epohama, već u čitavom nizu njegovih doživljaja, počevši od mladosti, pa sve do prerane mu smrti. On je za svoga života putovao mnogo po svim zemljama Evrope, a uspomene na ta putovanja sa stečenim iskustvom i znanjem nadjoše izraz u mnogim djelima. „Mletački trgovac" i „Romeo i Julija", u kojima su pozorišta dogodjaja opisana s tolikim poznavanjem mjesnih i društvenih prilika, s tolikom milinom i zanosom za prirodne ljepote, posljedak su njegovih ponovnih putovanja po Italiji, na kojima je usisao svu začarnu poeziju te klasične zemlje i nježnu ljubav prema njezinim žiteljima.

Nu ne samo njegov lični život, već i život njegove žene Jelisave Sidney, kćeri nekog savremenog pjesnika Filipa Sidneya, koja bijaše i sama pjesnikinja, u svezi je sa nekojim junakinjama dramskim, poimence sa Beatricom u „Mnogo vike ni zašto" i Porcijom u „Mletačkom trgovcu".

Sve ove činjenice prema nepobitnom uvjerenju Demblonovu bjelodano vojuju za predmnjevu, da je pisac djela samo grof Rutland, a ne William Shakespear. Nu Demblon nalazi potvrdu za svoju hipotezu ne samo u povjesničkim dogodjajima, već i u samim pravilima logike, od kojih naročito ističe tri važna argumenta.

Shakespeare je za svoga života objelodanio samo šesnaest drama, dok su druge ostale u rukopisu sve do godine 1626., kad su doživjele prvo izdanje tiskom. Ispitujući razlog ovomu pojavu, zaključuje Demblon, da to nije učinio s toga, što po svojoj ograničenoj naobrazbi i skromnim duševnim darovima nije poznavao njihove izvanredne pjesničke i umjetničke vrijednosti i što se je kao malodušan čovjek slaba značaja bojao, da ga neće stići zakonske posljedice zbog njihova sadržaja i tendencije. Nedostatak materijalnih sredstava nije mogao biti tomu razlogom, jer je Shakespeare bio imućan, a u posljednje doba svoga života dapače i bogat. Kako je već za života uživao veliku slavu, a njegova djela bijahu po svuda stekla rijetku popularnost, mogao je dapače i očekivati, da ne će imati štete od svoga izdanja, jer bi pojedina djela ili čitava zbirka bila, prema tadašnjim knjižarskim prilikama, polučila i razmjerno dobru prodaju.

Kad su Shakespearova djela god. 1626. izašla na svijet i zatim doživjela više izdanja, primjetiše njihovi komentatori i estetski kritičari, da se u tehnici svojih drama nije držao ustaljenih pravila niti grčke, a niti latinske dramske poezije, dapače da se je udaljio i od tradicijonalnog stila starije i savremene drame romanskih književnosti. Takav genij bio bi morao poznavati estetska pravila klasične poezije. Nu to što se prvim kritičarima Shakespearova djela čini nepojmljivim, smatra Demblon sasvim naravnim pojavom. Upravo genij, kao što je nesumnjivo bio pisac nazovi-Shakespearskih drama — veli Demblon — mogao je prezreti konvencijonalne okove pjesničkoga stvaranja te svome veleumu i maštidati uzvišen i slobodan polet. On to nije učinio radi nepoznavanja pravila klasične estetike, već je to učinio navlaš pod dojmom svoga samostalnog i slobodoumnog shvaćanja. Zato i nose njegove drame nov i neprolazan biljeg, zato i odišu vječno svježom poezijom i vječnom mladošću, koju ne mogoše izbrisati niti mijene ukusa, niti preobrazbe književnih struja kroz tolike vjekove. „Da li bi čovjek, pita Demblon — sa tako primitivnom naobrazbom, kao što ju je Shakespeare imao, mogao da izvede takav golemi prevrat u književnosti?"

Drugi razlog logičnog tumačenja nalazi Demblon u tom faktu, što je Shakespeare počeo da piše već u kasnijoj dobi života i što se njegov rad završava sa smrću grofa Rutlanda. On je još poslije živio četiri godine, ali nije više napisao nikakva djela.

U pitanju ličnih i psihičnih motiva, koji su mogli biti uzrokom, što se grof Rutland nije priznao za svoga života autorom, slaže se Demblon sasvim sa nazorom onih literarnih historičara, koji smatraju piscem Francisa Bacona. I on nalazi razlog u političkom i državničkom položaju Rutlandovu, koji mu je nalagao autorsku anonimnost. Njegovo bogatstvo lasno mu je dopustilo, da uz veliku nagradu nadje sebi zamjenika, koji će preuzeti na se eventualne posljedice zakonske odgovornosti. Neposredni saobraćaj sa Shakespearom, koji bijaše glumac u njegovoj družini, i njegova pohlepa za novcem, dovela ga na misao da njemu namijeni tu ulogu. Ovom činjenicom tumači on i nerazjašnjivi pojav, da se je Shakespeare mogao toli naglo obogatiti, jer mu to bogatstvo nije mogao donijeti prihod njegova zvanja. Tako je grofu Rutlandu pošlo za rukom, „da se sakrije u gomili od dvije sto pedeset pjesnika", koji su prema savremenoj statistici živjeli u to doba u Englezkoj.

U ovom nacrtu iznijesmo u kratko glavnu sadržinu toga senzacijonalnog Demblonovog odkrića sa ponajglavnijim argumentima i zaključcima. Premda znameniti belgijski profesor brani svoju hipotezu zamjernom erudicijom i poznavanjem predmeta te osobitom rječitošću i samouvjerenošću, ipak se ne može zatajiti, da njegova argumentacija ne počiva na podlozi neoborive logike.

Iz same činjenice, da neki pisac nije za života izdao na svijet svojih djela, premda je zato imao dovoljno sredstava, ne može se još izvoditi zaključak, da on nije autorom tih djela. To je još nevjerojatnije, uzme li se na um, da ta djela po svojoj sadržini i tendenciji nisu u istinu imala takav značaj, da bi se pisac bio morao bojati nepovoljnih posljedica zakonske odgovornosti ili da će mu donijeti bud kakovu štetu u njegovom društvenom i zvaničnom položaju. Shakespearove drame uza svu svoju historijsko-političku pozadinu nisu niti tendencijozna niti prevratna djela, koja bi propovijedala kakav otpor protiv zakonitog reda u državnoj upravi. Ona neimadjahu takodjer nikakova tajinstvenog i prikrivenog obilježja, već bijahu javna te se prikazivahu u samoj englezkoj prijestolnici pred očima čitavog svijeta. Osim toga, kako već spomenusmo, izdao je sam Shakespeare šesnajst drama, medju tima i „Hamleta". Da se je dakle bojao javnosti i žacao autorstva, ne bi ih bio pod svojim imenom izdao; naročito ne „Hamleta", jer se toj drami po sujetu i načinu obradbe može najviše pripisati neka tendencija. Ako dakle stroga savremena vladavina kraljice Jelisave nije našla razloga, niti da se protivi prikazivanju, a niti publikaciji jednog dijela Shakespearovih drama, niti je inače zbog toga povela ikakav postupak protiv autora, onda se svakako mora logično zaključiti, da obziri prema državnoj vlasti nisu mogli biti povodom, da Shakespeare ne izdaje na svjetlo svoja djela. Isto tako nemogaše to biti pobudom, da se pravi pisac pokriva plaštem anonimiteta. Nu sve kad bi se i dopustilo, da je grof Rutland pod vladavinom Jelisavinom imao možda subjektivnih razloga, da ne izlazi na javu sa svojim imenom, ne može se ipak razumjeti, zašto bi se bio i nadalje sakrivao za kraljevanja Jakoba I., koji mu je kao odvažnom borcu protiv Tudorovaca bio osobito sklon te ga je obasuo dokazima svoje milosti kao pravoga ljubimca.

Nedostatak sustavne školske naobrazbe ne može se takodjer smatrati premisom za zaključak, da Shakespeare nije piscem. U povjesti svjetske književnosti ima više takovih primjera, da su mnogi daroviti ljudi, u da i nisu

bili slični geniji, bez škole i sustavne obuke, vlastitim marom i učenjem kao autodidakti postigli toliki stepen naobrazbe i pozitivnog znanja, da su mogli u svojim strukama djelovati najvećim uspjehom. Nekoji su dapače na polju znanosti, umjetnosti i obrta stvorili remek-djela i izume, kojima su obilježili posebne epohe u razvitku ljudske civilizacije. Samonikli prirodni darovi podavaju takovim umovima mnogo veću slobodu i polet, nego li ukočena metodička obuka na srednjim i višim učilištima, koja se odlikuje čitavim arsenalom suhoparnih formula, često puta bez pravog životnog soka i stvaračke snage. Ovi pojavi bijahu malo ne tipični u prošlosti, jer savremene prilike materijalističnog i ekonomskog duha vremena ne prijaju osobito samostalnomu razvitku umova na humanističkom i pjesničkom poprištu. Nu sa svim tim i u duhovnom carstvu današnjih svjetskih velikana nisu izumrli takovi izvorni talenti, koji poput Maksima Gorkoga obaraju tezu o isključivoj povlastici oficijozne naobrazbe.

Posljednji argumenat Demblonov, „da je grofu Rutlandu pošlo za rukom, da se pomoću Shakespeara sakrije u gomili od dvie sto i pedeset savremenih pjesnika“, neima takodjer logične dosljednosti. Ako je Shakespeare doista bio čovjek bez višega duha i naobrazbe, kako je bilo moguće, da od tolikog mnoštva pjesnika, medju kojima bijaše i velikih umova, nije ni jedan mogao posumnjati, da Shakespeare nije mogao biti pjesnikom tako genijalnih djela. Neki od tih pjesnika bijahu dapače i njegovi lični prijatelji, a ti su svakako morali poznavati umne mu sposobnosti i dosljedno prosuditi, da li su iz njegova duha mogli poteći takovi veličajni umotvori? U nijednom djelu, koje se odnosi na prijeporno Shakespearsko pitanje ne nalazimo spomena, da je koji od savremenih pisaca ikad izrazio sumnju o njegovu autostvu. U porodičnom arkivu grofova Rutlanda, a poimence samog predmnijevanog autora, nije se osim uvodno spomenute bilješke našla nikakva druga isprava, koja bi se odnosila na Shakespearove drame u opće ili napose na pitanje o pseudonimnom autorstvu. U spisima, koji se tiču onodobne kolonizacije, nalazi se još oko dvadeset osoba, koje nose ime William Shakespeare, nu ta činjenica ne može ništa na stvari mijenjati, jer nije ustanovljeno, da je koji od tih nosilaca istoga imena stajao u bud kakvoj vezi sa grofom Rutlandom.

Edmund Palume: Moć zvukova.

Najnovije odkriće profesora Dembloma neće po našem mnijenju konačno riješiti ovaj znameniti spor u povjesti svjetske književnosti, kojim će se jamačno i nadalje razbijati glavu još mnogo oštroumnih estetičara. Trak svjetla, što ga Celestin Demblon nalazi u misteriju „poluprofesijonalne usluge“, ne samo da nije rasvijetlio tamu Shakespearova autorstva, već nam se čini da ga je navratio u novi magloviti labirint, u kojem će odsele još većma lutati kritični istraživaoci ovog zanimljivog književnog pitanja.

Noćobdija.

Svetozar Hurban Vajanski — Selim Rakošev.

Juraj Hazuk iskopao je grob i izašao je iz njega po malim, uskim ljestvama na hladan zrak. U grobu mu bilo toplo, zemlja i posao griju čovjeka. Mogile na grobištu bjehu prekrite snijegom, samo zemlja, koja je čas prije izbačena iz dovršene vječne kućice grobarevom lopatom crnila se kao ostrvo na uzburkanom bijelommoru.

Pirio je vjetrić i osušio je kaplje znoja na starčevom čelu. Sunce je zadnjim svojim zracima osvetljavalo njegovo ružno lice, pola dobrodušno, pola zlobno, slično zimskom mraku; na njemu se borilo svjetlo s mrakom. Kod nas često vidimo takova lica Borba za opstanak, duga starost i teški posao pokrivaju lice s izrazom zlobne žalosti, a ipak nisu kadre da izbrišu s njega prirodjenu slavensku dobrotu i blagost. Kadgod vidimo ljude, koji nam

se pričinjaju vrlo zlobni, jer gledaju dole; a kako se brzo promjeni sjaj nihovih dobrih očiju i zlobni izraz lica u tihu sjetnu pokornost, kad nas pogledaju.

u maloj nizini. Oko sela prostiralo se valovito, humcima i gudurama isprekidano polje. Daleko, prostirala se brda, a njihove glavice sakrivale se u večernjoj magli. Snijeg

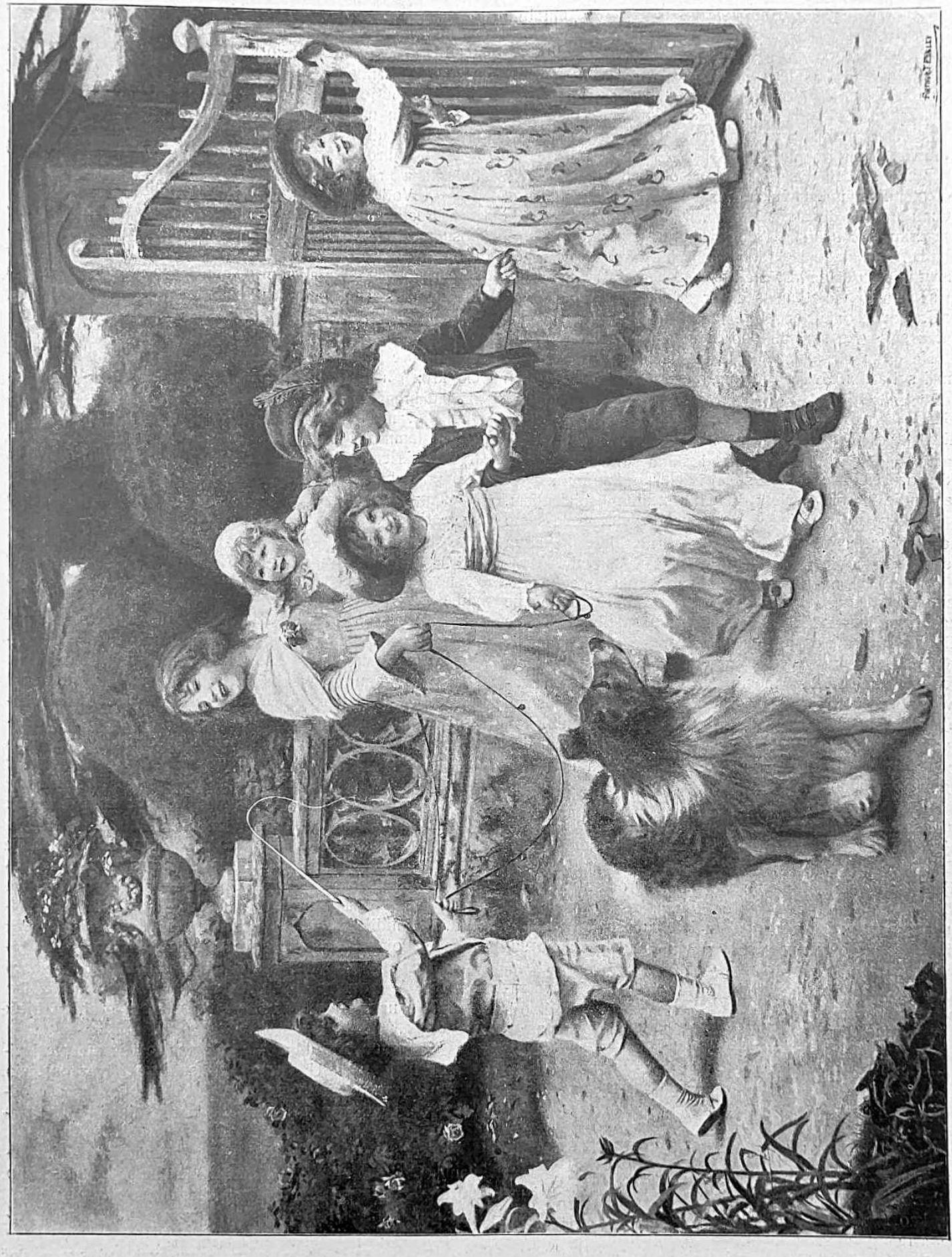

Artur C. Elsteg: Majčini divljani.

Starac teškim koracima uputio se kući, da se odmori, a medjutim čekao ga već drugi posao. Bio je naime grobar, a ujedno noćobdija u malom seocu, koje le ležalo

je propadao pod teškom Hazukovom obućom. Zvonila su dva zvona sa zvonika, kao da se natječu, jedno polako, muklo, drugo brzo potresno, s tankim piskutljivim glasom.

Hazuk je našao kod kuće, kao obično praznu sobu, s neugodnim zrakom. Prašina je pokrivala stol i klupe, na ognjištu stajao je crn lonac. Hazuk nakupio je u kuhinji pruća, bacio ga u peć i potpalio. Oganj je živo pucketao. Starac je ušao u sobu i ogrlio peć. Već mu bilo vruće. Kroz slabo zamazanu pukotinu vidio se katkad odsjev plamena. Toplina je učinila ugodan boravak u sobi.

Hazuk je teško danuo, izvadio je iz stolnice komad kruha, počeo ga nožem rezati i metao je u usta male zalogaje. Zatim opet je uzdanuo, i ispravio se te počeo pjevati pobožnu večernju pjesmu. Neskladni, promukli glasovi izvirali mu iz grudi.

Bližio se deveti sat. Hazuk je obukao dugi kožuh s crvenim tulipanima, navukao je na uha ovčju kapu, ispod koje mu je virila duga sijeda kosa. Zatim skinuo je sa zida oštroperku, sličnu krstu, i dugu trublju, izradjenu od kore trešnjine. Prošaptao je kratku molitvicu i izašao je van u zimsku noć. U kalendaru stajaše mjesečina, a na nebu ne; nije se mogao vidjeti mjesec, jer ga skrivali tamni, gusti oblaci. Odvažno je noćobdija išao ulicom, mahao je glavom, a snijeg je škripao pod njegovom teškom obućom.

Na obim stranama stajale su kućice pokrivene slamom i snijegom. Svakoj od njih bješe mračno, zaklonjeno pročelje s dva svjetla oka. Tako se može nazvati ono par rupica — prozora, koje je osvijetljavala vatra s ognjišta. Katkad je kućica zatvorila jedno oko; stanar njezin stavši izmedju ognja i prozora svojim ledjima skrio je plamen. Neki prozorčići svijetlili su slabo i žalosno, kao oči samrtnika; ondje je gorila svjetiljka nalita s konopljenim uljem. Negdje bješe još slabije svjetlo, a negdje vidjele se samo crne udubine u bijelom zidu; tamo ne bješe nikakva svjetla osim čovječjih očiju, koje su već spavale.

Hazuk se nakašljao i zapjevao svoju zateglu, žalosnu, jednoličnu, a ipak potresnu pjesmu. Ko je još ne pozna izmedju nas? Ko je još nije čuo za tihe, nestašne noći? Kako davne osjećaje bude u nama te riječi; plašljivost djetinjeg srca potresa dušu našu. Bude se u nama uspomene pune tajanstvenosti, tihe seoske nježnosti i maštovite sreće. Tama i tišina okružava nas. Čuje se samo tikatakanje starog zidnog sata. Čuje se disanje onih, koji spavaju. Ondje s polja čuje se zategla pesma: „Svaki duh hvali Gospoda". Sve spava, samo noćobdija narušava svojim glasom noćnu tišinu!

Kad je pjesmu svršio, noćobdija zatrubio je devet puta, osam puta kratko a deveti put dugo. Muklo, turobno a ujedno i strašno orio se glas trublje. Kad sam bio još dječak, povjerio mi naš stari sluga svoju tajnu, koju sad smijem ispovijediti, jer on sad leži na grobištu u zaboravljenom groblju. U mladim godinama, rekao mu tobože sam vrag, da bi dobro bilo ukrasti Icíku pšenicu za čašu rakije, koja je još neizvejana i neizmjerena ležala na susjednom gumnu.

Sam Icik mu rekao, da je to lako i da je njegova rakija slatka kao med. Noću, kad se smrklo kao u vreći, otišao je u spomenuto gumno. Rukama napipao je dosta veliku rpu krupne pšenice. Mirisala je vrlo lijepo. Već je zagrabio i počeo sipati plijen u vreću, a u to začu mukli, grozni glas turblje noćobdijine. Ruke su mu drhtale. Pri zadnjem zvuku ispala mu vreća iz ruku. Iz kupa na gumnu zurio je na njega mrak velikim svojim očima. Krov nad njim škripao je. Sipao je žito natrag i nikad više nije krao ...

I zaista taj glas imao je u sebi nešto stroga, kažnjivoga, kao neki slabi odjek andjeoske trublje, čiji gromoviti glasovi pozivaju ljude općem zadnjem sudu.

Starac pošteno je obilazio propisanu mu cestu. Deseti sat zatekao ga kod seoskog cipelara, kod kog je na zidu visjela drvena ura s otvorenom ružom na pročelju. Medene skazaljke već su zardjale i imale su na sebi tragove muha. Muhe uopće rado sjedaju na skazaljke, možda im godi lagano kretanje. Cipelar je još radio i srdačno pozdravio noćobdiju, isto onako, kao svaki dan u to doba. Njegova bolesna žena ležala je u krevetu pod rpom modrih pokrivača, na kojima su bili bijeli krugovi. U zapećku čuo se djetinji plač.

— Ivice šuti, — tješio je Hazuk dječaka, — ovdje sam ja! — ti Martine, ne muči se noću. Dnevni rad blagosivlje Bog, — noć je samo za noćobdiju.

Martin uzdahne i savi ruke čak do ledja, protežući nasmoljenu dretvu.

— Gjuro, sirotinja me tjera — odgovori — žena mi bolesna a približuje se sajam.

— Vode! — čuo se glas iz kreveta.

Postolar ostavio je čizme, zagrabio loncem vode iz posude, koja je u tremu stajala, te dodao ženi. Ispod modrog pokrivača pružala je golu mršavu ruku, zatim vidjelo se žensko lice s zapaljenim očima. Kapa na glavi pomakla joj se na stranu, tanka kita kose, slična vrpci, pala joj na čelo.

Bolesnica uzdahnula je. Opet se čulo jednolično tiktakanje ure i tiho šuštanje dretve, koju je postolar provlačio kroz luknje, napravljene šilom. Ura medjutim poče izbijati hrapavim glasom. Juraj je otišao i opet se čulo na ulici pjevanje i glas trublje. Kuće su bile žalosne. Na njihovim tamnim licima , nije moglo vidjeti onih jasnih titravih iskrica, tamne udubine zauzele su njihova mjesta kao po naboranom slijepčevom licu. Ovdje ondje čuo se lavež pasa, kao pratnja trublje. Tako sramoti pasji glas svete riječi velikih učitelja i narodnih proroka ...

Umukao je lavež pasa. Iz ponoćne tame stršio je prema nebu četverouglasti crkveni zvonik, a iz njega čuo se neugodan glas ušare. Krst na zvoniku nije se mogao vidjeti. Izgledao je kao šipka.

Noćobdija stiže do kućice, u koje se prozorima vidjela slaba svjetlost, jedina u cijelom selu, jer je već i postolar Martin ugasio svjetlo. Hazuk se ustavio, kod vrata skinuo je kapu, pogladio si rukom kosu, kao što uradi naš seljak, kad ulazi u crkvu, šutke je ušao stari noćobdija u sobu, nasred koje je stajao bijeli, s crvenim pokrivačem pokriveni krevet. Na njemu je ležao mrtvac, onaj, kojem će Hazuk prirediti zadnju kuću. U kutu kod peći na pol je sjedila, na pol ležala mlada žena — uslijed žalosti i suza zaspala je. Noćobdija ostavio je oštroperku i trublju vani, da ne probudi jadnu udovicu. Pristupio je mrtvačevoj glavi, pokojniku bješe jedno oko malo otvoreno. Noćobdija mu zatvorio s kažiprstom, osjetio je na prstu smrtnu hladnoću. A oko se opet otvaralo lagano — kao živo. Samo se ne svijetli. Duša je svjetlo oka. Već je ostavila jadno tijelo. Noćobdija kleknuo je i molio. Kod vrata srio je dvije ženske, koje su došle da probdiju kraj mrtvaca. Na pol krik a na pol plač čuo se iz kuće žalosti, koju je starac ostavio. A ovom pridružili se promukli glasovi naricaljke. i plač je nadvladao pjesmu — ah, starom grobaru bješe teško ....

Pritisnuo je trublju na uvele usnice i iz nje sve izvirali tužni glasovi. U trublju udane čovjek izraz osjećaja, u tom zateglom monotonom zvučanju trublje, čuje se odjek duše. Usnice su joj vrata. Ah, kad se nikad ne bi zakaljala vrata čovječje duše!

Starac podje na brdo nešto udaljenim radničkim kućama, Oni žive od svoje dnevnice, ljeti im se ne talasa žito, niti im zimi miriše soba prijatnim mirisom zrnja; nek i njima odjekne glas i blagoslov noćobdije nek i oni u teškom snu čuju odjek njegove trublje!

Sve počiva u svojem zaklonu, samo ti starče, još bdiješ i ideš selom kao duh. Jest, kao duh i to dobar duh. Još malo i treba oglasiti ponoć, treba pogledati i gumna.

Koracao je uzbrdice po dvorištu, s početka po nešto

uzvišenom hodniku kraj staja, a kasnije kraj zgrada. Iz staje čuo se udarac. Konj je udario o drvenu stijenu i zarzao. Valjda je u snu osjetio, da se približuje čovjek. Na brdu za kućama nalaze se gumna, kao vojnici u redu. Snijegom pokriti krovovi slivaju se sa sivim nebom. Pred gumnima stoji red okruglih kupova, pod kojima su jame za žito. Gumna i jame za žito, sve je u redu, starac se smije vratiti u selo.

Noćobdija mislio je, da je blizu ponoć. Na zvoniku je doduše nacrtana ura s brojevima, a nema skazaljke, ni stroja. Noćobdija mora dakle imati sat u glavi. I zaista nie se prevario mnogo. Gle ovo je ponoćni vjetrić — osjeća ga u duši i ukočenim udovima. Njegovo duvanje širi se valovito, kao udaljeni glas zvona, kad udaramo u njega s kovnim batićem. Vjetar je jače dunuo i bacio mu u oči posutom podu. Jedan trak mjeseca zabludio je na široku od sijedu kosu, tako, da je starac i nehotice zatvorio oči. Medjutim rastrgli se gusti oblaci i pokazao se mjesec. Već se mogu razlikovati krovovi i plotovi. Krst na zvoniku zasvijetlio se u modrom svijetlu i bijeli crkveni zid izgledaše, kao da je obložen srebrom. Vjetar je prestao, kao na zapovijed bijele kraljice noći.

Ko ono koraca za starim noćobdijom? Baš za njim? Ima i on oštroperku, samo je veći a kreće glavom kao i on. To je njegova sjena...

Kad je noćobdija navijestio treći sat i zaviknuo: „Ustani, dušo vjerna!“ pošao je kući. Tamo ga pozdravlja samoća i neugodan zadah. Njegov drug, mjesec, prodire mu kroz uski prozorčić i crta mrežu po glinenom, pijeskom kopanja svjetlu lopatu. Kako se čudno odrazuje mjesec na orudju, koje otvara ljudima mračne, podzemaljske kuće; kako je osvijetlio ključ k vječnom mraku! Nikako mraku!

Iz neba, s nebeske modrine, protkane zvijezdanim brijantima, pokazuje mjesec drhtavim svojim zrakama čovječanstvu: Evo, to orudje je ključ, čistoj vječnoj svetlosti!

Na podu nacrtani prozor pomaknuo se; mjesec ne osvjetljava više pod, već krevet. Osvijetljava lice starčevo. Na njemu vide se nabori, samo na čelu čita mu se tih, spokojan mir.

Mjesec se već skrio za sniježne krovove seoskih kuća. U grobarevoj kući vlada mir i čuje se samo odjek dubokog, teškog disanja....

U slavu Ljudevita Gaja.*)

Ognjeslav Utiešenović-Ostrožinski.

„Narod bez narodnosti jest tielo „bez kosti.“ Lj. Gaj.

U Zagorju na mjestu poglednu,
Tamo kažu razvaline grada
Čeha, Leha, Meha i Hrvata.
Od tuda su tri brata rodjena
Naselila zemlju na sjeveru;
Hrvat osta vjeran zavičaju,
I naseli zemlju pjesmorodnu
Od Dunava do sinjega mora,
Britkom sabljom zemlju uzorao,
Sjeme nade po njoj posijao.
Niče sjetva rodu na veselje,
I procvjeta domovina mila
Ljudskog duha znanjem i umjenjem,
I odrodi svakim izobiljem.
Osnovaše pradjedovi naši
Pokoljenju postojbinu divnu;
I znade se, da smo kraljevali.
Al davori tužna srećo naša!
Dolećeše gromovni oblaci,
Donesoše tuču plahovitu,
Poharaše zemlju našu divnu.
Nasta borba s našim dušmanima
Na tri strane, na trista godinah
Cviet nam roda u boju ginuo,
U krvi nam zemlja ogreznula,
A u crno narod se zavio.
Kud je negda med i mlieko teklo
Protekoše potoci krvavi. —
Turski konji zemlju pogazili
Na pločama zemlju raznijeli.
Što ostade to se razkomada;
Nama osta ostanak ostanka.
Tudje sunce s neba našeg sjalo,
Tudje zviezde oko tudjeg sunca
Nagibale stazama tudjima.
Šaka ljudih lica nesramnoga,
Šaka ljudih čela gvozdenoga
Prodavala domovinu tužnu,
Prodavala puteve tudjinstvu;
Da! palila krov nad svojom glavom!
Ugasnuo sveti oganj živi
U narodu znanja i umjenja;
Porugom je bilo sve domaće. —
Leže tama na zemlju hrvatsku
Od Dunava do sinjega mora:
Ne bijaše traga slavi staroj,
Zlobna ruka nabrusila kosu
Da pokosi ostanak ostanka;
Da narodu ne ostane traga,
Da besjeda naša zanijemi,
I da pjesme utole nam glasi,
Te budemo robovi tudjinstva.
Već graktaše vrani gavranovi
Smrtnu pjesmu rodu hrvatskomu.
„Ta gdje vam je ta zemlja hrvatska?“
Suznim okom genij roda našeg
Savijao svoga duha krila,
Zaronio u duševnoj tami.
Nasta duge strašne noći tama,
Ter uzaman oko domorodno
Izgledalo spasitelja svoga. —
To nam bila domovina tužna!
Kad al u toj crne noći tami
Zablista se predhodnica zviezda,
S razvalinah prve sreće naše:
Od onoga starinskoga grada
Čeha, Leha, Meha i Hrvata.
Sinu zora i rodi se sunce;
Dodje sunce i pred naša vrata,
Kad zaigra kolo domorodno
Slavni Gaj u gaju zagorskome.
On probudi mladicom čarovnom
Tužni rod svoj iz samrtna sanka.
On nadahnu izumrla tiela
Rodoljubla duhom životvornim.
I ukaza roda slavu staru.
On pokaza rodu pute prave

*) Prolog pri koncertu hrv. pjev. društva „Vila“ u Varaždinu svibnja 1880., u svrhu podignuća spomenika Lj. Gaju u Krapini, deklamovan po autorovoj kćeri Jeli, sada supruzi odjelnog predstojnika Slavka Aranitzkoga. Mislimo, da još nije nigdje štampana.

Iz mračaja k sunčanome danu.
On izvede za svjetlosti duha
Narod svoj iz robstva faraonskog —
U predjele rodnog Kanaana.
On udari štakom čudotvornom
U pustinji u kamen neznanja,
I otvori vrelo duhu našem,
Te napoji živog duha žedne.
On ukresa iskricu nebesnu,
I zapali sveti oganj živi
U narodu znanja i umjenja.
On osnova temelj knjizi našoj;
Posvud kuda oko naše zene
Sjaju zviezde, a nestaje tame;
Po narodu niču veleumi
Živim ognjem duha sjevajući.
On nauči ljubiti domaće,
Nek se sjaje, da se naše znaje.
On dokaza sloge silu divnu
Medju braćom koljena rodnoga
I rodi se sloge naše sunce
I ugrija srca i duhove...

On učini sliepi da gledaju,
On učini gluhi da slušaju.
On odrieši jezik niemijeh,
Te besjedu sladku svoje majke
Probesjedi i naroda Vila,
I propjeva pjesma utoljela,
Te zaori širom zemlje naše.
A sapeta vita krila svoja
Razvi opet genij roda našeg;
Maši svoju plamenitu ćordu
I sasječe okove robovske;
Izdajicam roda nesta traga,
I znade se za zemlju hrvatsku!
Kano blaga rosa pramaljetna,
Kad nakiti biserom sjajnijem
Cviet u polju i na gori listak:
Tako suze radosti ronimo
Gledajući svjetlost novog dana,
Sa Gajeva duha žarkog sunca.
To je žetva sjetve našeg Gaja;
S toga slava Gaju do vijeka!

Kad sunce zalazi.

Historijski roman iz dobe cara Marka Aurelija.

Teodor Jeske-Choinski. — Stj. Širola.

24.

Pred carskom palačom u Rimu obdržavala se prvih dana mjeseca rujna svojevrsna dražba. Na dugim stolovima ležale različite stvari, kake obični smrtnici ne bi nikad imali, samo da navuku što više kupaca. Tu su se sjajile pozlaćene posude, kojima su se služili samo imperatori. Dalje se savijale uzice sa rijetkim krupnim biserjem: poznata zbirka cara Hadrijana. U sjaju sunčevu bliještale bezbrojne haljine carice Faustine, toli željkovani predmeti, na koje bijahu zavidne kicošice glavnoga grada. U redovima bijahu poslagana pozlaćena triufatorska kola i nosila, sjajno izradjeno pokućtvo iz cedrovine sve umjetnički izrezano, a tako i mnoge druge uspomene na prijašnje imperatore.

Sve, što je Marko Aurelij preuzeo na prijestolju od svojih predšasnika, što je sam sabrao ili dobio na dar od raznih barbarskih kraljeva, sve se je to iznijelo iz palače, da se proda.

Gusti redovi nepreglednoga mnoštva svjetine podsjeli su palaču tako, da je jedva nešto malo mjesta ostalo oko stolova za kupce. Med ovima bilo dosadnih židova i egipatskih trgovaca, koji su se nadali, da će koju to dragocjenost dobiti ispod cijene, a bilo je tu i bogato odjenutih židovki, koje su prstima opipavale raskošne caričine haljine. Ono nekoliko pretorijanaca, koji su čuvali stvari izložene na stolovima, imali su sa židovima više posla, nego sa svim onim ostalim mnoštvom naroda. Oni su smatrali imperatora, koji prodaje svoje dragocijenosti, običnim dužnikom. Bogatomu pako židovu Bibiju, koji je došao da kupuje stvari, cjelivali su grimiznu, usku, viteško togu. Ovo bijaše njihov meleh (kralj) i doista on je na svoj način vladao njima. Pa kaki onda autoritet da imadu pretorijanci njegovim ljudima?

Osim Bibija došli na dražbu i mnogi gavani i lihvari, carinari i zakupnici poreza. Njihovi robovi, pa i oni sami proturali se kroz rimsko mnoštvo udarcima šaka i guranjem laktova, a to je za čudo primala rimska svjetina posve mirno.

„Evo ovdje jastuka, na kome je ležao božanski Trajan, kad je umirao!“ vikao carski komornik, koji je rukovodio dražbu. „Deset tisuća sesterca! Tko da više?“

Glasan smijeh odgovorio je na njegovo pitanje.

„Nije vrijedan ni asa! Božanski Trajan spavao je na sijenu kao prosjak!“. netko će od mnoštva užasno zlom latinštinom.

Ovu šalu nagradi opet mnoštvo silnim smijehom.

„Deset tisuća sesterca! Tko da više?“ ponovi komornik.

Sve je šutjelo. Židovi, Egipćani i ostali slični ljudi — svi su htjeli, da jeftino kupe, a dalje da prodaju skupo. Ili su opet htjeli da se gizdaju dragocjenim predmetima i historijskim uspomenama, ali da ih se svakako domognu što jeftinije. A mimo to oni nijesu imali ni pojma o vrijednosti onih predmeta, koji nijesu bili iz čistoga zlata ili srebra; umjetničku ili inače idealnu vrijednost cijenili su po tome, kako su se Rimljani iz viših krugova zanimali za koju stvar.

Tada pristupi k stolu jedan senator, pregledje jastuk i poviknu:

„Sto tisuća“!

Bijaše Marij Pomponije, prošlogodišnji pretor inozemaca.

Židovi se za čas usupnuli.

„Sto tisuća!“

„Sto tisuća! Ne da nitko više?“ kliknu komornik.

„Pet tisuća više!“ doviknu netko.

„Još pet tisuća!“ glasnije će porezovnik.

„Petnaest!“ ponudi neki Rimljanin.

„Dvije sta tisuća!“ nabije Marij Pomponije.

I sad je nabijanje brzo poraslo. Za dvije minute kupio je Bibij jastuk za tri sta tisuća sesterca.

„On hoće da se ulaska imperatoru!“ povikne netko.

Odmah netko nadoveže i poviče:

„Svi ti lihvari hoće, da svojim viteškim grimizom pokriju lopovluke svega svoga života.“

U istinu Bibij se upravo borio za to, da jedared barem sjedne uza stol Marka Aurelija i proboravi nekoliko sati u društvu senatora u palači starijega imperatora. No ovaj ga je odbio s porukom, da on uopće ovakih posjeta ne prima. S velikom cijenom, uza koju je kupio Trajanov jastuk, mislio on, da će obrnuti mišljenje carevo. Trebalo je samo još da predobije za se pauonij-

skoga namjesnika, jer je Bibij u Panoniji pravio izvrsne lihvarske poslove, koje je namjesnik potpuno osudio, — da se židovski kralj najede bar jedamput kod mladjega imperatora Lucija Vera.

„Mač božanskoga Tita!“ javi opet komornik.

Židovska fukara stala je podrugljivo da viče u svom jeziku, jer je Tito osvojio Judeju.

„Veliki imperator,“ tumačio komornik, „dobio je taj mač kao počasni dar od savladanih Judejaca. Dvadeset tisuća sesterca! Tko da više?“

I on podigne i pokaže mač, kojemu je balčak i tok bio sav obložen draguljima.

Židovi su šutjeli, ali ni druge ponude nije bilo ni otkuda.

„Dvadeset tisuća sesterca!“ ponovi komornik.

„Vratite ga Židovima badava, ali ih pošaljite u Judeju, da se nikada više ne vrate u Rim!“ poviče netko iz mnoštva.

„Suzbijte njime barbare!“ doda jedan posve prljavi rimski gradjanin i baci pretorijancima, koji su stali oko komornika, punu šaku kuhanoga pasulja u obraz.

„Pravo ima! Pravo ima!“ viknuše veselo Židovi, samo da bijes svjetine navrnu na drugu stranu.

A jedan od prvih kvirita dobaci pretorijancima: „Što radite ovdje? Zašto vas oblačimo, zašto vas kitimo perjanicama i pozlaćenim oklopima, zašto vas hranimo kao tovljene svinje za carski stol?“

„Lijenivci... Kukavice!... Besposlice!“ zaurla svjetina.

„Napadati mirno gradjanstvo — to znate!“

„Trutovi!... Čankolizi!“

„Nosite se na razbojište!“ stala vikati svjetina.

„Ne proždirite u Rimu kruh sirotinjski! I onako ga ima premalo!“ —

Židovi se osmjehivali. Pretorijanci gledali ljutito na svjetinu, nekoji već uhvatili za držak svoga mača. No bilo ih tek dvadesetak pred carskom palačom, a imali su da čuvaju dragocijenosti iz carske riznce, dočim je svjetine bilo veoma mnogo, a bijaše silno razdražena s prijetećih vijesti, što su dolazile sa sjevernih pokrajina.

I uistinu onamo se zbivale nečuvene stvari i položaj bijaše tako ugrožen, da su se u Rimu uznemirili najhrabriji i najhladnokrvniji ljudi.

Germani su istodopce poplavili Vindeliciju, Raciju, Norikum i Panoniju. Sve zemlje na desnoj obali Dunava obratili su oni pod mač i oganj, sela i cvatuće gradove pretvoriše u prah i pepeo, zarobiše tisuće čestitih i marljivih žitelja, prebaciše planine, koje još nitko nije prešao i sad su se približavali dapače granici Italije kao oblak teška leda.

Rim nije hotio ispočetka ni vjerovati takoj smjelosti. No kad su danomice dolazili glasnici po novu pomoć vojske, onda je zadrhtala i oružana moć...

„Barbari su ih potukli!“ derala se fukara po ulicama im pustiti krv, jer su se odebljali od lijenosti.“ —

„Razneježili se u svojim rimskim logorima. Trebalo bi

Neznanje i mržnja govorila iz fukare. Vojnik ne

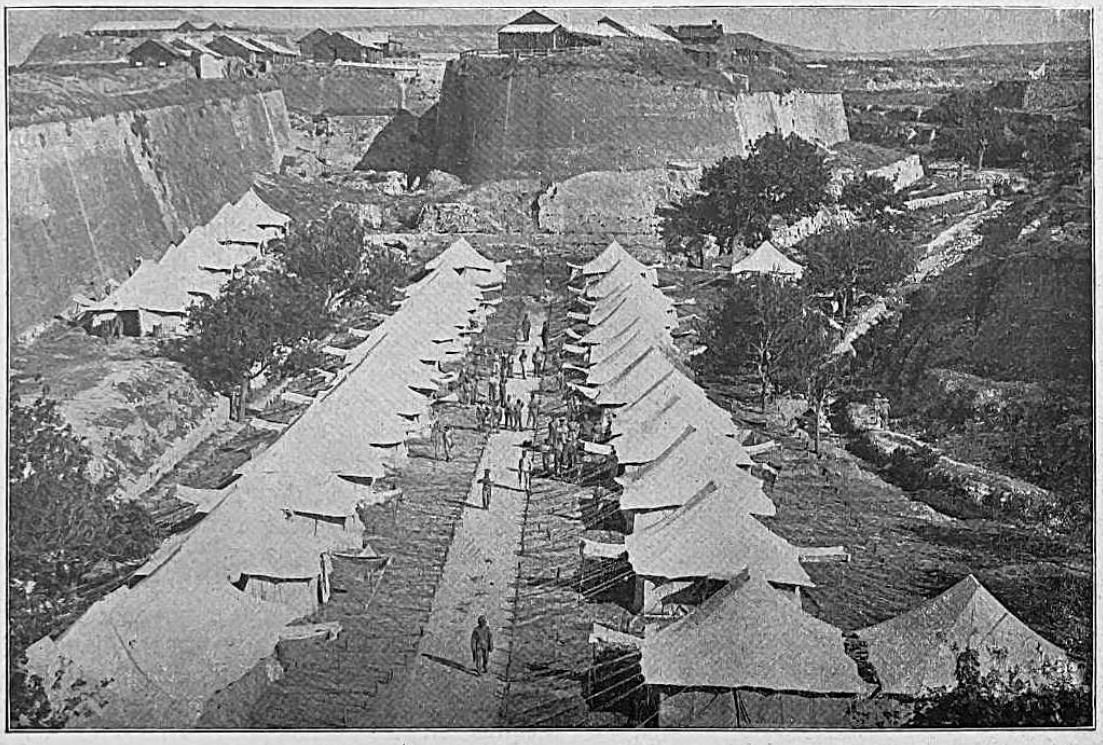

Kreta: Logorište medjunarodnih četa kod Herakleiona.

bijaše ljenivac, kao sam ljenčina uličnjak; vojnik se nije odebljao, no nije bio ni tako mršav kao oholi kvirita, koji je nastojao živjeti na državne troškove.

Odmah čim se je u Rimu saznalo za poraz i pad Batavijskog logora, krenuo je prefekt Viktorinij sa polovicom carske tjelesne straže proti neprijatelju. No tu su vojsku Germani smrvili u prah još prije nego što je došla do Alpa. Sad je poslana druga polovica pretorijanaca pod vodstvom novoga prefekta, glasovitog bojovnika Marka Makrinija Vindeksa. Samo mali dio vojske ostao u Rimu, koji bijaše potreban za očuvanje reda i mira. A svjetina se nije ni obazirala na to, što je prijašnji prefekt na bojnom polju prolio svoju krv i što je novi prefekt hrabro hrlio bez ikog krzmanja protiv koplja i sulica barbarskih; ona je zaboravila i na to, da je crna kuga uništila trećinu carskih legija. Danju i noću stajaše pred njenim očima sablast groznih dana galskoga Brenija i Hanibala.1) I od straha stala fukara psovati vojsku i mrmljati na vladu, čime je samo otešćavala njezinu zadaću.

Pa ipak je vlada, otkako su Germani prešli preko Alpa, spoznala svu pogibao i napregla sve sile, da otkloni

taj udarac za Rim. Već su se sabirale i dolazile kopnom i morem razne legije, što su bile rasijane po afričkim naseobinama i istočnim pokrajinama. Već se je spremio za boj i vojnik, koji je u Italiji počivao od partske vojne, a i nove sile su pridošle, već je Marko Aurelij oboružao svoje i svoga brata robove i gladijatore, dapače otvorio i tamnice, da se posluži i snagom prostih zločinaca. Tko je imao zdrave ruke, nije više bio ubojica, varalica i tat, kad je trebalo barem donekle pojačati legije, koje je kuga uništila. Samo rimska fukara nije maknula ni prstom za sopstvenu svoju obranu.

No Marko Aurelij mislio je i na tu fukaru, na siromašnije državljane i gradjane, na kojima se je vidjela loša prošlogodišnja žetva i nerodica. Da ne izazove mrmljanje rad novoga poreza, zapovijedi, da se na javnoj dražbi proda sav nakit njegove palače i sve dragocijenosti carske riznice...

„Dvadeset tisuća sesterca za mač božanskoga Tita!"" vikaše opet komornik. „Ne štedite svoga novca u takim vremenima, podajte ga legijama, koje se bore za mir vaših ognjišta. Padnu li legije, zgazit će vaša tjelesa barbarske noge... Kupujte, kvirite, kupujte! Požrtvovnost vaša za dobrobit država bit će poslije boja priznata milošću božanskog imperatora.

Poradi toga popisujemo ovdje imena kupaca." —

Ova poslijednja opaska nije promašila svoje svrhe, no tek kod narednoga dražbovnoga predmeta.

Židovski mač odnešen je natrag u riznicu, jer ga nije nitko hotio da kupi. Rimljani su ga prezirali rad njegova postanka, a Židovi nijesu htjeli da svoju sramotu plaćaju svojim novcem, dočim se je Egipćanima i Grcima činio preskup, a da na njemu što zasluže.

Sad su se natisnuli oko komornikova stola carinari, advokati i poduzetnici javnih gradnja, sve ljudi, koji su u provinciji bezobrazno i razbojnički poslovali. Sada je hotio jedan da se ulaska vladi, te da pokrije svoje lakome otimačine; drugi je računao, da će ga pretor riješiti u parnici rad njegovih nasilja; treći, koji je čeznuo za častima, mišljaše, da će time, što za malenkost nudja velike svote, pobuditi pozornost onih, koji dijele časti i dostojanstva. Pa i bogati trgovci otvoriše svoje budjelare, jer je sinu jednoga oslobodjenoga čovjeka laskalo, da vidi svoju ženu u haljinama, a djecu svoju kod djelica, kojima su se dosele služili samo vladari svijeta.

Grijeh, taština i glupost združila se tuj u jednu lijepu svrhu, da napune državnu blagajnu. Čudoredna i duševna prljavština i nevolja stupila je u službu krepnosti... Ljudi najrazličnijega podrijetla nadmetali se medjusobno, na veliku radost fukare, s ludošću trgovaca, koji su htjeli, da se domognu ostataka raskošnog namještaja.

Ovo natjecanje častohlepja sa pokvarenosti i zločom promatrala iz daleka dva patricija, koji su iz atriuma palače gledali na dražbovaoce.

„Ti bi mogao da kupiš taj stol iz cedrovine," reče jedan, „on se je toliko puta svidjao tvome poznavalačkom oku."

Umjesto da odgovori, strese ovaj samo ramenima.

„Sto tisuća sesterca za ovaj stol, koji potječe iz Neronove zlatne palače!" viknu komornik.

„Cijena nije tako visoka," reče prvi patricij.

„Odmah će ju potrostručiti oni gavrani, koji se utoviše na štetu sirotinje i slabića," uze drugi.

„Marko Kvintilij govori, kao da je gladni plebejac."

„Ili kao stoik, ako hoćeš," odvrati Marko.

„Veseli negdašnji pretor, pa stoik?" nasmije se senator Mucij. „Možda ćeš se još ogrnuti u poderani ogrtač, glavu mjesto zlatnim praškom posuti pepelom i klicati s Heraklitom: „Plačite, jer sve je besmisao i ništavilo!" Iz tvojih se u ostalom riječi čuje sumornost nekolikih besanih noći. Ispavaj se, pa će ti se opet dopasti nauka božanskoga Epikura!"

Marko je šutio.

On ne bijaše više onaj nepromišljeni mladac, koji se je svakoj ozbiljnoj riječi nasmiješio. Neka duboka bol, neko razočaranje čitalo se s njegova glatkoga lica, koje je ispod očiju i oko usnica ostavilo vidljivih tragova. S ukrštenim rukama promatrao on ravnodušno dalnji tečaj dražbe. On se nije ni približio stolovima, premda je odavno već najvolio razgledavati i sabirati „starine". —

„Dvije sta i pedeset tisuća!" vikaše komornik. „Tko da više?"

„Još nije cijena pretjerana," opazi Mucij. „Kupi, Marko, jer taj komad je vrijedan tvoje zbirke."

„Ovaki luksus nije za Kvintilija," odvrati Marko.

„Dandanašnji mogu samo trgovci i varalice da kupuju cedrove stolove."

Mucij ga značajno pogledje.

„Ovo nije već sumornost besnenih noći... Ti govoriš o luksusu, ti? Gdje ćeš u cijelome carstvu naći drugoga, koji bi mogao da kupi cijelu palaču imperatorovu, a da ne promijeni način svoga života?"

„Ti govoriš o milijunima moje žene."

„Ja govorim o milijunima supruga Livije Fabije."

„Trebalo bi da znaš, da zakon štiti ženin imetak od „rasipnosti" muževljeve, kako nazivaju naše običaje oni, koji su se podigli do imetka i slobode. Ta ti si bio pretor. A čuo sam, da i tvoja bračna polovica sama sa svojim računarima upravlja svojim novčanim stvarima."

„Ah!" uzdahnu Mucij. „Nijesam hotio vjerovati, kad mi se reklo, da si se prevario obzirom na Fabijevu darežljivost. Dakle ipak! Da, ovaj prljavi smet upravo strastveno gramzi za našim imenima i častima, ali za to plaća što manje. Pa ipak laglje je tisuću milijuna okrasti i izvarati, nego posjedovati pravo na patricijski grimiz."

„Patricijski? Jesmo li mi uistinu patriciji, ti i ja? ... Naši su oci stavili na oltar domovine sve, što im je ona dala; a mi bi domovini opet oteli sve, što ima, ne pružajući joj ništa za to. Zasluge naših djedova idu samo naša imena, ali ne nas osobno."

„Marko!" nasmije se Mucij glasno. „Ako želiš onaj cedrov stol, uzajmit ću ti novaca. No tim me drugim poštedi, jer daljnje takovo raspravljanje stjeralo bi te u ludorije onoga gladnoga filozofa, koji okivaju zemaljske slasti sa ništavilom i taštinom, jer nam zavidjaju na našem grimizu i na našim plaćama. Iz tebe govori pecunia deficiens — gorka nestašica novca — ja poznajem glupe namisli o bitku ovakih dvoličnih naravi... Koliko trebaš? Govori!"

No Marko ne odgovori smijehom svome nasmijanom prijatelju. Gledajući preda se, odvrati tiho:

„Kad bi ti, kao što sam ja, iskušao kroz osam mjeseci svu gorčinu poniženja, gdje te od rana jutra do večeri muči svaka kretnja i svaka riječ naskroz proste žene, kad bi svaku sestercu morao iznudjati lukavošću jednoga trgovca, možda bi se to i tebi zgadilo. Ja ću se još ugušiti u svojim miljunima, meni se gadi ova zlatna tamnica, u koju sam dao strpati svoju slobodu.

„Nijesam ni vjerovao, da kvinktilijska krv još tako snažno teče mojim žilama. Hotio sam da se prilagodim činjenicama, pozvao sam u pomoć mudrost svega skepticizma... Uzalud! Ja ne mogu više da podnosim poniženja ni za sve blago ovoga svijeta... Ne, ne mogu!"

U Markovim riječima bijaše toliko iskrenosti, da se je Mucij uozbiljio. I preko njegova lica preletila neka tamna sjena. Časak su obojica šutjeli, a onda će opet Mucij:

„Ja sam sretniji od tebe, Marko, jer je u meni utrnuo već plam Mucija. Moji djedovi nijesu služili domovini

na bojnim poljanama, već u zborovima i uredima, pa sam po svoj prilici naslijedio njihovu mučaljivu narav, što se je nešto smanjila po mojoj majci, koja potječe od egipatskih slobodnjaka. Vi ste Kvinktilijci rodjeni s mačem u ruci, a tko je vojnik — ili pobijedjuje, ili umire."

„Pobijedjuje ili umire," ponovi Marko tiho za se, pogledavši onako bez cilja na masu naroda. No izjedamput se okrenu Muciju, te mu reče :„Znadeš li, da provala Germana nije obična igrarija barbara, već Hanibalska prijetnja? U velikim masama valja se ta poplava ravno prama Rimu. Za mjesec dana mogao bi ih grad gradova vidjeti pred svojim vratima."

„Legije će ih sustaviti. Već se dižu..."

„Sve se diže protiv barbara," upadne mu Marko živahno u riječ,... „mlado i staro, novaci i veterani, patriciji i plebejci, dapače oslobodjenici i robovi, sve, sve... ali..."

„Bit će dosta i legije," dobaci ravnodušno Mucij.

Sad se je nešto razmahalo medju svjetinom, koja se je razdijelila u živu cestu.

„Glasnik sa bojišta!" išlo je od ustiju do ustiju.

Na zapjenjenom konju pojavi se jedan pretorijanac sav zaprašen. On podigne ruku u vis u znak, da želi govoriti.

Odmah je nastupila takova tišina, da se je čulo i teško disanje izmorena konja. A glasnik povikne u masu isprekinutim riječima: „Ger... mani stoje... pred... A... kvi... l e j o m!"

Sve ono ogromno mnoštvo svijeta ukočilo se gotovo pod dojmom te porazne vijesti — ni jedno udo se nije maklo. Otvorenim ustima, a ukočenim očima zagledali se svi u pretorijanca. „Gospodarima svijeta" bijaše sada, kao da im je tkogod zabio klin u glavu. Germani pred Akvilejom — to je značilo toliko kao: glavni grad je u pogibli! —

Za kratko vrijeme nestalo u masi svojevrsno gibanje, a iz tisuću grla podiže se prama carskoj palači divlja vika, puna straha, molbe i grožnje...

Pretorijančev konj se preplaši pred groznom vikom i stade se propinjati, a jahač otskoči s njime napred. No fukara zaustavi konja za uzde i podiže šake, da udari na glasnika nesreće.

„Ubijte toga gavrana!" viknu netko kraj vojnika.

„Dolje s konja! Zgazimo toga jadnoga crva!"

I fukara je ovaj strah osvetila na nesretnom pretorijancu, koga je skinula s konja i nemilosrdno zlostavljala. — — —

*

Dok se je to zbivalo pred palačom, sjedio je Marko Aurelij u svojoj sobi kraj stola, sagnuvši se nad mnoge voštane pločice. Uzimao ih je redom, čitao i pročitano pisaljkom nešto potpisao. I kad je tako obavio redoviti posao, klone na stolicu gledajući preda se kao čovjek, za koga ne postoji sva okolina njegova.

Njegove misli bijahu daleko od Rima. Njegov duh poletio onamo preko Alpa, do Dunava, u zemlje, koje su već više puta pobudile zavidnost u slobodnih Germana. Ondje je nastavao narod, koji bijaše već čitavo stoljeće združen s Rimom, te davao legijama izvrsne vojnike, a gospodarstvu strpljive radnike. I Raecijci i Norici bijahu nekoć neprijatelji carstva, ali mudra politika imperatora predobila ih za se. Pogibeljni susjedi bijahu ispočetka korisni saveznici, a kasnije — kad bi se priljubili rimskoj kulturi, postadoše vjerni podanici, koji bi ispunjavanjem svojih dužnosti često natkrilili i mnogoga rodjenoga Rimljanina.

Kako bi bilo, kad bi se otvorile granice podunavskih pokrajina stanovitom broju slobodnih Kvada i Markomana, da se nastane med svoje zemljake, koji su se već priljubili Rimu?... Kugom prorijedjeno domaće pučanstvo dobilo bi svježe radine sile, legije zdrave ruke, kojih je lijena i propala Italija imala sve manje... Ovakim načinom ne bi bila rimska politika pa prvi put otklonila od sebe veliku pogibao. Gdje nije moći otvoreno istupiti kao neprijatelj; gdje zaprijeti velika premoć, treba je smanjiti time, da se protivnici umjetno razdvoje.... Da se Kvadi i Markomani puste u carstvo, bili bi oni najbolja obrana protiv provala sa sjevera. Divite et impera —

Posij med neprijatelje zavadu, da im možeš zapovijedati!

Ovo staro načelo rimske politike nije se doduše podudaralo s kreposnim pojmovima stoicizma, u kome je imperator-filozof bio uzgojen, no Marko Aurelij bijaše u taj čas samo vrhovni glavar države, koju je ugrozio moćni neprijatelj. Mislilac i prijatelj kreposti ugnuo se caru, čovjek—vladaru...

Neiščekivana i neobično velika i jaka provala Germana iznenadila je Rim u teški čas tako, da se nije ni mogla poduzeti borba na cijeloj sjevernoj liniji. Prije nego što se saberu na istočnoj i južnoj granici rasijane legije, stupit će barbari u Italiju. Kad bi pošlo za rukom pogibeljne neprijatelje Kvade i Markomane odsjeći od granice, onda bi legati s ostalima, polunagim divljacima, bez napora brzo svršili.

Marko Aurelij bijaše u te svoje misli tako zadubljen, da nije ni čuo vike ispred palače, ma da je provalila i u nutarnje odaje. On ustane, da prizove jednoga pretorijanca, koji je za vratnim zastorom čekao na zapovijedi. No jedva što se je ustao, stupi u njegovu sobu čovjek u senatorskoj togi, a da se prije nije ni najavio; morao je dakle biti carev pouzdanik. Bijaše to senator Fronto, znamenit pisac i zagrižljivi neprijatelj kršćana, prvi savjetnik starijega imperatora.

„Germani stoje pred Akvilejom!" reče brzo, a blijede mu usnice drhtahu.

Ta je vijest djelovala na Marka Aurelija tako porazno, da je neko vrijeme ukočenim pogledom gledao svoga savjetnika, kao da tih riječi nije ni razumio. A kad im je shvatio smisao, spustio je glavu i ruke tisnuo na srce.

„Pred Akvilejom stoje," proslijedi Fronto. „Za deset dana bit će Rimu pred vratima... Neka te bogovi prosvijetle, božanski gospodaru, da znamo, što nam je činiti."

Marko Aurelij izdržao je strašni utisak kao onaj, što vidi pred svojim prozorom sjevnuti munju, čekajući, hoće li mu se srušiti kuća nad glavom, a onda zamjeti, da su i on i kuća netaknuti. Onda podigne glavu i reče svojim jednozvučnim glasom:

„Senatori Caelij, Piso i Hortensij neka odmah krenu s mojim darovima u Akvileju u barbarski tabor pred Vadomara, markomanskoga kralja. Odnijet će mu kurulsku stolicu, jednu togu sa zlatom izvezenim paomama i krunu. To e mu predati i podsjetiti ga na prijateljske odnose susjeda„ koji su još odikralja Marboda Markomaniju vezali s Rimom. Ako se Vadomar vrati preko Dunava, kazni buntovnike i prisegne na novi savez, oprostit ću mu nepromišljeni i sjeli njegov čin, te najsiromašnijim ljudima njegova naroda otvoriti granicu Raecije, Norikuma i Panonije. Neka pomognu one krajeve, što su ih sada opustošili, opet pridići. S buntovnikom Servijem nemaju poslanici pregovarati; zahtjevam, da mi ga Vadomar izruči živoga."

Fronta nijesu te odredbe ni malo začudile, odmah je shvatio, kuda smjeraju. I imperatori žešće ćudi, nego što je bio Marko Aurelij, pridušili bi svoju prvu revnost i pokorili se bez promišljanja nuždi, ako je to tražilo dobro države. No kad je pogibao minula, onda su plaćali

*

svoje poniženje u prijatelje preobrnutim neprijateljima dvostrukom mjerom. Povrijedjeni njihov ponos imao je dugo i osvetoljubivo pamćenje.

„Sutra u zoru," nastavi Marko Aurelij, „prinijet će žrtve svojim bogovima svećenici, svih u Rimu priznatih vjeroispovijesti. Ja ću sam na kapitolu moliti vladara Olimpa, da se smiluje Rimu. Za tri dana krenut ću na bojište prama Akvileji, da vidim, je li se ispunjava moja zapovijed i da pokažem svoju snagu i volju. Još nije u barbara iščeznuo strah pred legijama."

Sad manu rukom u znak, da je izdao sve zapovijedi, pa se opet okrenu svome stolu. Čim je Fronto izašao iz sobe, spusti se car teško na stolicu i obim si rukama pokrije lice.

Marko Aurelij nije bio nikada vojnik ni po svome temperamentu, ni po svome uzgoju. Od svojih najmladjih dana, uzgojen grčkim stoicima, volio je on tih i miran život. Najsretnijim se je osjećao u svojoj ljetnoj rezidenciji u Albanskim bregovima, gdje je mogao, okružen najslavnijim mudracima svoje dobe, daleko od buke državnoga stroja, nesmetano čitati pisati i razmišljati. Budući pako da nije volio vojništvo, to si je odmah po smrti Antonija Pobožnoga izabrao suvladarom svoga mladjega adoptiranoga brata Lucija Vera, te ga proglasio drugim imperatorom. Mišljaše, da će mladić, koji voli viteške igre, konje i pustolovna poduzeća, prionuti uz vojnički posao, te ga zastupati na bojnome polju. U tome iščekivanju dijelio je on s njime svoju vladarsku moć.

Ali Lucij Vero tratio je svoju snagu u besmislenoj razuzdanosti, ponašao se neobuzdano, kao Neron, lijeno kao Vitelij. Ne potpora već zapreka bijaše taj divljan, rasipnik i pijanica, koji je glavnome gradu podavao vazda najgadnije primjere. Marko Aurelij morao je vazda njegova nasilja ispričati, plaćati njegove uvrijede.

Teško zabrinut sjedio je bar kraj svoga stola radionika uzdisući duboko. Tištila ga kruna, a život bijaše mu teret. No da li je mogao odložiti grimiz, koji su toliki imperatorl natopili krvlju! Onda mu ne bi barem zavidjali toliki veliki i mali, onda bi mogao u svojoj dragoj biblioteci razmišljati o prolaznosti svega zemaljskoga. No ipak eto, bio je car, a i rimljanin, pa nije smio ni pomišljati na mir u času, kad su osvete željni narodi urlikali pred vratima Italije. Morao je da hrabar i sabran, morao je da zatoni u sebi sva svoja nagnuća i svoju nenaklonost i u svojoj vlastitoj osobi utjeloviti spoznaju o državnim i gradjanskim dužnostima, da svojim primjerom ohrabri i ojunači svoj upropašteni narod.

Da, on će se san staviti na čelo legijama i krenuti protiv neprijatelja. Sjaj i težina carske moći, koja počiva na dugom nizu pobjeda i trijumfa, zablještit će i ukrotiti barbare. Ime imperatora, vladara svijela, vrijedi samo toliko, koliko i jedna vojska. Predugo je i preosjetljivo teretila Germane željezna ruka rimskih imperatora, a da ne bi zadrhtali pri pogledu na nosioca te moći....

Marko Aurelij ustade, Na licu mu se pojavile kao opeke crvene pjege, a u očima mu se vidjela umornost. U prsima mu nešto hroptalo, kašljeo je Onako od navade posegnu za posudom, što je stajala na stolu, stavi je na usne i stade pohlepno piti napitak, što mu ga je sam Galenij svario. Njegovo zdravlje bivaše iz dana u dan sve slabije.

Odjedamput se otkri zastor na vratima, a u imperatorovu sobu stupi tiho prekrasna ženska pojava. Ona se približi caru, dodirnu mu čelo vrškom svojih prstića i zagledje mu se pozorno u oči.

„Opet kašlješ? ... Ne niječi, čula sam! A pod očima ti crno, sljepočice ti hladne. Koliko li sam te puta molila, da se ne prenapinješ u radu."

„Ti? ... Ti si me molila?" začudi se Marko Aurelij.

On se ne mogaše sjetiti, da bi se Faustina ikada brinula za njegovo zdravlje.

„Još jučer sam govorila s Galenijem baš iscrpljivo o tome, kako ćeš istrošiti svoje sile," lagala Faustina. „Tebi treba mira i to na dulje vremena."

„Možda ću ga doskora naći za uvijek," reče tiho imperator.

„Upravo mi je sada kazivao Fronto, da hoćeš sam da ideš na bojište," nastavi Faustina, nasloniv glavu na njegova prsa. „Hoćeš li mene i svoga sina ražalostiti i ucviliti? Ti si bolestan, ti ne možeš da podneseš vojničkoga života, koji i onako ne ljubiš. Zašto mučiš tako sam sebe? Ta mogu da te u boju zastupaju Avidij Kasij, Makrinij Vindeks ili Publij Kvinktilij."

„Avidij Kasij je potreban u Africi," odvrati Marko Aurelij, izvukavši se iz zagrljaja svoje žene, „a Vindeks je zaposlen na sjevernoj granici. Ne brini se za me! Bogovi, koji su dali, da sam zasio na prijestolje cezara, ne će me napustiti niti pri izvršenju dužnosti kao vojskovodju. Imperatorova je stvar, da dijeli tegobe s vojnicima, kad zaprijeti u istinu otadžbini velika pogibao."

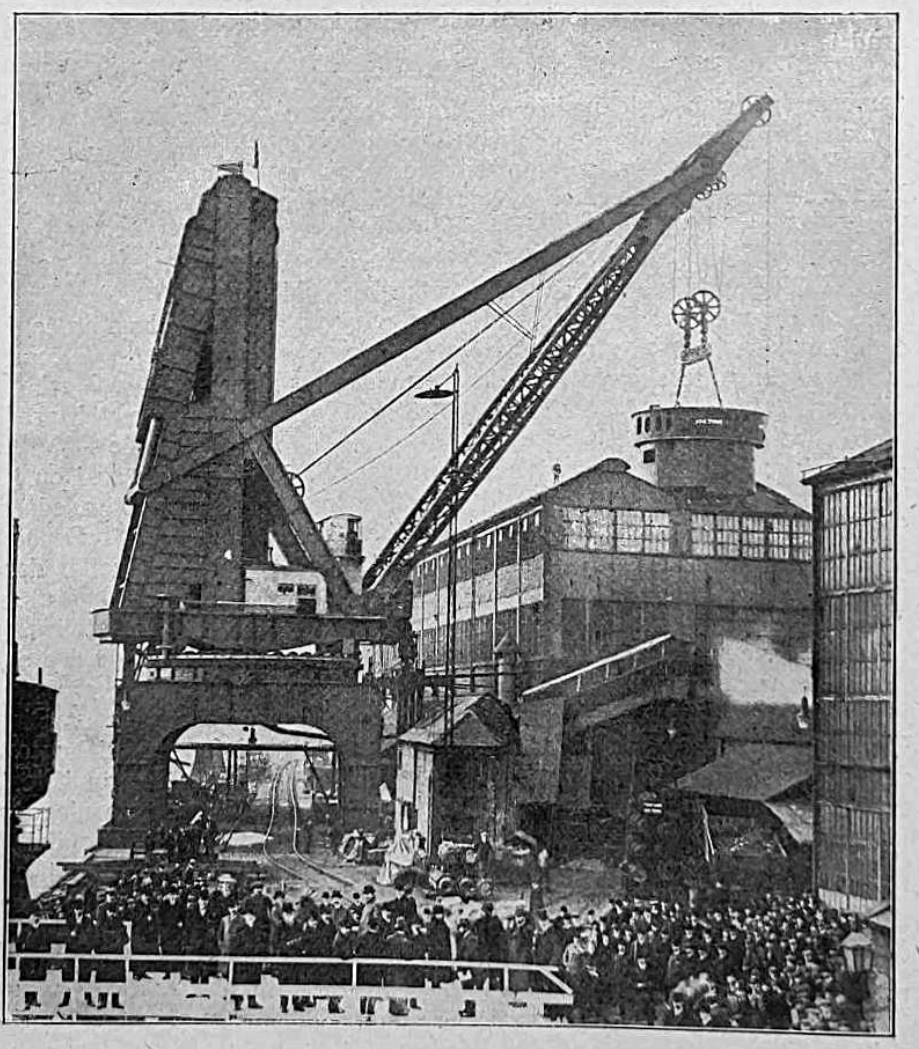

Parno dizalo.

„Mudri savjet pomogne kadikad više od djelatnog sudjelovanja. Ti bi mogaovodi ti vojna iz Rima.“

„Za mudri savjet danas je već prekasno. Samo prisutnost imperatora, da, — obih imperatora — ohrabrit će vojnike, koje je uprepastila bojna sreća barbara, pa su klonuli duhom. I Lucij Vere obući će tvtdu ratnn odoru.“

„Ja se tako bojim za te!“

„Ja sam čvrsto odlučio,„ odvrati Marko Aurelij.

Faustina spusti glavu u znak, da se pokorava onome, što se ne da više otkloniti.

„Tvoja volja.“ reče, „jest svakome Rimljaninu, ne izuzev ni žene, najviši zakon. Neka bogovi štite tvoj sveti život i okite tvoja triumfatorska kola s brojnim zarobljenicima.“

1. Dr. Cook. — 2. Amerikanski poslanikEgan. — 3. danski prijestolonasljednik Christian.
Dr. Cooka pozdravljaju kod njegovog dolaska u Kopenhagen.

Neko vrijeme stajala je tu, kao da se je nekud zamislila, a grizla si je za donju usnicu. Onda je nešto sjevnulo u njezinim očima i ona nastavi: „Ja se nadam, da ćaš učiniti sve, da dobiješ živoga u ruke svoga izdajnika, onoga buntovnika, koji je ovu ratnu buru survao na tvoje carstvo. Željela bih ga vidjeti okovana u lance pod tvojim triumfnim kolima!“

„Govoriš zar o Serviju?“

„Govorim o onoj zmiji, koja je njegovana na našim grudima, pa sad grize ruku svoga dobrotvora! Ako ti ova neman dopadne šaka, onda je predaj meni, a ja ću njegovu preuzetnost tako kazniti, da će zavidjeti najnevoljnijem od najnevoljnijih. Bit će sluga moje zadnje robinjice, njeno poslušno pseto, dok se u vlastitoj žući ne uguši.“

„Jesi li toga buntovnika poznavala osobno?“ upita Marko Aurelij čudeći se tolikoj mržnji, kojom je cičio glas njegove žene.

Faustina se smete. Pronicavu carevu pogledu ne izmaknu ni njeno rumenilo. — Okolišajući odgovori ona: „Njegovo ime pozna i mrzi danas svaka Rimljanka“!

Pri tom naglo izadje.

Kad su se spustili za njom zastori na vratima obavije usne Marka Aurelija gorki posmjeh. — — —

To bijaše dakle razlog, porad kojega je odjedamput postala razgovorljiva i nježna — a nakon davno prošlih godina. Ovaj ponosni barbar zamjerio joj se...

„Predat ću ti ga u ruke“, govoraše car preda se; „jer ni najstrožiji sud ne će ga groznije kazniti od povrijedjena samoljublja strastvene i pohotne žene...“

Pri tom udari dlanovima, a na vratima se pojavi pretorijanac, kojega upita: „Nije li božanski Lucij Vero izlazio još danas iz palače?“

„Božanski imperator ručao je danas kod kuće“, odgovori vojnik carske tjelesne straže.

„Ako bi možda došao senator Fronto, kaži mu, neka čeka na me!“

Marko Aurelij ogrnu se sam togom i podje u onaj dio palače, u kome je nastavao njegov brat...

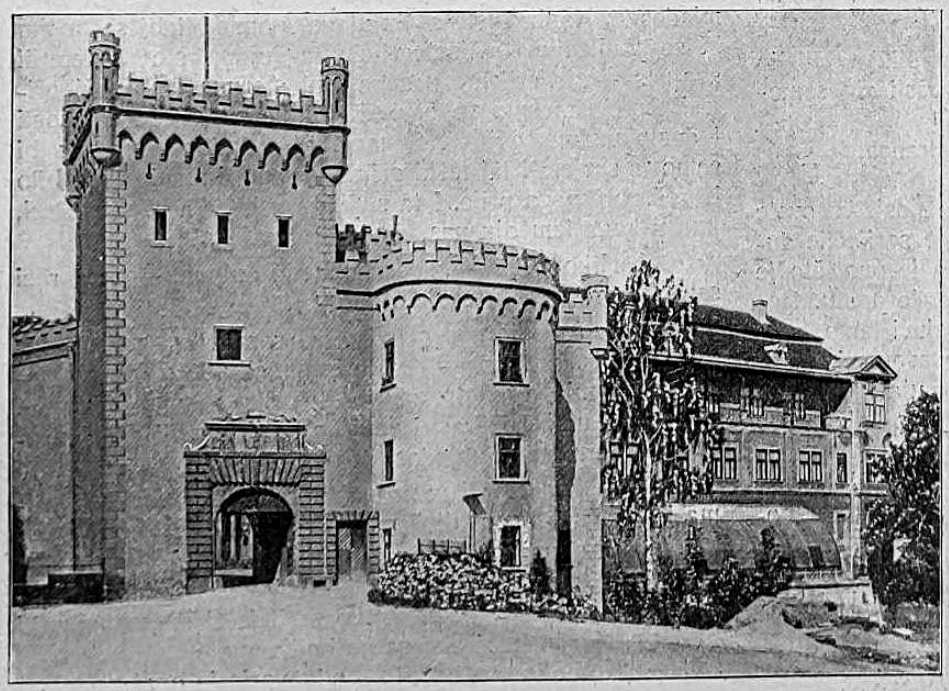

Carske vojne vježbe u Moravskoj: Carski štop u Vel. Meziržiči.

25.

Lucij Vero odmarao se poslije ručka u dvoru od stupovlja na zlatnom krevetu, ispod griniznoga baldahina. U licu bijaše blijed, a od znoja mokra kosa padala mu u neredu preko niskoga čela. Ležao je nepomično, a obje su mu ruke pale niz tijelo. Kadikad bi posrknuo zraka, kao da je iz vode izvučena riba.

„Nijemi ste, onijemili ste, dok tražim da me zabavljate! mucao on, a mučio ga štucavac.

Nitko nije onijemio, već su njegovi gosti jedan po jedan otišli iz palače, čim su vidjeli, da se Lucij Vero napio, a i samima je trebalo počinka. Samo tjelesni liječnik, jedan dvorjanin i dva nerazdruživa druga ostali su kod njega: Marko Kvinktlij i senator Mucij.

„Ja se bojim, da će nadoći i drugi udarac kapi,“ reče liječnik, sagnuv se nad bolesnikom. „To bi bio početak konca. Bila bi šteta za tako darežliva gosdodina!“

„Pije bez mjere“. primjeti dvoranin, „a sve manje podnosi. Od nekoga doba gubi svijest već nakon prvoga vrča falernca.“

Liječnik natare božanskome pijanici gornju usnu i sljepočice arapskim uljem i turi mu u usta spužvu, namočenu u ljekariju, koju je priredio sam Galerij.

„Ja sam božansko biće“, pentao Lucij Vero, krenuo se nestrpljivo. „Smrtnici, žrtvujte mi!... Muhe zuje i dosadjuju jednom bogu... protjerajte te muhe!“

Htio je podići desnicu, da si izvadi spužvu iz usta, ali mu ruka opet klonu.

„Ne marim za vaš nektar i vašu ambroziju!“ mucao sneno. „Hoću natrag na zemlju... na Olimpu nema dobroga vina... Stari Jupiter, taj osao, ni ne zna, št je dobro piće.“

Rečenicu je završio glupavim posmjehom.

(Nastavit će se.)

Izvor zaboravnosti.

Jar. Vrchlicky. — Selim Rakošev.

Opat Fulgencije stajao je naslonjen o zid samostanskog vrta i zamišljeno gledao je u daljinu. Brevijar mu ispao iz ruku u gustu, nepokošenu travu.

Bilo je to tik pred zalazom sunca. Stara drveća svježeg samostanskog vrta svijetlila su se u večernjem rumenilu kao redovi rubina, lišće im bilo kao smaragdi, cijeli vrt izgledao je skoro tako bajan, kao oni, o kojima nam rado pričaju stari zapisci. Ako bi časimice proletila ptica ili lepir, više je bio sličan letećem cvijetu ili ugasloj zvijezdi.

Sev se svijetlilo i krijesilo, sve se rastapalo u neobično jakom, opojnom mirisu.

Bio je tajanstven časak prelaza, kad se dan primiče k večeri, kad nije više dan, a nije još posve noć; časak, kad dusi, premda je zaokupljena običnim stvarima, ipak nisu tako teške negve i kad vjeruje, da može dobiti krila i odletiti sa svijeta.

Opat je bio neobično žalostan. A ta žalost nije bila žalost ljudi, koji su se svojevoljno odrekli svijeta i traže, da u askeri zaguše posljednju iskricu zemaljskog veselja. Bila je to žalost za životom željnih duša, žalost, koja se hvata zadnje slamke, na kojoj bi se spasla duša, koja se utapa, žalost, koja se radja, kad smo radi, da sve sile svojih grudi spojimo u veličajan uzvik, koji slavi ljubav, pobjedu dobrog, krasnog i uzvišenog, a da nam zato ne dostaje oduševljenja — zaboravnosti, prošlosti.

Opat je podigao glavu iz duboke zamišljenosti i posmatrao je zalaz sunca u svojoj krasoti. Pred njim stajao je čovjek u odijelu „hadžije“, na glavi imao je širok šešir, s običnim ukrasom — školjkom, u ruci je imao palicu, o ramenu torbu i tikvu. Bio je suhonjav, a plemenit; na licu vidio mu se miran i ljubezan izraz poniznosti. Opat mu se prijazno nakloni. Hadžija mu se posve približio. Dijelio ih je nizak, mjestimice gustim grmljem obrasli zid samostanskog vrta.

— Jesi li iz daleka? — zapita opat stranca.

— Jest, izdaleka sam.

— Davni su bili moji snovi i želje, da posjetim svete krajeve, govorio je opat — ali uvijek su me spriječile dužnosti i moj čin. I jedva biste vjerovali, da je ono, što je bilo teško iskušeniku i fratru, skoro nemoguće opatu. Godine i godine stajao sam uz ovaj zid, gledajući tamo, gdje se cesta na obzorju gubi, gledajući za zastavama i krstovima hadžija. Njihovo pjevanje često me puta ganulo do suza, osjećao sam, kao da mi nešto u prsima diže kao krila, ali uvijek sam morao ugušiti tu želju i čeznuće, ogorčenošću u srcu vratio sam se u samostan, kad se razlijegao glas zvona, pozivajući večernjici. I tako sam se pomalo privikao, ogorčenost pretvorila se u tihu prijatnost, kasnije sam posve mirno gledao za množinom hadžija, koji su išli u svetu zemlju, zavidio sam im — još mi je jedino to ostalo u duši.

Opat se smrknuo kod ovih riječi; ni opazio nije, kako ga putnik gledao, kao da bi htio prodrti u cijelo njegovo biće. Ne čekajući odgovor, nastavio je opat:

— Mislio sam, da ću biti srećniji od svih hadžija, ako bi mi uspjelo naći ono, o čemu sanja cijeli naš vijek, za čim se spremaju na putovanja siromaci i bogataši, mladići i starci.

Putnik je oštro gledao u opata, kao da ga htio probosti očima. Pod njegovim magnetskim utjecajem govorio je opat.

Bilo mu, kao da se ispovijeda višem biću i kao da mu tim pao davni teret s duše, kog dosad ni izreći nije mogao. Govorio je mirno, tiho, s drhtavim glasom.

— Sve nas muči ta misao. Koliko se mornara radi te misli utopilo. A što pripovijedaju samostanske legende i ljetopisi o junacima, koji su išli tražiti to čudo. I nisu ga našli, a meni nešto tajno šapće, da bi ja ipak srećniji bio.

Putnikove oči krijesile su se kao svijetle zvijezde, i sjaj njihov dopirao je ća pod habit, gdje udaralo nemirno opatovo srce.

— Mislim izvor mladosti. Vjerujem, da postoji, ali gde? Vjerujem, da će ga neko naći, ali ko će biti taj srećnik, i hoće li moći iz njeg crpsti korist za cijelo ljudstvo?

— A Bog zna, hoće li se i sam njim okoristiti? Kako je beskrajno to pitanje i ko da odgovori na njega?

— I ti, opate, misliš, da bi se pomogao i koristio, kad bi ga našao? Varaš se! Zaviri u dno duše i odgovori mi na jedno pitanje: jesi li bez grijeha?

Opat je uzdrhtao pri tim riječima. Osjetio je, da mu je lice porumenilo od stida i spustio je glavu.

Hadžija je dalje govorio:

— Što bi tebi i tebi sličnim ljudima koristio izvor mladosti? Napili biste se iz njega, pomladili bi se, a tim bi se pomladila i svijest grijeha, s kojom ste opteretili svoju savjest. Vrijeme nas ne čini starima, već naši grijesi, ono, čim smo se ogriješili proti svojoj odredjenosti i dostojanstvu čovjeka. S napitkom mladosti uzrasla bi samo ta savjest i taj teški grijeh u vama i stanje vaše bilo bi još gore nego prije. I ta sudbina zahvatila bi sve. Reci, ima li koga izmedju nas, da je bez grijeha?

— Niko, niko — zajeca opat iz dubine. — Pa reci sam, što nam još preostaje?

— Znam bolje sredstvo, našao sam ga na svojem putovanju reče hadžija. — I to je izvor, ali nije onaj naš bajni, izmišljeni, koji pomladjuje — resko vino, ali zdravo, ono jedno može ozdraviti čovjeka, koji je radi grijeha izgubio jedinu, pravu mladost svoje duše.

Opat podiže oči prema hadžiji, bile su velike, u njima je plamsao oganj divljeg čeznuća.

— Ti si našao čudo, gdje i kako?

— O tom ne znam ništa — odgovorio je hadžija, ispričavajući se. Dosta je, da imam i da ti mogu ponuditi napitak, ako hoćeš i ako se ne bojiš.

— Ne bojim se, hoću! — odgovorio je opat.

Medjutim razvezao je putnik torbu. Uzeo je iz nje drvenu čašu i nalio u nju iz tikve, koja mu bila na ramenu,

neke crne tekućine. Posljednji odraz rumenila osvjetljavaše njegovo blijedo lice i uzalud se trudio u crnoj tekućini da opazi slab odsjev boje starog jantara.

Punu čašu dao je opatu.

— Što je to? zapitao je opat, noseći čašu ustima.

— Izvor zaboravnosti — rekao je hadžija.

Rumenila je nestalo, crne se sjene ispreplele po zemlji. Opat je ispio. Časak je zurio u crne sjene, hadžija izgubio se u njima, zatim sav kraj i okolica, legle su mu na oči i grudi, a zatim osjetio je, kao da mu hladna ruka trgala iz srca ono, što ga je teretilo; bilo mu lako, voljko; uistinu bio je svjež i mlad i u snu se nasmijao, na to mu glava klonula i gonile se nad njim i oko njega sjene, napokon postade i sam sjena i nestade ga u njihovom bezbrojnom društvu . . .

Kasno u noći našli su ga preplašeni redovnici o samostanskom zidu. Kaplje studene rose uplele mu se u bradu i kosu kao briljanti, na prsima, gdje mu prije udaralo nemirno srce, ležao je bijeli jasminov cvijet, a na licu žarío mu osmijak neizrecivog blaženstva.

Život seljaka u karlovačkom kotaru.

R. Strohal.

Karlovački kotar imade osim grada Karlovca još ove upravne općine: 1. novigradsku sa sjedištem u Netretiću, 2. ribničku, 3. jaškovsku sa sjedištem u Erjavcu, 4. ozaljsku, 5. dugorešku, 6. rečičku i 7. draganičku. Od ovih su spadale prije sve osim dugoreške općine pod civilnu upravu, a dugoreška općina pod vojničku krajišku upravu. U svim ovim općinama i u karlovačkim selima živu seljaci, jedino u gradu Karlovcu živu gradjani.

U općinu grada Karlovca spadaju ova sela: Velika i mala Jelsa, Borlin, Zagrad, Hrnetić, Novaki, Brodarci, Pokuplje, Kaštel, Selce, Drežnik, Gradec, Gornja, Dolnja i Mala Švarča, Udbina, Mostanje, Turanj, Zastanje, Mekušje i Kamensko te karlovačka predgradja: Rakovac, Dubovac i Banija. U svim tim selima stanuju seljaci osim pomenutih karlovačkih predgradja i sela Selca, gdje obitavaju gradjani.

U općini novogradskoj nalaze se ova sela: Vukova gorica, Prilišće, Tončić selo, Maletić selo, Ladešić draga, Marindol (preko Kupe), Milić selo, Netretić, Modrušpotok, Pišetke, Goli vrh, Grdun, Završje, Tomašnica, Stative, Brajakovo brdo, Vinski vrh, Crikveno selo (Novigrad), Skupica itd.

U općinu ribničku spadaju ova sela: Rosopajnik, Kunići, Adlešići, Mrzljaki, Sračak, Paka, Pravutina, Zaluka, Brihovo, Jurovo, Žakanje, Ribnik, Stranica, Kamenica, Lipnik, Jarnevićevo selo, Veselićevo selo itd.

U područje općine jaškovske spadaju ova sela: Zadobarje, Jaškovo, Hrašće, Svetice, Erjavec veliki i mali, Breznik itd.

U područje općine ozaljske spadaju ova sela: Mahično, Pokuplje, Levkušje, Zorkovac, Polje, Trg, Ozalj, selo, Poljice, Mrzlo polje itd.

U područje općine dugoreške spadaju ova sela: Duga resa, Varoš, Petrakovo brdo, Dvorišće, Belavić selo, Poljive, Mrzlo polje itd.

U područje općine rečičke spadaju ova sela: Husje, Vodostaj, Kobilić, Rečica, Luka, Zamršje, Blatnica, Koritinja, Šišljavić i Kupčina.

U područje općine draganičke spadaju ova sela: Draganić, Lug, Goljaki, Mrzljaki, Darići, Budrovci, Vrbanci, Šipak, Petak, Lazina, Franjetići itd.

U općinama novigradskoj, ribničkoj, ozaljskoj, dugoreškoj i u selima grada Karlovca vlada jedno narječje osim sela Vukove gorice. U ovim selima vlada čakavsko-kajkavsko narječje, a u Vukovoj gorici čakavsko narječje, dočim je u jaškovskoj općini jača kajkavska primjesa, a još jača u općini rečičkoj, a najjača u općini draganičkoj. Ista je nošnja u općinama nogradskoj, (osim u Vukovoj gorici i Prilišću), ozaljskoj, jaškovskoj i dugoreškoj, onakova, kakva je na našoj slici, dočim se nošnja samo kod žena razlikuje od nošnje prije pomenutih, općina u općini ribničkoj, rečičkoj i draganičkoj i opet jedna od druge u ove tri općine.

Naljepša je nošnja ona prva. Odijelo bilo je isprva u svim općinama karlovačkoga kotara vrlo jednostavno i kod muškaraca i kod žena. Muškarac je nosio u ljetno doba samo košulju (rubaču) gaće i modri prsluk (lajbek) sa dosta velikim okruglim iz svjetle mjedi pucetima. Na nogama je nosio kopice (čarape) ili krpe, a povrh njih opanke. Na glavi je nosio crn šešir (krljak) iz surova materijala, a na lijevom boku torbu kojekako izvezenu i iskićenu. Po zimi pored toga još kaput (halju), a mjesto opanaka čižme (dokolenke). U ribničkoj općini nose osim toga muškarci ljeti do kasne jeseni slamnate šešire iz proste slame, dočim takove šešire seljaci u ostalim općinama ne običavaju nositi. Žene su imale ljeti samo košulju dosta kratku (opleću ili oplećak), na prsima kojekako izvezenu, krila (bijelu platnenu haljinu od pasa do iznad nožnoga stopala) i zastor (pregaču), a samo prigodom svečanih zgoda, kada su polazile k službi božjoj ili u grad, imale su modri prsluk (lajbek) kojekako iskićen šnorama i pucetima. Na nogama su nosile opanke ili cipele (postole), koje su obukle na čarape (štumfe). Na glavi su nosile rubac. Zimi su povrh ovoga odijela imale kratak nešto dulji od prsluka kožuh od janjeće kože tako da je bila vuna unutar okrenuta, a izvana je bila koža crveno bojadisana, katkada i iskićena šnorama. Mjesto štumfa nosile su neke zimi t. zv. lačice, t. j. čarape iz toplijega i debljega materijala, koje su i nešto dulje bile, a na lačicama nosile su natičke ili škrpetljine (posve niske čarape, sapletene iz debele ovčje vune, a na natičke obukle su opanke.) Zastor i krila imadu t. zv. opšicu, kojom se sveže opleće, a povrh opšice dolazi pas u raznim bojama i u raznoj vrijednosti. Nu tečajem vremena stale su žene mijenjati odijela. Mjesto kožuha počele su osobito imućnije djevojke nositi gradske akljetke, tako zvane surke, a starije osobito imućnije žene t. zv. binjuše, t. j. dugačke do ispod koljena vunom podstavljene kabanice. Žene u selima grada Karlovca, u općinama novigradskoj (osim u Vukovoj gorici i Prilišću), ozaljskoj, jaškovskoj i dugoreškoj nabiraju otraga krila i čim su krila nabranija, smatraju se ljepšima. Žene u Vukovoj gorici, Prilišću i u ribničkoj općini nose dulja krila, a u Vukovoj gorici i Prilišću ih ne nabiraju, pa ni u ribničkoj općini ne paze previše na nabore na krilima. U općinama rečičkoj i osobito draganičkoj izvezu si žene otraga na krilima medju bokovima podobu dvostrukoga križa i nose nešto dulja krila. Na čistoću svoga odijela najviše paze žene iz karlovačkih sela, iz općine novigradske, dugoreške i ozaljske. Seljaci i seljakinje iz Marindola i Milić sela nose se posvema kao seljaci i seljakinje pravoslavne vjere iz obližje Vojne Krajine.

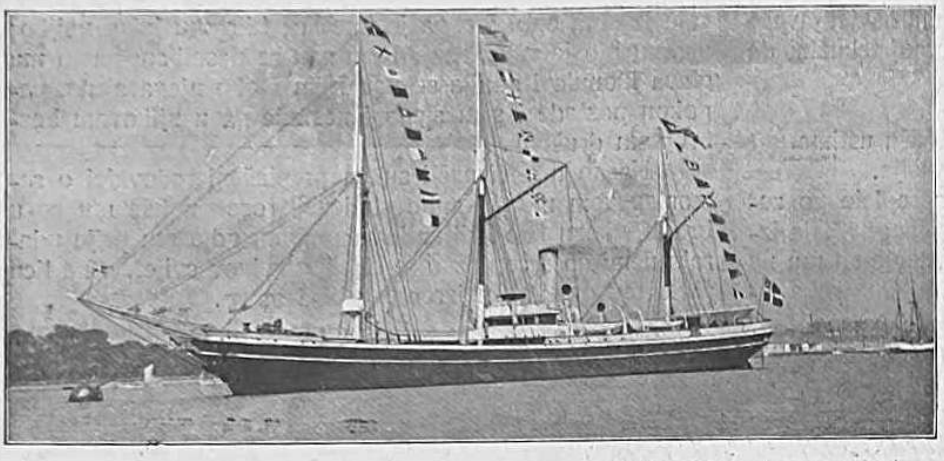

Polarni brod „Hans Egede“. u kojem je Dr. Cook preplovio veliki dio svog puta na sjeveni stožer.

Djevojke se drukčije češlju no udate žene. Djevojke imadu u kosama trak tako zvani s p l i t a č, kojim vežu kose oko glave. Glavu obično pokrivaju rupcem ali ne uvijek. Mjesto rupca nose djevojke (i mlade snahe) tako zvanu pečicu prigodom svečanih zgoda (nedjeljom blagdanima), t. j. fino bijelo platno kojekako izvezeno. Udate žene imadu uvijek na glavi rubac, a ispod ovoga rupca nalazi se manji. Taj manji rubac sa češljem uplitnjakom (nešto predje) pravi tako zvane roge, po kojima se udate žene prepoznaju. Ti rogovi su osobito veliki poput obruča kod žena iz općine rečičke, a još veći kod žena iz općine draganićke.

Već od vajkada nosile su žene i mlade snahe o vratu radi nakita o koncu nanizani d ž u n ž i š k u đ e i tako zvani š m i z l j i n, t. j. pantliku ili vrpcu. Džundža ima više vrsti: d r e p a n i d ž u n d ž ili k o r a l d e d r e p a n i c e (iz bojadisanoga stakla), b e l o o š k e (iz koralja crvene boje), k o r a l d i c e (džundž bez boje), c r n e k o r a l d i c e (za žalost, od kamena). Crne koraldice nose se na modroj vrpci. Žalost očituju žene jošte crnim rupcem i crnim pasom.

Džundž nose najviše djevojke i mlade snahe iz karlovačkih sela, novigradske i dugoreške općine. U novije vrijeme nose djevojke na vratu nanizani zlatni novac od 10 ili 20 kruna mjesto starih škuda (po 2 for.)

Muškarci seljaci nose u novije vrijeme obično hlače (pantalone) osobito u zimsko doba.

Odijelo (bijelo) tku žene. Tako zvana gospodinja natke tečajem zime obično toliko platna, koliko njena uža porodica (suprug, ona i djeca) treba. Pored svoga seljačkoga platna kupuju osobito karlovački seljaci i seljaci iz općine novigradske i dugoreške i dosta finoga platna u gradu. To fino platno upotrebljuju samo za svečane zgode.

Seljaci dugoreške općine i bivše upravne općine švaračke (koja je bila god. 1903. pripojena općini grada Karlovca) bili su do razvojačenja Krajine košto i drugi krajišnici, koji su morali uvijek spremni biti, da pograbe oružje protiv neprijatelja. Seljaci ostalih općina karlovačkoga kotara živjeli su kao kmetovi pod gospodstvom vlastele. Glavna vlastelinstva bijahu u općini novigradskoj Novigrad, Stative gornje i dolnje, Modrušpotok, Piščetke i Grduo, u ribničkoj vlastelinstvo Ribnik, u jaškovskoj vlastelinstvo Jaškovo, u ozaljskoj i rečičkoj vlastelinstvo Ozalj, dočtm općina draganićka nije imala kmetova, ona je bila slobodna općina. Seljaci bivše upravne općine banijanske; koja je bila pripojena g. 1903. općini grada Karlovca, potpadali su pod vlastelinstvo Ozalj i Drežnik.

Seljaci, koji su bili kmetovi raznih vlastelinstva, morali su davati polag urbariuma vlasteli tlaku, t. j. svoj tjelesni rad i ine podavke (kao cinž u novcu, piliće, jaja i t. d.).

Seljaci u današnjem kotaru karlovačkom bave se najviše poljodjelstvom, zatim njegovanjem marve. U nekim se mjestima bave i drugim poslovima, tako u Vukovoj gorici mesarstvom, u Prilišću i Vukovoj gorici pomalo trgovinom, u Šišljaviću trgovinom gorivoga drva po Kupi na t. zv. korabima, u Dugoj resi ribarstvom, a osim toga su Dugorešani zaposleni u tamošnjoj tvornici. Vinogradarstvo najbolje uspjeva u novigradskoj, ribničkoj, jaškovskoj, ozaljskoj i dugoreškoj općini, manje u draganičkoj i karlovačkoj, a najmanje u rečičkoj općini. Tečajem vremena razvilo se vrtlarstvo i voćarstvo lijepo u karlovačkim selima Hrnetiću i Drežniku. Nema sumnje, da su si u tom najviše zasluga stekli neki hrnetićki svećenici. U Mekušju zanimaju se seljakinje najviše mljekarstvom, a u Gracu pranjem karlovačkoga rublja.

U novije vrijeme (počevši od godine 1876.) putuju mnogi seljaci iz karlovačkoga kotara, a u najnovije vrijeme i seljakinje, u Ameriku, kada je ponestalo privrijede kod kuće, a zahtjevi postali veći. Putuju svi u sjevernu Ameriku, najviše u gradove Pittsburg, Allegheni i New-York. Tamo rade ili u tvornicama ili na željeznicama ili na cestama ili u raznim trgovačkim kućama. Žene idu u službu raznim bogatim porodicama ili otvaraju gosti-

Dva Eskimca: Jedini pratioci Dr. Cooka na njegovom zadnjem putu na sjeverni stožer.

one i svratišta većinom za hrvatske radnike. Zaradom u Americi popravili su seljaci iz karlovačkoga kotara znatno svoje materijalne prilike. I inteligencija je u seljaštvu nakon putovanja u Ameriku znatno poskočila. Prije trldeset godina osjećao je seljak u karlovačkom kotaru, da je kmet, — rob gospode, a sad se je počeo smatrati ravnopravnim gospodi.

Najbogatija i najljepša sela jesu u karlovačkom kotaru Vukova gorica i Prilišće. Oba ova sela leže na lujzinskoj cesti. U tim selima grade lijepe jednokatne i prizemne kuće sa podrumima, a katkada i stajama ispod stanova. Pojedine porodice imadu po dvije ili tri ili četiri sobe. Dakako da imade i ondje još i siromašnih seljačkih koliba. Kuće su lijepo i uz cestu gradjene. Dok je bio promet na lujzinskoj cesti, trgovali su Prilišćani i Vukogorci sa kirijašima i putnicima u svojim gostionama. Kasnije su putovali mnogo po svijetu pod imenom „Kočevara", upuštali su se u veću trgovinu, u razne gradnje mostova, škola i t. d. (n. pr. pokojni Miko Šubašić iz Vukove gorice.).

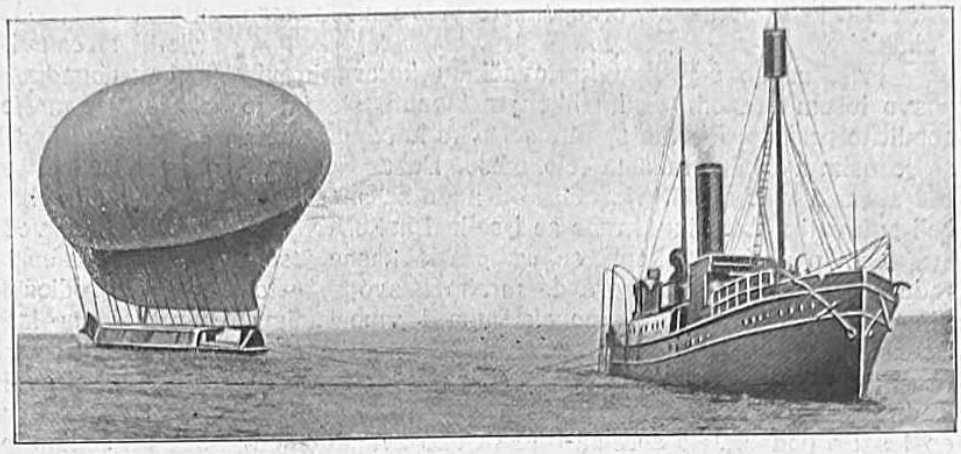

Zrakoplov Waltera Wellmana, kojim kani prodrijeti do sjev. pola.

Primitivna seljačka kuća, kakovih imade još i danas dosta u karlovačkom kotaru, imade redovno jednu oveću sobu i kuhinju. Pred kuhinjom imade otvoren hodnik, obit dolje daskama u visini od po prilici jednoga metra. Iz hodnika se ide s lijeve strane u sobu, a ravno sa ulaza u hodnik u kuhinju. Kuhinja je redovno za toliko uža od sobe, koliko je širok hodnik. Na hodniku se nalazi redovno škaf (kabao) s vodom i kakva polica. Na hodniku spavaju ljeti po dva ili tri mladja člana zadruge. Soba kao i kuhinja i hodnik nijesu redovno u takim kućama popodjene, već je u njima samo nabita zemlja — ilovača. U kuhinji nasuprot vrata nalazi se nisko ognjište, nad kojim visi uvijek lanac, o koji se objesi od zgode do zgode kotao. U kuhinji se nalazi jedna ili dvije police i jedan stol. U sobi imade u starim zadružnim kućama toliko kreveta, koliko ima bračnih parova. Kreveti su uz stijene. U sredini je sobe veliki stol, a oko stola klupe ili stolice. Uz zid do kuhinje je velika peć. Na zidovima vise slike. Stanovi su visoki od 2—2 i pol metra. Kuća je obično gradjena od drva, ali imade i kamenitih kuća, a pokrivena je slamom. Redovno nema seljačka kuća dimnjaka, već se dim hvata posebnim košem, koji se nalazi povrh ognjišta i odavle odilazi na tavan. Pored ove glavne kuće nalazi se uz seljačku kuću staja za blago i sjenik, a često puta još posebna komora, gdje imadu žene svoje škrinje, u kojima spremaju svoje rublje. Uz seljačku kuću je obično ogradjeno dvorište i gumno, a često puta i tako zvani kal (bara, gdje se blago napaja).

U novije vrijeme grade seljaci u kotaru karlovačkom ljepše, veće i više kuće sa dvije, a katkada i više soba,

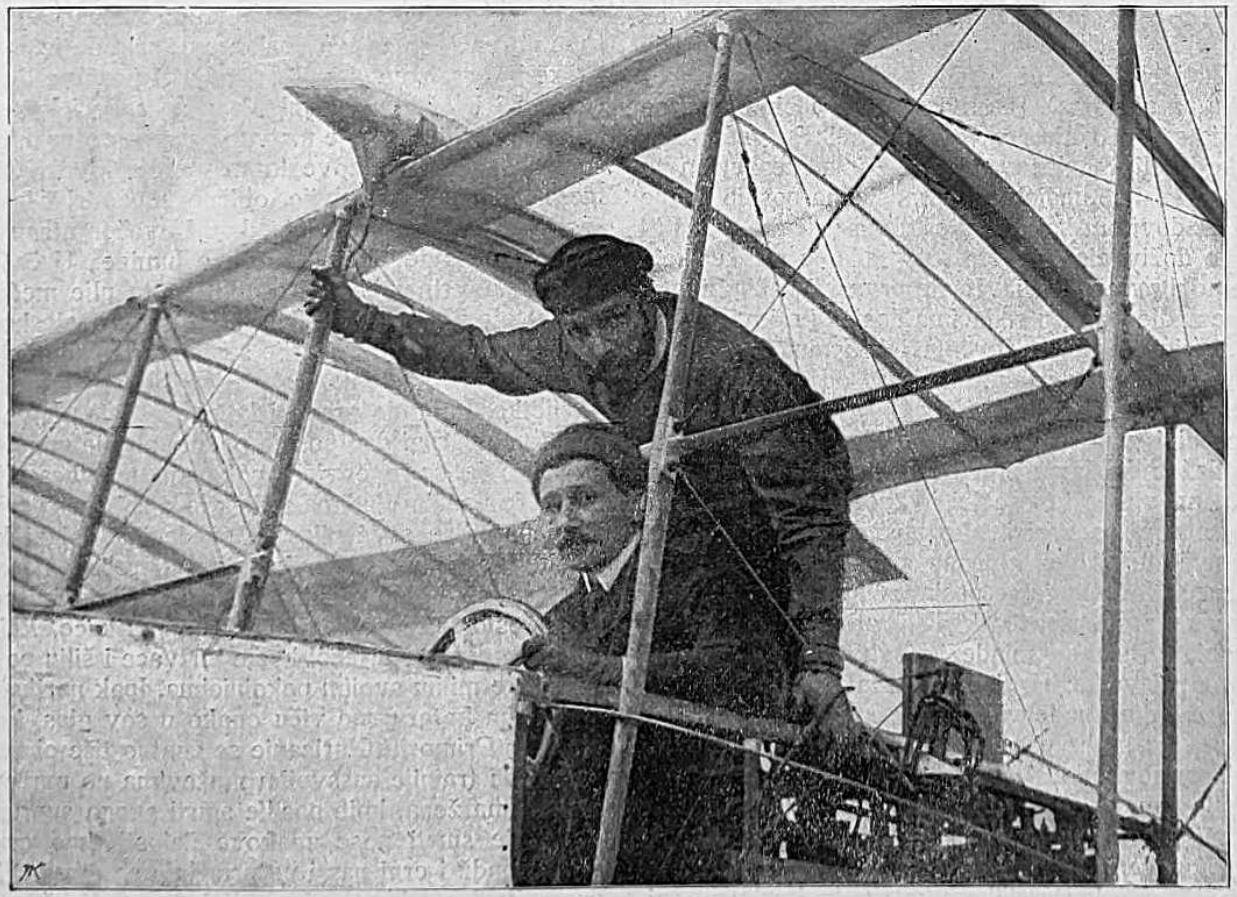

Zrakoplovac Paulhan sa svojim strojem.

pokrivaju kuće katkada i crijepom, te prave na kućama i dimnjake.

Prije su se seljaci u karlovačkom kotaru hranili posve lošom hranom, crnim hljebom i onim, što im je zemljište pružalo. Rijetke su bile seljačke kuće, u kojima se je osim velikih praznika jelo meso. Danas, kada se rad seljački više cijeni, a osobito od kada su seljaci počeli putovati u Ameriku, hrane se i seljaci bolje.

Čim o proljeću okopni snijeg, pa do kasne jeseni rade seljaci marljivo od zore do mraka u svojim vrtovima, oranicama, poljima, sjenokošama i vinogradima. Seljaci jedu redovno tri put na dan, o osam sati u jutro (ručak — fruštuk), o podne (objed) i na večer (večeru). Kod rada otpočivaju od 8—8 i pol sati u jutro i od 12 sati do 1 sat o podne. Jelo sprema (kuha) tako zvana gospodinja, u zadruzi supruga glavara zadruge. Na polje seljacima nosi u košari jelo ili sama gospodinja ili koja djevojka iz zadruge. U zimsko doba, kada je vani snijeg i led, žene kod kuće tku i predu, a muškarci izradjuju kojekakovo gospodarsko orudje kao grablje ili zupce, roglje ili vile, žlice, gajbe ili krletke, metle, kolca za djecu, a neki i seljačka kola. Osim toga se muškarci brinu za gorivo drvo, idu u šumu, sjeku i dovažaju drva.

Od domaćih životinja njeguju seljaci u karlovačkom kotaru najvećma goveda i perad (osobito kokoši, manje pure, guske i patke). Guske njeguju u većem broju u rečičkoj i draganičkoj općini. Konja imadu seljaci u karlovačkom kotaru malo, najviše ih imade u karlovačkim selima Drežniku i Mekušju. Ovce hrane u Novom gradu i Jarčjem polju (u novigradskoj općini).

Seljaci iz karlovačkih sela osobito iz Švarče i Mekušja bave se prigodom tjednih i godišnjih sajmova mešetarenjem kod kupovanja raznoga domaćega blaga i prekupovanjem osobito rogatoga blaga, a seljakinje osobito neke iz sela Turnja i Mostanja prekupovanjem peradi i jajaca, premda im u tom jaku konkurenciju prave neki karlovački židovi.

Zabava imadu seljaci karlovačkoga kotara malo. O crkvenim proščenjima (osobito u Kamenskom) mladež pleše. Kod plesa gude seljaci, najbolje su poznati guci iz Stativa (Martinci, Mikšići i Furlići, koji tradicijonalno njeguju glazbu na guslama). Plesovi seljački počinju, čim se služba božja svrši i traju redovno do noći. Po noći nema redovno kod seljaka plesova. Kada nema plesova, a to je obično, sastaju se nedjeljom i praznicima poslije podne seljaci na hladovitom kakom mjestu, pa pričaju stariji ili razne svoje doživljaje ili pretresuju sadanje prilike, koje obično ne odobravaju, dočim hvale prvašnji način života. Katkada se nadje i medju seljacima dosjetljiv čovjek, koji zabavlja svojim šalama više puta i krupnim cijelo društvo. Djevojke i mlade snahe udalje se od ovakova društva, pa zapjevaju pjesmu.

U jeseni i zimi imade kod seljaka nešto više zabava. Mladež rado žanje žito po noći. Kod ovoga noćnoga posla pri sjajnoj mjesečini imade zabave i veselja. Zabavom smatraju seljaci i tako zvano perušanje kukuruze. U jeseni ide mladež u večer od kuće do kuće perušati kukuruzu. Kod ovoga se posla zabavlja mladež muškoga i ženskoga spola, a katkada imade i krupnih šala. Sa perušanja vraća se mladež pjevajući kući, pjevaju obično samo djevojke. U zimsko doba obična su prela. U veće kuće, gdje imade više družine, sabire se mladež iz susjedstva, te se uz preslicu ili stan zabavlja, pjeva i pripovijeda pripovijetke.

Kod tih zabava zagleda obično momak djevojku, te šilje u jeseni oko Sviju svetih majku sa još jednom pouzdanom starijom ženom djevojci u uprose. Svatovske sam običaje, kaki jesu u karlovačkom kotaru kod seljaka, opisao prije nekoliko godina u „Pobratimu". Nu ne ženi uvijek seljak odabranicu svoga srca, dapače taki su dosta rijetki slučajevi. Prije bar vrlo često, a i sada se još uvijek dogadja, da nije momak ni izjavio želje, da bi se ženio, već mu je taj prijedlog učinila zadruga, jer je trebala radnu žensku silu, dapače zadruga mu je odabrala i ženu. Seljaci osobito oni, koji žive dalje od grada žive u braku zadovoljno. Žena, čim se je udala, ne brine se više za svoj rod, već točno ispunja prisegu zadanu pri sakramentu ženidbenom, ona živi samo za svoga supruga i za svoju porodicu (djecu). Vjernost i odanost svojemu novomu domu, kako je seljakinje shvaćaju, mogla bi uzorom služiti i gradjanima. Žena seljakinja štuje svoga supruga, ljubi svoju djecu i mukotrpno podnosi sve terete i bijedu, ako ona snadje njenu porodicu. U seljakinja nema strasti. Jedina je pogrješka u njima, da se, kad ih ima u zadruzi više, medjusobno posvade, te da su one obično razlogom dioba zadružnih. Muž sa ženom postupa takodjer redovno dobro, premda imade slučajeva, da muž zlostavlja ženu. Bračni život u seljaka u karlovačkom kotaru je općenito osim rijetkih slučajeva uzoran. Seljaci u kotaru karlovačkom uopće su miroljubivi ljudi, nešto su goropadniji u općini rečičkoj i draganičkoj. Dakako da se medjusobno katkada posvade radi medjaša, te onda imade s njima dosta posla kr. kotarski sud u Karlovcu. Za neznatnu stvar posvade se, uzmu obje pruće se stranke odvjetnike i upuštaju se u dugotrajne sudbene parnice, na koje obično potroše mnogo više nego je predmet, o koji se prepiru, vrijedan. Zločina ondje nema mnogo. Najčešće se ogriješuju, što jedan drugomu počinja poljske i šumske štete. Poljske se štete dogadjaju, što blago jednoga zalazi na zemljište drugoga, a šumske, što osobito zimi ide jedan drugomu, a najradije vlasteli u šumu sjeći drva. Prema gospodi su seljaci uopće nepovjerljivi, jer su gospoda, osobito vlastela, s njima nelijepo postupala, smatrala su seljaka nekom nižom vrsti čovjeka.

Na koncu još mi je spomenuti, da imadu seljaci i svoje običaje prigodom smrti. Najznamenitija je tako zvana „čuvarija". Kad čovjek umre, operu ga i urede i metnu na tako zvane daske, t. j. prirede iz dvije ili tri daske improvizovani stol, na taj stol postave lijes sa mrtvacem i izlože ga u sobi. Prije su seljaci karlovačkoga kotara pravili za svoje mrtvace sami vrlo primitivne lijesove, a sada ih gotove kupuju u Karlovcu. Oko lijesa metnu najmanje po dvije, obično po četiri i katkada po šest svijeća, koje gore cio dan. U večer utrnu svijeće i upale male svjetiljke,tako zvane lumine.. U čašu natoče vode, a povrh vode nešto ulja i u to ulje meću lumine, koje upale i koje gore cijelu noć. Kada upale lumine, nastaje čuvarija. Kod čuvarije sastaje se mlada čeljad muškoga i ženskoga spola, koja pripovijeda na izmjenice pripovijetke. Katkada prave i kojekake šale. Čuvarija traje cijelu noć. Drugi dan poslije podne, ako je minulo 36 sati, od kako je umro čovjek, pokapaju mrtvaca. K pokopu dolazi k starijim ljudima uvijek, a djeci samo na naročitu želju porodice svećenik. Uz svećenika dolazi k pokopu i učitelj, s kojim svećenik pjeva pogrebne pjesme (psalme). Na pokop ide rodbina, znanci i prijatelji. Kod starijih ljudi često puta se javljaju žene narikače, koje nariču za mrtvacem. Naričući hvale mrtvace i šilju po mrtvacu pozdrave milim svojim pokojnicima. Ipak narikače u karlovačkom kotaru ne viču onako u sav glas, kako je to običaj u Primorju. Naricanje se znatno tiše obavlja. Žene žale još i trajnije za svojim muževima no muževi za ženama. Ima žena, koje poslije smrti svoga supruga trajno do svoje smrti nose znakove žalosti, kao crni rubac, crni džundž i crni pas i ne preudaju se nikada. Muškarci naprotiv dosta brzo zaboravljaju na svoje žene. Rijetko koji ostaje udovac, obično se dosta brzo ženi po drugi

put. Često su puta povodom novoj ženitbi ekonomični razlozi, t. j. seljak treba gospodinju. Ali imade i dosta slučajeva, gdje nema nikakovih ekonomičnih razloga. Žene se kod seljaka istroše prerano i napornim radom i mnogim porodima i preslabom njegom, osobito dok su u porodu i babinjama. Stoga nije čudo, da imade kod seljaka dosta slučajeva, da se isti muškarac ženi po tri do četiri puta.

Na odgoj djece ne paze mnogo seljaci. Prve godine života je dijete uz majku. Čim malo poodraste, ide sa pastirima na pašu. Ovdje se dijete ničemu dobromu ne nauči, a čestoputa si pribavi bolesti. Budući da kod seljaka uvijek djeca medjusobno opće, stoga se medju njima i brzo šire zarazne (priljepčive) bolesti i stoga je pomor djece kod seljaka veoma velik. Imade porodica, u kojima se porodi do deset i više djece, a jedva da se po dvoje odgoji.

Kada djeca dorastu za školu, nastoje roditelji seljaci osobito za žensku djecu, da budu oproštena od polaska škole. Istom u novije vrijeme, odkada seljaci putuju u Ameriku, shvaćaju seljaci ozbiljnije školu i šilju redovitije djecu u školu. Kada djeca svrše pučku školu, moraju pomalo obavljati razne kućne i poljodjelske poslove. Isprva obično idu na pašu. Tako dorastu mladići do vojničke dobe, a djevojke do udaje. Djevojke uče od majke šivati, presti, tkati, prati i kuhati. Sve to mora znati svaka djevojka prije nego se udade. Mladići nauče u kući roditeljskoj sve poljodjelske poslove. Neki nauče kod kuće i mesarski zanat, drugi kolarski, a malo ne svi nauče praviti poljodjelsko najpotrebitije orudje.

Boli.

V. Gjurin.

U mojoj duši.

U mojoj duši često nešto vrije,
Sa snagom svom provalit iz nje pregne,
Ko vijor da gdje urla, biesno bije
I želi hrastu da na korien segne,
Da isčupa ga, život slomi snažan
I trijumf slavi obiestan i lažan.

To ne smje biti — to je ropski namet.
Ja mislim, sudim, ispitujem, stvaram;
Odatle moga nepokoja zamet
I čara blist, te gdjekad dušu varam,
A nehotice zavede me žudnja,
Ko istina da sja — a to je bludnja!

Al ti znaš dobro, blagi oče, Bože,
Ta patnja — to je duše život pravi;
Pa nek se u njoj mrak i svjetlo glože,
Na koncu ljubav k tebi slavlje slavi,
Na život jači tad se ona gane,
A ne da, da se ubije i sane!

Izmegju sna i zbilje veliki je jaz,
Sa svietom duši tu je trajan sudar, sraz!

Skrlet.

Rudolf barun Maldini Vildenhainski.

Crtica

Skrlet vlada. Da, skrlet taj demon ljudskoga života Raširio se i hara nemilice hara. Svud samo plač i lelek, svud strah i grozota. Majke nariču za djecom, brat za sestrom, a sestra za bratom. Ocevi kao poplašeni leptiri, kad ih salete na cvjetnim i tihim poljanama neiskusna djeca grozničavom zebnjom lutaju gradom i trzavim riječima dovikuju jedni drugima: „Skrlet vlada!“ Da, skrlet vlada. Svud opreznost, svud najveća paska. Škole se zatvaraju, djeca se trpaju u bolnice, po kućama se lijepe oglasi, čine se ankete, desinficira se lijevo i desno, gore i dolje, s prijeda i s traga. A skrletina, ta gadna skrletina poput krezube joj druge sušice od silnoga smijeha prihvatila se svojim koštunjavim rukama za svoju šugavu trbušinu i ironičkim pogledom žmiga na sva pravila i mjere zdravstvenih organa, ponosno napredujuć sve više i više, sve dublje i dublje.

Nešto o Indiji.

Bombay, taj veliki trgovački grad u Indiji, ima kozmopolitsko pučanstvo. Grad je veoma osebujan i neobičan, te je sagradjen sav na malim otocima, koji su spojeni medju sobom mostovima i nasipima. U tom gradu imade žitelja svake pasmine i svake vjere, made Indijanaca, muslima, budista, kršćana, židova, i crnaca. Sljedbenici Zoroastrove vjere imadu svoje groblje na malabarskom brijegu. Kad dovezu tamo mrtva tjelesa, polože ih gola na krov glavnoga hrama pod otvorenim nebom. Čim svećenici obave nad njima vjerske obrede, te se udalje od lješina, u tili čas navale na njih jata jastreba i gavrana, da im kljuvaju tako dugo trupla, dok ne ostanu sami kosturi. Četiri mjeseca ostaju na istom mjestu, gdje pod uticajem zraka, kiše i sunca malo po malo pobijele. Zatim dodju dva svećnika te spuštaju kosture u zajednički bunar. Zoroastrovi sljedbenici

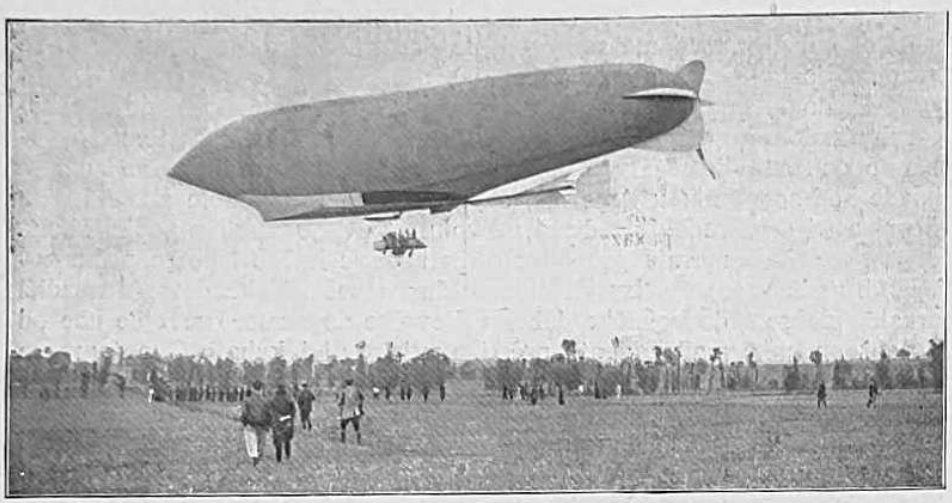

Francuski zrakoplov „République“ prije katastrofe.

umuju ovako: „Sva počela prirode su sveta; sveta je zemlja, vatra, zrak i voda. Zakopano truplo oskvrnjuje zemlju; ako se sažge, oskvrnjuje vatru; ako se ostavi nepokopano, okužuje zrak; ako se baci u more ili u rijeku, oskvrnut će svetost vode“.

Iz Bombaya vodi put preko Mont-Altrua kroz šumu, punu svakojakih majmuna. Kako je poznato, smatraju Indijanci još iz prastarih vremena majmune svetim stvorovima. Ovo vjerovanje potječe iz onog vremena, kad je čitava majmunska vojska pomogla bogu Ramu, da spasi svoju ženu, koju je bio oteo i na svojim krilima odnio demon Ravana. Žena je bila ranjena, a izliječio ju majmun Hannouman. Na Mont-Abun ima više hramova boga Dibrana, čija sekta vjeruje, da i neorganska tjelesa imaju dušu, pa da se zato duša pokojnika može prometnuti i u kamen.

Odavle vodi put u grad Agru, koji je bio prijestolnica Indijanaca u 15. stoljeću. U njem se nalazi sjajni mauzolej. Taj — Mahal, što ga je podigao mongolski car Shah-Jehan na uspomenu svoje ljubljene žene. U Indiji mogu biti činovnici samo urodjenici. Oni sačinjavaju društveni razred, koji je isključivo narodno-indijanski, a zovu se „babugi“. To su osebujni i čudni tipovi, koji su obrazovani za svoju struku, te sačinjavaju neki srednji živalj izmedju Indijanaca i Evropejaca.

Izmedju svih indijanskih gradova najznamenitiji je po povijesnim dogadjajima grad Delhi. On je pun svečanih spomenika i žalosnih uspomena.

U gradu Josipuru nose muškarci crvenu bradu, podvezanu rubčićem, kao da ih bole zubi. U Indiji nalaziš svagdje uspomena na junačku obranu englezkoga pučanstva protiv kobnog indijskoga ustanka g. 1857. Grad Benares je Indijancima sveti grad, kao što je kršćanima Rim, a muslimanima Mekka. On leži uz obalu svete rijeke Gangesa, kamo svake godine hodočasti do milijun pobožnog naroda, da se kupa u posvećenoj mu vodi. Iz grada se silazi do obale nebrojenim stubama, a oko same rijeke, u kojoj fanatični žitelji kupanjem očišćuju svoje duše, vlada svečana i upravo vjerska tišina, kao u kakvu hramu.

Calcutta, koja ima oko milijun stanovnika sasvim je moderan evropski grad. Tu ćeš naći prostranih i sjajnih ulica, kao u Parizu i u Londonu. To je drugi kozmopolitski grad u Indiji.

U svoj Indiji vlada smjesa domaćeg tradicijonalnog života sa natruhom evropske civilizacije. Tako, primjerice, sam nizam imade pored ogromnih konjušnica za slonove prostrano spremište za automobile, kojih već sada ima 25 komada.

Grad Golconda, koji je nekad bio riznica samoga blaga, danas je gomila podrtina. Marko Polo rekao je nekad, da u Golcondi treba samo pružiti ruku, da se nabere dragog kamenja. Onamo su ga doplavljivale vode sa brijegova, a skrivalo se i u dubokim studencima. Danas postoji od svega tek misterijozna legenda. Naprotiv Ellora je živahan i veseo grad. U njem ima 34 hrama i samostana, koju su izdubeni u pećinama, te se svi nalaze na jednom polukrugu, koji obuhvaća 3 kilometra. Medju njima se ističe tamni i tajinstveni Kailas, ogromni i fantastični hram koji je sav uklesan u klisuri golemog brijega, a odlikuje se čitavim mozaikom galerija, stuba, terasa, kupola i obeliska.

Kraj grada Trihinopolisa stoji čuvena pagoda Driringanska, koja će biti najogromniji hram na cijelom svijetu. U samom glavnom dvorištu ima 1040 kolosalnih stupova, poredanih u 16 redova, u svakom redu po 65 stupova. U ogradi toga hrama stanuje više od 20.000 ljudi.

M. D.

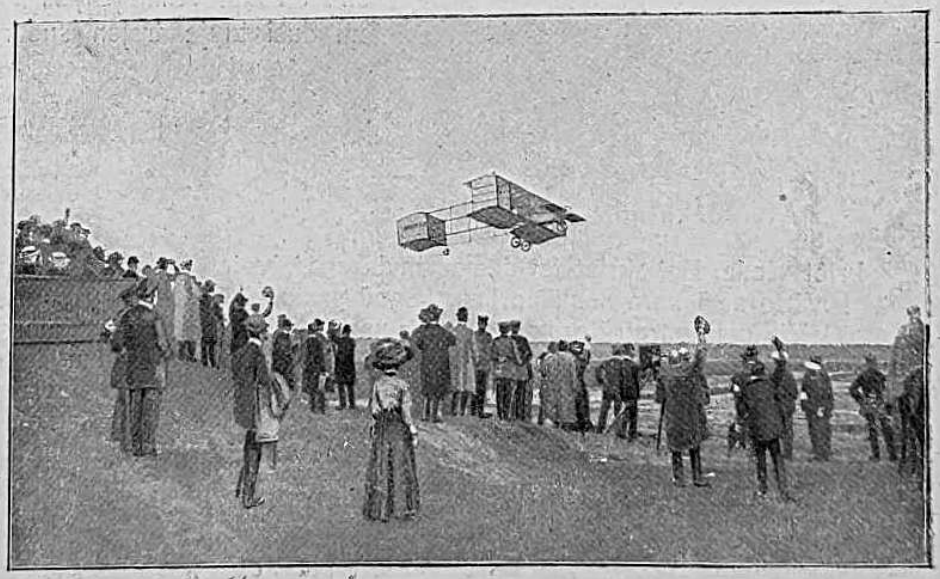

Leteći stroj Belgijanca de Caters-a, koji je otvorio veliko natjecanje u Berlinu.

ŠIROM SVIJETA.

NAŠE SLIKE.

Hoffmann Artur: Sv. Juraj sa zmajem.

Medju vrlo zanimive i izrazite tvorevine s puno temperamenta i puno individualnog shvaćanja spada bez

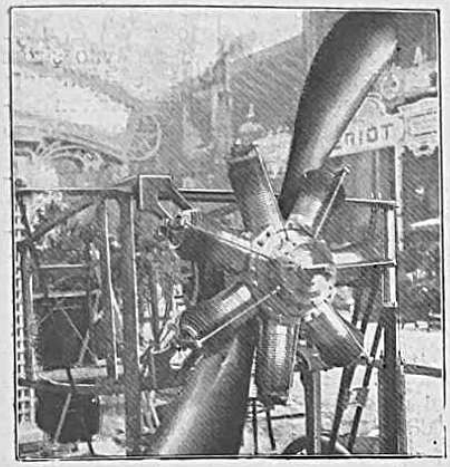

Vijak zrakoplova Rèpublique.

sumnje Hoffmannov: Sv. Juraj sa zmajem. Sv. Juraj, koji je živio za cara Dioklecijana slavi se i u istočnoj i u zapadnoj crkvi kao jedan od najvećih mučenika. Bio je član kneževske porodice i vojnik na glasu. Kao mučenik nadvladao je aždaju paklenu — vraga, te su ga za to slikari slikali s aždajom, a ta simbolična prikaza za cijelo je skrivala„ te su doveli pisce legenda do toga, da su Jurja spojili s nekim grčkim pričama, koje govore o ubicama zmajeva. Mnogi su radi te legendarne primjese smatrali i čitavu ličnost Jurjevu legendom, al to je neopravdano. jer kult sv. Jurja datira iz najstarijega vremena kršćanstva.

Grad Karlovac:

U ovom broju donosimo četiri slike iz grada Karlovca. Prva slika nam pokazuje grad Dubovac, izradjen po slici iz god. 1840., druga slika nam pokazuje grad Karlovac, gledajući sa Dubovca, treća slika nam pokazuje ostanke karlovačke tvrdjave i četvrta slika pokazuje mjesto Dubovac sa sjeverozapadne strane.

Mjesto Dubovac starije je od Karlovca. Već godine 1339. imalo je svoga posebnoga župnika. God. 1449. postade Stjepan Frankopan vlasnikom Dubovca. Nikola Šubić Zrinski, ban hrvatski i sigetski junak„ postade vlasnikom Dubovca po svojoj supruzi Katarini 1562. Kasnije bio vlasnikom Dubovca vojni erar. God. 1840., košto pokazuje naša slika, postojala je još stara crkva Sv. Mihajla i sam grad imao još krov. Danas je crkva Sv. Mihajla do temelja srušena, dočim grad uzdržaje gradska karlovačka općina.

Grad Karlovac utemeljio je 1579. na zemljištu porodice Zrinski nadvojvoda Karlo, brat cara i kralja Rudolfa II., po kom dobi i ime, kao pograničnu tvrdju protiv neprestanih navala turskih.

Leteći stroj Francuza Bleriota.

Narodna nošnja u župi žakanjskoj.

Župa žakanjska u općini ribničkoj (na medji Kranjske) isticala se je do nedavna svojom upravo ukusnom ženskom narodnom nošnjom. Pak i muškarci nosili su do nedavna svoju narodnu nošnju. Dok se je danas ženska narodna tamošnja nošnja još uzdržala, nestalo je malo ne muške narodne nošnje. Ove nošnje počelo je nestajati onim časom, kad je narod uzeo polaziti u Ameriku, i od onda donio kako vele „civilnu' nošnju. Tako i ženske, koje se vrate iz Amerike odlagaju svoju narodnu

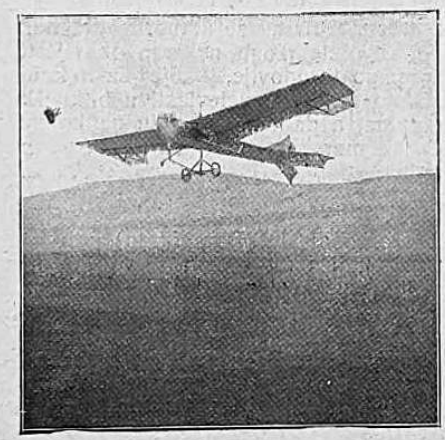

Leteći stroj Francuza Lathama.

nošnju i pridrže svoju amerikansku „civilnu".

Naša slika prikazuje nam ovu narodnu nošnju, u doba, dok još nije bila potisnuta „civilnom". Muškarci nosili su bijelu košulju bijelo izvezenu, bijele gaće, košulju preko izvana gaća, pojasom kožnatim „čemerom" opasanu, visoke crne čizme, modri prsluk (katšto i crni) i sličan kaput, obrubljen krznom i gajtanima za kapčanje. Preko ramena ispod kaputa visila bi „torba", koje bi remen bio više ili manje izvezen. Šešir bio je od crne pusti sa crnom vrpcom „bašlinom" naokolo.

Ženske nose bijelo ruho, bijelo izvezeno, pregaču, niske cipele za plesti, pojas od šarena široka traka (rijedje od lakovane kože), oko vrata „kolarde" na zatiljku vezane „pantlikom". Ove su redovito od stakla crvene, modre ili zlatne te srebrene boje „džundž". Igla na prsima takodjer je od staklenih šarenih zrnaca. U ruci mora da bude uvijek bijeli rubac.

Tako je bila nošnja naših dobrih Žakanjčana, — a ta evo danas izgiba. Sliku priopćujemo po fotografiji presvj. g. bar. Luje Vranyczanya, koju je prije kojih 30 godina snimio. (Navodno je to portret Franje i Roze Gršić iz Žakanja).

E. L.

Leteći stroj inžinira Grade.

Moć zvukova.

U samotnoj ćeliji proživio sav svoj život stari redovnik. Što je već prošlo preko njegove glave, preko samostanskih zidina?... Sa svijetom nije općio. Davno, davno je prekinuo sa svima. Ostavio rodbinu i porodicu i našao svojim bolima utjehe u svetim zidinima samostanskim. Niko nije smio do njega, za nikoga on nije pitao. Udubio se u pobožni život redovnički svom dušom i svim srcem svojim. S molitvom je pobožnom ustojao, s molitvom je lijegao. kroz dan, kad je čitao ili pisao i proučavajući taj varavi svijet, — opet mu bijaše molitva, topla i iskrena molitva jedinom utjehom. Ispočetka mu se još nanudjale često misli na obitelj i milu sestru jedinicu, koju je ostavio u cvijetu mladosti samu uz zlobnu maćehu. Svega djetinjstva svoga družili su zajedno, a onda se rastali, tako naglo rastali. On je pošao u samostan, a ona se kasnije udala nekud daleko za bogatoga viteza. To je sve, što je o njoj čuo...

I prohujile su godine. Mlad kaludjer bijaše vidjen med svojom braćom, jer bijaše ugledan, učen i pobožan.

Leteći stroj Francuza Farmana.

Predstojnici i sva braća voljela ga istinskom ljubavi. Izučio je filozofske nauke, dao se svetome životu i postao pravi „sluga božji“... Tako je i ostario...

Tada jednoga dana dovedoše mu mladu djevojčicu, pravi ružin pupolj. Ona se iskaza, da mu je nećakinja. I starca obliše suze... Njegova seka miljenica rodila ovu krasnicu, pa joj puno pričala o stricu kaludjeru. I mladica se zakani, da posjeti svoga strica, da ga vidi i čuje. Kako milo mu je čavrljala o svom životu, o miloj majčici, koja dan danomice govori o njemu, o divnim danima njihove sretne mladosti. Glas joj je podrhtavao kao ćurlik proljetnoga povjetarca, a kad je skinula sa stijene mandolinu, tu jedinu starčevu uspomenu na mladenačko doba, — zanniješe čelijom s tankih struna angjeoski zvukovi... Kao da se je otvorio raj i da rajska glazba širi bajne zvukove božanske pjesme... Božja divota! A onda onaj glasić, meki i topli glasić njegove nećakinje... To pjeva angjeo s nebeskih vasiona... I starac se sav zgrbio, zaronio u duboke misli, u davne uspomene i rukom prekrio oči, da mu se ne vide vrele suze... Takav glas bijaše i u nje — rad koje se odrekao svijeta. Oh, kako mu se je srce kidalo, kad ga je ostavila, a roditelji je udali za stranoga viteza... I sad su ga tanke strune i pjesma djevojačka sjetile prošlosti, davne prošlosti...

Majčini divljani:

Kolike li su sreće i kolike radosti roditeljima — dobra djeca. Za nje roditelji žive, za nje rade i sav svoj život, sve svoje brige usredotočuju u svojoj djeci. Dobrim primjerom, lijepom riječi i požrtvovnim samoprijegorom nastoje oni, da si djecu uzgoje što bolje i što Bogu ugodnije. A djeca?... Kao djeca i ne znadu za besnene noći majčine, za brige očeve. Ona se vesele mladomu životu; ona se raduju sunčevu sjaju i proljetnom cviječu.

Pa kad ispodmaknu brižljivom oku majčinom, kako se hoće u svojoj naivnosti da naužiju slobodice zlatne. Dobra su i poslušna, naučna na red i stegu, ali u njihovim žiljcama bukti vrela krvca i duša im čezne za slobodicom. Kad ih majka ne vidi, kad se nadju sami, osobito u cvijetnatoj bašti, onda u svojoj naivnosti, možda i objesti počinjaju vragolije i vratolomije, da bi im majčica zdvojila od straha. Postanu pravi majčini divljani... Od majke su čuli, da ne lome cviječe, a oni ga harače, majka im naložila, da ne trče, da se ne sigraju bijesno, — a djeca kao da su podivljala. Ona pustopašno lome, skaču, viču i u sve diraju. Smišljaju igre, sad lijepe i ozbiljne, sad divlje i nepromišljene i Bog je jedini, koji ih čuva od nesreće...

Kako često ti majčini divljani rado oponašaju starce. Sve, što su čuli i vidjeli, sad će oni da iskušaju. Sad pir piruju, sad svadje zameću, sad muče domaću životinju, daju se na smjeli lov, ili trče iz kuće... Ala veselja, kad nema ni oca, ni majke na domu! — O, sad je sve njihovo, sada ti „divljani“ harače i pustoše po domu, da se mati zgrozi, ako ih take zateče... Takova su naša djeca! A da li ona ljube svoje roditeljeç Da, ljube ih, ako su dobro uzgojena i zadojena pravom kršćanskom ljubavi i štovanjem božje zapovijedi.

No ako ih je „moda“ okovala u svoje satanske okove, oni sve manje štuju svoje roditelje, — koji su ih i nehotice učili laži i prenavljanju, pa im u starije dane i plačaju tako uzgoj neposluhom, da i prezirom. Onda bijahu još mali majčini divljani, a sada postaju moderni i sebični divljaci, koji ne poznaju nikoga na svijetu — do sami sebe! ..

Kreta: Logorište medjunarodnih četa kod Herakliona.

Već samo ime „Heraklion“ odaje, da su se takve čete utaborile blizu nekog grada, koji je svakako najbliže Grčke. Ime svim takovim gradovima potiče od poznatoga imena „Heraklа“, koji je na glasu kao grčki narodni heros, kojega su se bajke udomile najprije u Tesaliji kod dvorskih Heraklida, a onda se je dovelo u svezu s drugim junacima stranih naroda, poimence feničkih i egipatskih žitelja. — No i Rimljani su prihvatili takovo ime za svojega junaka „Herkula“, kojemu prisvajaju slična junačka djela, kao što i Grci svojemu Heraklu. Kako je već od nekoliko godina velika napetost izmedju Grčke i Turske radi svojatanja otoka Krete, stalo je velevlastima do toga, da ne dodje do krvoproliča izmedju ovih dviju vlasti, kod kojeg bi Grčka najgore prošla, ma da je većina pučanstva, što no obitava na tom otoku na strani Grčkoj, postavile su svoju vojsku i utaborile kod grada Heraklеiona, koji se nalazi na sredini otoka nedaleko od morske obale. Naša slika prikazuje samo neki dio velevlasnih četa, koje su se utaborile u zgodnoj dolini, otkle mogu u trenu obavijesti i spremno brodovlje, koje su takodjer onamo otposlale velevlasti u bitku Hierapytna, a da tako očuvaju na kopnu i uzduž morske obale nužni mir i poredak. Z. L.

Parno dizalo

Parno dizalo (Dampfkran) naziva se stroj, koji teret diže i u vodovodnom smjeru, neki stanoviti put prevali. Od najprimitivnijih strojeva ovakove vrsti, razvila su se ova dizala do ogromnih strojeva. Najviše pažnje posvećeno je parnim dizalima u lukama. Tako se nalazi u Duluthu (Sjev. Amerika ujed. države). Sistem dizala, koji u 5 sati izprazne lagje od 25.000 tona. Mi donašamo sliku jednog od najvećih parnih dizala, da predočimo čitateljima veličanstvenu tehničku gragju ovih strojeva.

Carski manevri u Moravskoj.

Ovogodišnji carski manevri obavili su se u Moravskoj. Prisustvovalo je Nj. Veličanstvo naš kralj i car austrijski, a posjetio je vojne vježbe i car njemački. Tom prilikom bio je carski stan u dvoru grofa Horacha u Velikim Meziržičima.

Otkriće sjevernog pola.

Sjeverni ledeni krajevi naše zamlje, već odavno privlače smione putnike. Tko je čitao opise istraživača novijeg vremena, kao Anundsena i Nansena, sjećat će se svih onih pretrpljenih muka, što ih neumorni putnici doživješe i pretrpiše. Nije tomu davno, što je Švedjanin André zaplovio na daleki sjever u običnom zrakoplovu, da se više nikad ne vrati, tek ostatke njegove zračne ladje vele, da su našli na vječnom ledu. Prošle godine je opet Danac Erichsen sa dva druga za uvijek zaklopio oči uz svirku ledenog vjetra, a grobni humak pokriva mu bijeli plašt polarnog snijega. Svaki takav putnik sprema se na svoje putovanje što brižnije može, ali više puta po nekoliko godina proživjeti u onim krajevima, nije išlo bez ljudskih žrtava. Silan novac i velika smionost te poznavanje svih tegoba, što čovjeka tamo čekaju, nije ipak moglo zatvoriti vrata skrajnjeg sjevera, jer od vremena do vremena javljaju se neprestano novi putnici, u nadi, da će bolje sreće biti od svojih predšastnika. Koje čudo onda, ako se uzbunio cijeli svijet, kad nedavno širom zemlje puče vijest, da je dostignuta davno željena točka, da je otkriven sjeverni pol, i to ne po jednome, nego po dvojici slavnih ljudi, čija imena još uvijek ispunjaju novine cijelog kulturnog svijeta. To su dr. Cook i Peary.

Fridrik Albert Cook, liječnik u Brooklyn-u, prisustvovao je već prije, godine 1891./2. kao liječnik i etnolog Peary-evoj ekspediciji, a poslije toga još u nekim ekspedicijama. 4. srpnja 1907. pošao je u lov na sjeveru Grönlandije; odatle se zaputio na sjeverni pol u pratnji Eskimljana, te 21. travnja 1908. i došao do njega.

Mi donašamo sliku Cookove ladje „Hans Egede“, na kojoj se je uputio prama sjeveru, Nadalje oba Eskimljana, koji su ga sve do stožera pratili.

Zanimiva je slika, koja nam prikazuje doček Cooka u Kopenhagenu, gdje ga je oduševljeno dočekalo gradjanstvo, a pozdravio ga je sam danski prijestolonasljednik Christian.

Drugi takmac, kapetan Robert Peary poznat je kao jedan od najboljih poznavaoca sjevernih predjela. Devet puta putovao je u polarne krajeve, a na šestom putovanju pratila ga žena i kći, koja junački na čast cijelog ženskog svijeta podnije sve napore, te ga na divljem sjeveru obradova malom djevojčicom. Tada je dopro do 87 6'. Poslije je izradio, da mu je „Peary Arctic Klub“ u Newyork-u dao sretstva i brod „Roosevelt“, da se opet zaputi prema sjev. polu, što i učini 6. srpnja 1908. Medju njegovim pratiocima nalazio se i prof. Marovin, meteorolog, koji je na putu i zaglavio. Cijela posada na „Roosevelt-u“ brojila je 15 ljudi, te Peary 6. travnja ove godine dostigne sjeverni pol.

Prvi se javio dr. Cook, da je otkrio pol i njegovo se ime munjevnom brzinom raznijelo po svem svijetu; no u to se javi i Peary, da je i on otkrio pol i sad nastade žestoka borba o prvenstvo; pristaša stekoše obadva, danas slave jednog, sutra drugog, ali i njih dva sama jedan drugom ne priuštiše mirno ubrati vijenac slave, te sada ima cijelu stvar riješiti naučna akademija, pred koju moraju obojica iznijeti svoje dokaze, da su zaista pol otkrili. Tko će znati, kako će se to riješiti! Ali zato ipak znamo danas već dosta o polarnim krajevima, a zanimivije podatke iznijet ćemo i našim čitateljima.

Zanimiv istraživač sjev. pola je amerikanski milijunar Mr. Walter Wellmann. On se kani zaputiti na sjever sa zrakoplovom, koji je opremljen spravama za ravnanje. Medjutim on se svake godine spremi na put, sa velikim trudom dovrši sve priprave; uz oduševljeno klicanje se otputi na sjever i onda svaki put opazi, da nešto nije u redu, pa se vrati. Ako ništa Wellman će na svaki način postići rekord u dugotrajnom spremanju na put.

Zrakoplovac Paulham.

Danas donašamo sliku ovoga zrakoplovca, koji je u Rheimsu dobio II. nagradu, postignuvši u 2 sata 47 časa 131 km. t. j. 800 metara na minutu.

Katastrofa zrakoplova „Rèpublique„

Slika nam prikazuje franceski zrakoplov „Rèpublique" u času, kad se je po zadnji put digao, prije katastrofe. Nesreća je nastala tako da se je od vijka (vidi sliku) otkinulo jedno krilo, pa da je razderalo oklop zrakoplova. Vodik, kojim je zrakoplov punjen, upalio se je i uz silni prasak eksplodirao. 4000 kg. teški zrakoplov srušio se je strelovitom brzinom sa 200 m. visine i pod svojim ruševinama zakopao kapetana Marchal-a, poručnika Chauré-a i dvojicu mehaničara, da su sva četiri na licu mjesta nadjeni mrtvi.

Natjecanje letećih stojeva u Berlinu.

Za nas je ovo natjecanje, u toliko zanimivo, što nam pruža zgodu, da našim čitateljima predočimo, pomoću dobrih fotografičkih snimaka, razne sisteme letećih strojeva. Na prvom mjestu donašamo sliku Catersova stroja, koji je kao prvi poletio u zrak. Za tim aeroplan Bleriotov, koji je kao prvi i do sada jedini preplovio Canal izmedju kontinenta i Engleske. Aeroplan Lathama, koji je uzaludno već više puta pokušao da preleti Canal, te je svaki puta pao u more. U Berlinu se je time istaknuo, što je sa Tempelhofskog polja odletio u Johanisthal, na mjesto utrke. Leteći stroj zrakoplovca Farmana, koji je u Rheimsu za 3 sata i tri časa preletio 180 kilometara i time postigao svjetski rekord, koji i sada još nije natkriljen. Kao zadnji donašamo stroj inžinira Grade-a, koji je jedini od njemačkih strojeva sa inonarodnim bio u stanju, da se takmi.

KNJIŠTVO.

(Tim, što je koja knjiga primljena u ovaj popis, nije ništa rečeno ni proti njoj, niti u njezin prilog. O knjigama, koje se ne šalju redakciji „Prosvjete", ne će ona ni ništa izvješćivat osim ako bi to javna potreba iziskivala.)

LIEBRECHT E. Das Buch der Frau. — Frauenberufe. 2 M. — Današnje društvene prilike sile takodjer i ženskinje, da oboružane sa svima sredstvima nastupe put borbe za opstanak tako, da se mogu postaviti na vlastite noge i posvetiti se zvanju, kakovim mogu dostojno živjeti u ljudskom društvu. Roditeljima a i odraslim kćerima može ova knjiga biti dobar vodić u njihovom zvanju i nastojanju, jer ih upoznaje sa zahtjevima, koje stavljaju različita zvanja na žene i s inim bitnostima, što ih podaje takovo zvanje dotičnim pripadnicama. — Ova knjiga korisnija je po čitalicu, nego li kriminalni romani. — Ovakova knjiga manjka u nas i ne bi zgorega bilo, da se prema tome udesi hrvatsko izdanje.

Z. L.

KUNTZE G. Napoleon-Anekdoten II. — 3 Md. — I male epozode iz života velikog čovjeka osvjetlaju višeputa većma lice velikana, nego sva njegova velika djela i tako se jasnije upoznaju njegova intimna značajna svojstva. — Pisac ove zbirke anekdota dovadja pred nas ponovu, život nadčovjeka Napoleona tako, da se do kraja čita s velikom znatiželjom. — Koga dakle zanima i ova strana velikoga usurpatora, tome bi dobro došlo i ovo djelce za upoznavanje te vanredne čovječje pojave. Z. L.

DEŽELIĆ VELIMIR DR.: Pisma pisana dru. Ljudevitu Gaju i njeki njegovi sastavci. Može se reći, da diljem zemalja gdje obitavaju Hrvati slavi se ove godine 100 godišnjica rodjenja velikog dr. Ljudevita Gaja, te su i braća Srbi donijeli lijepe i veoma simpatične članke o našem neumrlom preporoditelju. U tom kolu našla se i naša Jugoslavenska akademija, te je kao šestu knjigu „Gradje za povijest književnosti hrvatske" izdala knjigu pisama pisanih dr. Gaju, te i nekoliko njegovih sastavaka.

Za redakciju ovog djela izabrala je akademija našeg odličnog pjesnika i suradnika dr. Velimira Deželića, pa možemo reći, da je u tom izboru bila izdavateljica veoma sretne ruke. Ovom djelu napisao je dr. Deželić krasni i iscrpivi uvod (srt. XLV.) o Gajevoj knjižnici, o prilima one dobe, o majci Gajevoj, o samom Gaju i o njegovom radu. Iz ovog uvoda saznajemo, da je zemlja za kr. sveučilišnu knjižnicu na ponuku pokojnog učenjaka dr. Franje Račkoga, a upornim nastojanjem sveučilišne knjižnice kupila Gajevu knjižnicu, njegovu korespodenciju i inu pismenu ostavštinu. Obazrijevši se pisac kratkim ali markantnim crtama na prilike one dobe podaje nam lijepu sliku o majci Gajevoj, koja je rodila i poklonila Hrvatskoj domovini velikog sina Ljudevita, kojemu kao vodji ilirskih preporoditelja imademo, da zahvalimo naš današnji duševni, kulturni, znanstveni i politički napredak u svakom pravcu. Naravno, da nam vrijedni pisac najobširnije govori o samom preporoditelju Gaju, o njegovom radu i književnim djelima, te o njegovom zamjernom budjenju nacijonalne svijesti hrvatskog naroda. Pisac nam ovdje iznaša mnogu i mnogu novu i nepoznatu stranicu o Gaju i njegovom radu, a za to smo mu od srca zahvalni.

Iza ovog krasnog uvoda slijede na 360 stranica pisma pisana od raznih ljudi i odličnika dr. Ljudevitu Gaju i njeki njegovi sastavci, koje ovdje poimence navadjamo: osam pisama, koja je pisao dr. Ljudevit Gaj, Gajeva audijencija, vlastoručno pismo dr. Ljudevita Gaja Stanku Vrazu, te za tim govor dra. Ljudevita Gaja 24. veljače 1849. o proslavi godišnjice banovanja bana Jelačića.

Od pisama pisanih Gaju imade u ovoj zbirci 333 pisma u 11 jezika, a pisanih može se reći u bezbroj pravopisa, a listovi su od različite 84 osobe. Naravno je, da su Gaju pisali svi Ilirci, koje ovdje nećemo poimence napomenuti, već ćemo samo strane učenjake i umove napomenuti, kao što su n. pr.: Čajkovski Mihalj, Čelakovski Iv. L., Hanka Večeslav, Kollar Jan, Lelewel Joakim, Ljubomirski knez Jèrzy, Lustov Sinović Franjo, Maciejowski Waclaw, Obrenović Miloš, Palacky, Pavlišćev Nikolaj, Purkinje Josip, Šafaržik Pavao Josip i t. d. U toj su knjizi iznesena pisma pisana Gaju izmedju godina 1828.—1850. dakle dobe uspješnog i slavom ovjenčanog rada njegovog, dočim je iza toga potamnila zvijezda Gajeva, te se povukao u zatišje veoma slabo utječući u dalnji naš javni život. Pismo radi lagljeg pregleda poredana su alfabetskim redom pisaca.

Ovim je djelom opet u velike olakšan književnom historiku studij o životu i radu velikog Gaja, koje doba još u nas nije ni iz daleka svestrano ispitano i obradjeno, te smo u velike zahvalni našoj akademiji, što nam je o stogodišnjici rodjenja Gajevog izdala ta pisma, a isto tako obvezani smo i dr. Velimiru Deželiću za njegov krasno i kritički napisani uvod, kao što i za onaj veliki mar i trud, što ga je uložio oko redigovanja ovog djela. Doista ne bi smjelo biti inteligentnog Hrvata, koji si ovu važnu knjigu ne bi nabavio.

B

Oglas.

U savezu s natječajem Jugoslavenske akademije od 8. siječnja 1909. o razdiobi nagrada iz zaklade pok. Julija Bubanovića onima, koji na ispitu dokažu da najbolje govore ruski, objavljuje se ovo:

1. Ispitno se povjerenstvo sastoji od predsjednika Jugoslavenske akademije T. Smičiklasa kao predsjednika, profesora Dra. Škarića kao ispitača i tajnika Jugoslavenske akademije, Dra. G. Manojlovića kao prisjednika.

2. Ispit ima dva dijela, pismeni i usmeni. Jedan i drugi držat će se u maloj dvorani palače Jugoslavenske akademije, i to pismeni u subotu 30. listopada o. g. od 11 do 12 sati prije podne, a usmeni dne 31. o. mj. (u nedjelju) počevši od 11 sati prije podne.

Usmeni je ispit javan, te je pristup k slušanju ispita svakomu slobodan.

3. Nakon dovršena ispita proglasit će mu se odmah uspjeh i razdijelit će se dosudjene nagrade.

U Zagrebu, dne 19. listopada 1909.

Za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti

Tajnik:

Dr. G. Manojlović.

SVAŠTICE.

Grašak.

Još koncem 17. vijeka, malo se je pažnje posvećivalo kulturi graška; te je prama tome i bio veoma skup. Autor „Colbertova života" (1695.) priča: kako je nevjerojatno, da imade sladokusaca i rasipnika, koji, dapače sa 50 talira plaćaju mjericu svježeg graška. U jednom listu gospodje de Maintenon iz godine 1696 stoji doslovno: „Na dnevnom je redu još neprestano debáta o zelenom grašku. Naši princevi već od četiri dana raspravljaju, o nestrpljivosti kojom su ga očekivali, o užitku, kojim su ga jeli, te napokon o nadi, kojom će znu i opet se zelenim graškom gostiti.

Imade dana, koje i nakon obilnih večera na carskom dvoru, došavši kući, punu zdjelu zelenog graška pojedu, ma da se izgovaraju, da obole. Grašak je moda, grašak je prava strast."

Pošto je taj list datiran 10. svibnjom, vidimo, da u 17. vijeku niti kraljevi nisu mogli dobiti graška prije maja, ma da su i mode radi svaku cijenu za nj plaćali.

Prva izdanja djela Victora Hugona

Poznato je, da je glasoviti francezki pjesnik i romanopisac Victor Hugo dobivao ogromne honorare za svoja djela. S toga su njegovi nakladnici morali izdavati njegova djela u malim svescima

sa širokim netiskanim rubovima, rijetkim recima i krupnim pismima. U svakoj knjizi bilo je mnogo više papira nego li tiska. Tako je prvo izdanje njegova romana „Les Miserables“ (jadnici) bilo tiskano u deset svezaka sa 3518 stranica. S toga svaki primjerak toga djela imade površinu netiskanoga papira, koja iznosi oko 125 metara. Posljednje izdanje istog romana ima u svem samo 804 stranice, a površina bijele artije iznosi samo 43 metra. Drugim riječima, kod prvog izdanja imade u svakom primjerku 82 metra suvišne artije. Većina Hugovih djela štampana je u prosječnoj nakladi od 50.000 primjeraka, pa s toga se može lasno proračunati, koliko je suvišna papira potrošeno kod tiskanja svih njegovih mnogobrojnih pjesničkih i prozaičnih djela i koliko je ta činjenica poskupila njihova prva izdanja. Nu sa svim tim nije to ni malo smetalo, da su ogromne naklade njegovih pjesama i romana razgrabljene u svoje doba upravo na jagmu.

Ribolov na udicu.

Čudnovat je cijeli svijet, dakle nisu izuzeti ni članovi takozvanih društava za zaštitu životinja; društva za zaštitu životinja brinu se u prvom redu za ptice — posebice ptice pjevice —, koje moraju slobodno letiti zrakom, jer to godi ljudskom oku; a da ribice mogu slobodno plivati — veslati u bistrim brdnim rijekama, o tome nesmišlja kulturni čovjek, niti je protiva lovljenju ribica na udicu predvidio u dotičnim društvenim pravilima, već jedino, što je nekako zakonom zabranjeno, da je samo zakupnicima ribolova dozvoljeno loviti ribe s mrežom.

Ptičari i zvjerokradice su vanredno ozloglašene, njega i zakon progoni i na nj vreba lugar kao i zakupnici lova ; ne pita je nitko, da li su uradili štogod, već se postupa protiva njima, ako se zateku u šumi. A ribolovac na udicu je slobodnjak, njemu se svatko klanja i susreće ga najvećim poštovanjem; on može po volji tjerati svoj zanat kada i gdje ugrabi zgodu; u mnogim mjestima je ribolov na udicu upravo unosna privreda; marimo si u tom pogledu proč tati oglase tako zvanih danguba u ljetnikovcima. Ima vrlo mnogo ljudi, koji inače misle i sude o ribolovu s udicom, pak je prema tome i sud izrečen protiva ovim zanatlijama, na ime: „Udica je oštra šiba, na kojoj s jedne strane visi muha, a na drugoj strani bezposleni ljenčina“.

Svijet je na čistom u toj stvari, da se ne može niti na kraj doći u ribolovu, ako se ne posegne za udicom, roditelji nebi imali dati djeci udicu u ruke, već bi morali upravo tjerati djecu odanle, gdje se love ribice na udicu; u Njemačkoj je ribarenje na udicu ograničeno i ne može svatko dobiti za to potrebitu kartu iskaznicu. Prema tome, tko uruči djetetu ovakovu kartu, koju izdaju pozvane oblasti uz uplatu stalne pristojbe i ovlaštuju za ribolov na udicu, taj se je ogriješio protiva postojećim zakonima, na ime „počinio je bezakonje“. Mnogo je veća opasnost, da će mladjašna duša dječja većma podivljati, postati surova i izgubiti plemenitost osjećanja kod lovljenja riba, nego li kod lovljenja ptica; kada se ulovi ptica u mrežu ili u krletku s poklopcem, nemisli se lov na ošca, ni na lepenku, ili čak ptičarenje spruglom, tada se ne ozledi nigdje, niti se mrcvari; nakon kratke strave izvadi se ptica iz mreže, ili krletke i smjesti u prostojno prebivalište; kod ribolova na udicu objesi se riba čeljustima, dapače škrgama na dvostruku kvaku, zamahne svom silom šnjom u zrak i ubije najgadnijim načinom.

Ribolovci na udicu tvrde doduše: „Riba ne osjeća nikakve boli“, i navadjaju kao dokaz za svoju tvrdnju činjenicu„ što n. pr. s udice maknuta riba nakon kratkog vremena opet nasrta na udicu i zagrize; dapače opaženo je kod velike štuke, gdje je dan prije prekinula vrpcu i odnijela udicu i drugi dan se ulovila na drugu; no, taj pojav neustaljuje gore rečenu tvrdnju, niti se ne radi u ovim prilikama o tome. Ovdje se radi o psiho-

Narodna nošnja u župi žakanjskoj.

loškom trenutku, naime, da svako dijete u onom trenutku, čim se je riba ulovila na udicu. dakle čim se je zakvačila udica u čeljust ribe, da riba osjeća veliku bol i radi toga se već u vodi praćika; i kada se je priučilo dijete pogledom na trzanje ribice, neće imati nikakvog pomilovanja, biti će bez osjećanja i kod mučenja drugih životinja, postati će konačno surovo u pravom smislu i spremno za ubojstvo. — U Njemačkoj je ribarenje na udicu mladom naraštaju u opće zabranjeno i uračunava se u velike prekršaje, radi kojih su prvom redu odgovorni roditelji.

Kod ribolova na udicu ima još i druga okolnost na koju niti u snu nepomišlja ni dobroćudni čovjek, a još manje tvrdokorni lovac; naime, tim se načinom utamanjuje sitna riba — pljucavica — i to plemenitije vrsti, kao što su šarani, pastrve, mladi somovi, smudjevi i m. dr. i potpomaže množenje riba grabežljivka, t. j. udičaru, a najmanje djetetu nije pošlo nikada za rukom da je ulovilo mladu štuku na udicu, jer je ova lukava, neprimiče se k obali, već se krije u zakutnim zatonima i ne ide na običnu meku; dakle se mora stati na put takovom lovljenju ribe, jer si tako već za rana otrgnemo od ustiju dobri zalogaj velike i najfinije vrsti ribe. M. Mikšić.

Jabnke se nepohranjuju u stanu.

Ako se pohrane jabuke i u nuzgrednim prostorijama, tada nastaje opasnost, da se uvuku u stan vrlo gadni i dosadni nametnici (Schmarotzer) tako zvane domaće grinje (Glycyphagus domesticus, Hausmilbe); ovakove se grinje utamane vrlo teško, jer su otporne, pak dolaze ne samo na plesnivim i natučenim jabukama, nego i na svježim, budi u manjoj ili većoj množini tako, da ovi prelci (Spinnthiere) doskora okuže stan. Cvijeće od jabuke i udubine u držalcima najpodesniji su zakutci za ove grinje. — Posebice se upozoruju kućanice, da nedrže jabuke u blizini odjeće, vanjkuša i pokućtva strunom ispunjenog, budući se grinja najradje uvlači u ove stvari i nemože se tako lasno iskorijeniti, već tamani sve do čega se dočepa; jedino uporabom sumpornog ugljika, dade se iskorjeniti, ali i tuder je nužna velika oprezност. Z. L.

Srne u velikom Beltu.

Polovicom mjeseca svibnja ove godine ulovili su ribari u velikom Beltu dvije odnemogle srne i dopremili ih na svojem čamcu na kopno. Srne su po svoj prilici progonjene od lovca, ili druge koje zvijeri utjerane u more htjele preplivati Wyborg-Fjord na istočnoj obali otoka Fünena, ali ih je medjutim zahvatila jaka morska struja i zanijela u veliki Belt, gdje ih je spasila opet ljudska ruka, a da ne utone u morsku dubljinu za hranu morskoj nemani. Z. L.

Lukava koza.

U mnogim Švajcarskim gorskim selima je običaj, da se rano u jutro skupe koze po jednom pastiru, koji ih tjera na ispašinac, do kojeg treba više sati, jer se nalaze na visokim brdinama, otkle se opet na večer vraćaju kući; kozji čopor sela u Bernerskim alpama morao je svaki dan prolaziti nekim dugim prokopom do pašnjaka, nad kojim prokopom se je prostirao vrlo bujan ispašinac. Kraj tog prokopa ležala je velika odvala kamena. Dokle je čopor koza mirno prolazio klancem, otrčala bi jedna izmedju njih i sakrije se za onu odvalu te čekala, dokle su ostale otišle na stari ispašinac; mudračina — koza ostala je i uživala cijeli dan u toli sočnoj travi, dočim su ostale koze morale više sati vući se do pašnjaka, koji nije i onako obilovao travom. Na večer se je odbjeglica nevidjeno priključila čredu, ali su joj i kukovi pucali od trave, dočim su ostalim kozama visile prazne trbušine. Proteklo je prilično vremena, dokle je pastir ušao u trag djelu lukave koze. Z. L.

»Prosvjeta« izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. Godišnja ciena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. Za inozemstvo 20 kruna. Predplatu prima: Uprava »Prosvjete«, Zagreb, Gajeva ulica br. 7. Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Tisak i naklada **Antuna Scholza.**

Ignjat Franz

kipar i klesar

Telefon 39. ZAGREB Rainerova ul. 2.

Proizvodnja klesarskih i kiparskih radnja.

Mramorna industrija.

Najveće skladište

nadgrobnih spomenika

iz svih vrsti mramora, granita, sjenita, labradora i t. d.

Kiparske radnje za façade.

Veliko skladište svih vrsti mramornih ploča.

P. n. pretplatnicima!

Prvog listopada započeo je novi kvartal „Prosvjete," pa umoljavamo sve naše pretplatnike, da odmah pretplatu obnove, da ne trebamo sa opomenama dosadjivati.

Sve one, koji štogod na pretplati duguju, umoljavamo, da to odmah urede i znostatak pripošalju, da im ne moramo lista obustavljati.

Pretplata za „Prosvjetu" s poštom iznosi:

za cielu godinu . . . . K 14·—
„ pol godine . . . . . „ 7·—
„ četvrt godine . . . . . „ 3·50
„ inozemstvo za cielu godinu „ 20·—

Pojedini brojevi 60 fil.

Šaljemo na ogled prvi broj »Prosvjete« svakomu koji to zatraži badava.

Uprava „Prosvjete"

Zagreb, Šajeve ulice br. 7.

Najizvrstnije i najbolje tambure

pravi i razašilje

Prva sisačka tvornica tambura

J. Stjepušin

Sisak (Hrvatska)

Odlikovan na Pariškoj izložbi g. 1900 te na Milenijskoj izložbi 1896.

Osim tamburah i skladba za tambure imade razna glazbala kao: gusle, citare, gitare, mandoline, harmonike, okarine itd. za koje se šalje poseban cienik sa slikami.

Veliki ilustrovani cienik šalje svakomu franko badava.

U istoj tverniki izlazi strukovni tamburaški mjesečnik pod naslovom »TAMBURICA« koji donosi uz pouku i krasne tamburaške skladbe a stoji za godinu samo 8 kruna.

Prva i najstarija tvornica tambura

T. Kovačić

Zagreb, Ilica broj 46.

Ksaverska cesta 10.

preporuča svoj vlastiti proizvod

tambura

kano i skladište violina, guitara, mandolina, harmonika, flauta, okarina, itd. i sve vrsti žica.

Parna bojadisaona i kemička čistiona odjela

Vilim Ondrušek

Ilica 50 —— ZAGREB, —— Ilica 50

u vlastitoj u tu svrhu novosagradjenoj i moderno uredjenoj radioni preporuča se najtoplije p. n. občinstvu za

kemičko čišćenje odjela

svake vrsti, za gospodje i gospodu,

častničke odore, skupocjene haljine za dame od svile i čipaka, vrpca i veziva, zavjesa za prozore itd.

Umjetno bojadisanje

svih gore navedenih predmeta u svakoj i trajnoj boji.

Vanjske naručbe izvršuje najkulantnije, brzo i točno uz poštarsko pouzeće.

= Vrlo umjerene cieno. =

(zakonom zaštićeno) **nenadkriljeno ulje za**

motor-kola,
motor kotače i
motor-ladje

razašilju jedini tvornićari

H. Moeblus & Fils,

Basel (Švicarska).

Skladišta u Zagrebu:

F. Budicki, Auto-Garage.

F. Dirnbacher, mehaničar.

Jeftino česko

perje za krevete!

5 kila: novo čihano K 9·60, bolje K 12.—, bielo poput pahuljica mekano, čihano K 18.—, K 24.—, poput sniega bielo, a kao pahuljice mekano čihano K 30.—, K 36.—. Razašilje se franko pouzećem. Zamienjuje se i natrag prima uz odštetu poštarina.

Benedikt Sachsel,

Lobes br. 191.

kod Pilsena (Češka).

Kruna 5000 zasluzbe

plaćam onomu, koji dokaže da moja čudnovata zbirka od

300 komada samo za for. 2·75

nije prikladna kupovština i to: 1 pravi švicarski sistem Roskopf patentirana žepna ura, točno iduća i točnim regulatorom sa trogodišnjom pismenom tvorničkim jamstvom. 1 lanac iz amerikanskog doublé zlata, 2 prstena iz amerikanskog doublé zlata (za gospodu i gospodje), 1 englezka pozlaćena garnitura, sastojeća iz manšeta, kragena, prsnih gumbova, 1 amerikanski žepni nož sa 5 dijelova, 1 elegantna svilena kravata, 1 praktična igla za kravatu sa simili briljanti, 1 dražestni gospojinski broš poslijedna novost, 1 nuždna putna toaletna garnitura, 1 elegantna kožnata novčarka, 1 par amerikanskih gumbova sa imitiranim dragim kamenjem, 1 patentirani englezki barometar, 1 salonski album sa 36 umjetničkih i najljepših svjetskih razgleda, 1 izvrstni Collier za vrat ili kose sa pravim orientalnim perli, 1 indijski vrač pogadjač, koji zabavlja svako društvo i još 250 kom. različitih predmeta bezplatno, koji su u svakoj kući koristni i nuždni. Sve skupa sa elegantnom System-Roskopf-patentiranom žepnom urom, koja sama ima dvostruku vriednost, stoji samo for. 2·75. Dobiva se na pouzeće ili predhodne pošiljanje novca (takodjer mogu se poslati i listovne marke kod

S. URBACH, Weltversandthaus, Krakau Nr. 55

NB. Tko naruči dva paketa, dobije na dar suviše 1 engleskubritvu za brijanje prve vrsti ili 6 finih lanenih žepnih rubaca Za neodgovarajuće šalje novac natrag i tako je svaki rizike isključen.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.